રાષ્ટ્રગીત

સંગ્રહકર્તા
ઇન્દુલાલ ક. યાજ્ઞિક

રાષ્ટ્રગીત

પ્રકાશક

રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય કાર્યાલય, અમદાવાદ.

પ્રત ૨૦૦૦ સંવત ૧૯૭૯

મૂલ્ય દશ આના

પ્રકાશક:

ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક

રાષ્ટ્રીયસાહિત્ય કાર્યાલય તરફથી

અમદાવાદ.

મુદ્રક:

ચીમનલાલ ઈશ્વરલાલ

'વસન્ત' મુદ્રણાલય

રાયપુર, અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના

યુગયુગની જૂદી જૂદી ભાવનાઓ હોય છે. વેદકાળમાં અધ્યાત્મભાવનું સ્તવન થયું, બુદ્ધકાળમાં અહિંસા ધર્મનો પ્રચાર થયો, મધ્યકાલીન હિંદમાં રાજપૂતોએ અને મુસલમાનોએ, મરાઠાઓએ અને શીખોએ પોતપોતાની જાતિય મહત્તા ખીલવી. યૂરપમાં પણ ગ્રીક લોકોની કળાના, રોમનોના સામ્રાજ્યના, જમીનદારોની સત્તાના યુગ વહી ગયા. ઓગણીસમી સદીમાં યૂરપમાં રાષ્ટ્રધર્મનો ઉદય થયો તેનો સંચાર આપણા દેશમાં પણ થયો. આજે એક પાસથી પશ્ચિમના જડવાદનો આપણને સ્પર્શ થાય છે અને બીજી પાસથી ભોળાને ભરમાવે એવાં દેશદેશાંતરની (International) એકતાનાં દુંદુભિ કોઈ વખત પેરિસમાં તો કોઇ વખત ન્યુયોર્કમાં વાગે છે તે છતાં પણ પશ્ચિમમાં તેમ પૂર્વમાં રાષ્ટ્રધર્મ જ હજી પૂજાય છે.

રાષ્ટ્રધર્મ બે સ્વરૂપે પ્રકાશે છે: (૧) જડ, ભયંકર, સ્વાર્થી અને ભક્ષક; (૨) આધ્યાત્મિક, સૌમ્ય, પરમાર્થી અને સંરક્ષક. કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરે પહેલા પ્રકારનો જે પાશવ ધર્મ પશ્ચિમમાં અને જાપાન જેવા પૂર્વના દેશમાં પણ ફેલાવા માંડયો છે તેના પર સખ્ત પ્રહાર કર્યા છે. પણ તેથી જે બીજા પ્રકારનો ધર્મ આજે આર્યાવર્તમાં કેળવાય છે તેના પર મહેજ પણ આક્ષેપ થતો નથી.

જે પ્રજા કાળના ઘસારાથી પોતાના ધર્મ, નીતિ, સમાજ વ્યવહારનાં સાચાં તત્વ ક્રમેક્રમે ભૂલીને તેના પૂરાણા, જડ રૂપમાં વધારે ને વધારે ગુંથાતી ગઇ, અને પરિણામે જે એક પછી બીજા રાજ્યની ગુલામી સદીઓથી ભોગવીને પોતકું નૂર ગુમાવી બેઠી તે રાષ્ટ્રધર્મ સેવીને જ—અર્થાત પોતાના આત્માને ઓળખીને, પોતાનું દિલ પારખીને, પોતાનું હ્રદય પિછાનીને, પોતાના નિઃસીમ સામર્થ્ય વિષે શ્રદ્ધા કેળવીને જ સર્વ પ્રકારની ગુલામીનાં આવરણ ભેદી, પ્રાતઃકાળના સૂર્યની જેમ સારી આલમને પોતાના ઝળહળતા, સોનેરી પ્રકાશથી જાગૃત અને સતેજ કરી શકે. રાષ્ટ્રધર્મનું જે જડ સ્વરૂપ પશ્ચિમનું લોહી ચૂસી રહ્યું છે તેનું હાર્દ આપણે માટે પ્રાણ સમાન છે.

દેશદેશની સ્થિતિનાં પ્રતિબિમ્બ તેનાં રાષ્ટ્રગીતોમાં પડે છે. સ્વતંત્ર દેશોનાં ગીતોની લહર કંઇક ઓર જ હોય છે. પોતાના દેશમાં સ્વતંત્રતા ભોગવનાર ઇંગ્લંડના પુત્રો સારી દુનિયામાં જમીન અને દરિયાપર વાવટો ફરકાવતાં God save the King (પ્રભો રક્ષ મહારાજા) અને Brittania rules the waves (બ્રિટન મહાસાગરની રાણી) એવાં ગીત લલકારે છે. પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો ઝુંડો સારી આલમમાં ફરકાવવાની હોંસ રાખનાર ફ્રાન્સની પ્રજા સ્વતંત્રતાનું હ્રદયભેદી ગીત માર્સેલસ ગાય છે. પૃથ્વીના તળ પરથી જમીનદાર અને માલદાર તેમજ પારકી રોજી પર જીવનાર મધ્યમ વર્ગને તલવારની અણીથી

નાબૂદ કરવાનું બીડું ઝડપનાર રશિયાના સોવિયેટ રાજ્યના સિપાહીઓ રાતદિવસ " થર્ડ ઇન્ટરનેશનલ " નું ગીત ગાતાં થાકતા જ નથી. આ બધામાં પોતાની સ્વતંત્રતાની, ગૌરવની ખુમારી છે અને પોતાની સત્તાની કે ભાવનાની આણ દુનિયાભરમાં વર્તાવવાની અવિચળ શ્રદ્ધા છે.

આપણું ખમીર અને આપણી સ્થિતિ જૂદાં છે. એટલે આપણાં ગીતોની—મુખ્ય રાષ્ટ્રગીત " બંદે માતરમ્ " ની ઢબ જૂદી છે. આપણી ધાર્મિક વૃત્તિ દેશને માતા-દેવી તરીકે પિછાને છે. આપણી દેશભક્તિ હિમાલય-થી સેતુબંધ રામેશ્વર સુધી અને દ્વારિકાથી જગન્નાથપુરી-ના આખા પ્રદેશને—તેના પર્વતોને અને નદીઓને, જંગ-લોને અને ગામ ગામડાંઓને, તેમાં વસતા અમીરોને અને ફકીરોને, જમીનદારો અને ખેડૂતોને, ધનાઢ્યો અને મજૂરો-ને—મનુષ્ય અને કુદરતની તમામ સામગ્રીને ઉભરાતા ઉમળકાથી ચ્હાય છે અને પૂજે છે. પણ માતાના સૌંદર્યમાં ઝાંખપ લાગે છે, તેની ચીથરેહાલ ગરીબાઇ જોઇ અંતર ચીરાય છે, અને તેનાં અંગ પર ગુલામીની બેડીઓ જોઇ આંખ લાલ થાય છે. વળી તેની—તેનાં તેત્રીશ કરોડ બાળકોની અગાધ શક્તિનું ભાન થાય છે; અને માતાનાં જંજીર તોડવાની, તેનું સૌંદર્ય સમારવાની, અને તેને સૌભાગ્યવેશ-થી સજ્જ કરવાની પ્રેરણા થાય છે. આમ આપણાં ગીતોમાં કોમળ પ્રેમ અને પૂજનની ભક્તિ છે, હૃદયનાં ડુસકાં

અને અંતરના વેદના છે, તેમ સ્વતંત્રતાનો આશાસૂર અને પુરૂષાર્થ કરવાની વીરહાક પણ વાગે છે.

ઉપરના ભાવોનો સાચો રણકાર થોડાં જ ગુજરાતી કાવ્યોમાં સંભળાય છે. અને કંઇક સંભળાય છે તે પણ વિશેષે કરીને વીર નર્મદ, સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ વગેરે ગત કવિઓનાં કાવ્યોમાં. હાલની ચમત્કારિક રાજકીય પરિસ્થિતિને અંગ ગીતોનો જે રાફડો ફાટયો છે તેમાંથી થોડાં જ ભાવ અને રાગમાં સંતોષ આપે તેવાં છે. આવાં વિરલ ગીતના લેખકોમાં હાલ ભાઇ ખબરદાર સહેલાઇથી પહેલે નંબરે આવે છે. આમ એકંદરે ગુજરાતી ગીતોમાં ઉણપ લાગવાથી જ થોડાં સારાં બંગાળી, હિન્દી અને હિન્દુસ્તાની ગીતો કંઇક જરૂરી સમજુત સાથે આ સંગ્રહમાં ઉમેરવામાં આવ્યાં છે.

આ સંગ્રહનું કામ ઘણી ઉતાવળથી કરવામાં આવ્યું છે તેથી તેમાં કાંઇ પણ મરાઠી ગીત દાખલ કરી શકાયાં નથી અને છાપની, ચુંટણીની અને અનુક્રમની ખામીઓ રહી ગઇ છે તે દરગુજર કરવા વાંચકોને વિનંતિ છે. ગીતોનો સંગ્રહ કરવામાં અને તેને પ્રકટ કરવામાં અનેક મિત્રોએ અને ખાસ કરીને ભાઇ નંદલાલ મણીલાલ શાહે મદદ કરી છે તે માટે તેમનો આભાર માનું છું.

ગુલામીની બેડીઓ તોડી સ્વરાજ્યના પૂર બ્હારમાં ખીલવા પ્રજા આજે એક શ્વાસે તલસી રહી છે પ્રજા-

સાગરમાં આજે જાગૃતિ અને આત્મબલિદાનનો મોટો જુઆળ આવ્યો છે, અને સ્વતંત્રતાદેવીનું સુવર્ણમંદિર કારાગૃહને સમજી આજે સેંકડો દેશભક્તો તેમાં પરવર્યા છે, અને બીજા હજારો તેની યાત્રાએ સંચર્યા છે. ગુજરાત હજી સૌમ્ય, ગંભીર મૌન ધારણ કરીને બેઠું છે. પણ તેણે મહાસભાની અમર બેઠકને પોતાના પાટનગરમાં આમંત્રણ આપ્યું છે. તે સાર્થક તો જ થશે જો તેનું વિસર્જન કરતે કરતે ગુર્જરપુત્રો કવિ નર્મદની વીરહાક ગજાવશેઃ

સહુ ચલો જીતવા જંગ બ્યુગલો વાગે,
યા હોમ કરીને પડો ફતેહ છે આગે.

અને ગુર્જરપુત્રીઓ પણ અર્વાચીન કવિવરની પ્રેમશૌર્યભરી કડી ગાશેઃ

મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !
સિધાવોજી રણવાટ.

એક વાટ રણવાસની રે,
બીજી સિંહાસન વાટ;

ત્રીજી વાટ શોણિતની સરિતે,
હો ! શૂરના સ્નાનનો ઘાટઃ

મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

જય કલગીએ વળજો પ્રીતમ !
ભીંજશું ફાગે ચીર :

નહિ તો વીરને આશ્રમ મળશું,
હો ! સુરગંગાને તીર :
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

—ગાશે, તેવું કરશે અને ક્ષણિક દુઃખ અને બંધનો સ્વીકારી ગુર્જર નરનારીઓ કાયમનું સ્વરાજ્ય મેળવશે તોજ તેમની અને તેમના પૂર્વજોની આબરૂ સચવાશે.

અમદાવાદ,
સં. ૧૯૭૮ ના માગશર
વદ ૫ ને સોમવાર.

ઇન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ આશરે ત્રણેક માસમાં ખપી ગઇ તે માટે હું ગુજરાતી વાંચકવર્ગનો આભાર માનું છું.

આ આવૃત્તિમાં ૩ બંગાળી, ૨ હિન્દી ૬ હિન્દુસ્તાની અને ૧૫ ગુજરાતી નવાં ગીત ઉમેરવામાં આવ્યાં છે. તે ઉપરાંત ૯ મરાઠી ગીત અને પરિશિષ્ટ क માં કેટલાંક હિન્દી હિન્દુસ્તાની, મરાઠી અને ગુજરાતી ગીતનાં અનુવાદ અને અનુકરણ વગેરે આપ્યાં છે. તેમજ તેમાં ૩ અંગ્રેજી ગીત પણ દાખલ કર્યાં છે. પરિશિષ્ટ ख માં બની શકયાં તેટલાં ગુજરાતી ગીતોની વર્ણવાર અનુક્રમણિકા આપી છે. અનુક્રમણિકામાં તેમજ પુસ્તકમાં નવાં ઉમેરેલાં ગીતપર ફુદડી મૂકી છે અને જૂનાં ગીતના જૂના અનુક્રમાંક પણ આપ્યા છે. આશા છે કે આ ઉમેરાઓથી પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં વૃદ્ધિ થશે અને ગુજરાતી આલમ પહેલાંની માફક જ તેને અપનાવશે.

અમદાવાદ,
ચૈત્ર શુદ ૧૪ ને
સોમવાર.

ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક.

અનુક્રમણિકા

બંગાળી

હિન્દી

હિન્દુસ્તાની

મરાઠી

ગુજરાતી

પારશિષ્ટ क

પરિશિષ્ટ ખ

બંગાળી

૧. બન્દેમાતરમ્

બન્દેમાતરમ્

સુજલામ્ સુફલામ્ મલયજશીતલામ્
શસ્યશ્યામલામ્ માતરમ્ !
શુભ્રજ્યોત્સ્ના પુલકિત યામિનીમ્
ફુલ્લ કુસુમિત–દ્રુમદલ શોભિનીમ્
સુહાસિનીમ્ સુમધુરભાષિણીમ્
સુખદામ્ વરદામ માતરમ્ !
ત્રીંશકોટિ કંઠ-કલકલ નિનાદ-કરાલે
દ્વિત્રીંશકોટિ ભુજૈર્ધૃત ખર કરવાલે
અબલા કેન મા એતો બલે ?
બહુબલ ધારિણીમ્, નમામિ તારિણીમ્,

રિપૂદલ વારિણીમ્ માતરમ્ !
તુમિ વિદ્યા, તુમિ ધર્મ,
તુમિ હૃદિ, તુમિ મર્મ,
ત્વં હિ પ્રાણાઃ શરીરે !
બાહુતે તુમિ મા શક્તિ,
હૃદયે તુમિ મા ભક્તિ,
તોમારઈ પ્રતિમા ગડી[1]
મન્દિરે મન્દિરે !
ત્વંહિ દુર્ગા દશપ્રહરણ ધારિણી
કમલા કમલદલ વિહારિણી
વાણી વિદ્યાદાયિની
નમામિ ત્વાંમ્ !
નમામિ કમલામ્, અમલામ્ અતુલામ્
સુજલામ્ સુફલામ્ માતરમ્ !
બન્દેમાતરમ્ !
શ્યામલામ્ સરલામ્ સુસ્મિતાં ભૂષિતામ્
ધરણીમ્ ભરણીમ્ માતરમ્ !
બન્દેમાતરમ્ !

—બંકિમચન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય.

---

૧ રચી.

૨. અયિ ભુવન-મનો-મોહિનિ

અયિ ભુવન-મનો-મોહિનિ !
અયિ નિર્મલ-સૂર્ય-કરોજ્જ્વલ-ધરાણુ !
જનક-જનની-જનનિ !
નીલ સિન્ધુ જલ-ધૌત ચરણતલ,
અનિલ વિકમ્પિત શ્યામલ-અંચલ,
અંબર[૧] ચુમ્બિત-ભાલ હિમાચલ,
શુભ્ર-તુષાર[૨]-કિરીટિનિ !
પ્રથમ પ્રભાત ઉદય તવ ગગને,
પ્રથમ સામરવ તવ તપોવને,
પ્રથમ પ્રચારિત તવ વનભવને
જ્ઞાન ધર્મ કત[૩] પુણ્યકાહિની;
ચિર કલ્યાણમયી તુમિ ધન્ય,
દેશ વિદેશે વિતરિછો[૪] અન્ન,
જાહ્નવી જમુના—વિગલિત[૫] કરુણા
પુણ્ય-પીયૂષ-સ્તન્ય વાહિની !

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૧ આકાશ, ૨ બરફ, ૩ કેટલી, ૪ પૂરું પાડે છે, ૫ પીગળે છે.

૩. અતીત-ગૌરવ-વાહિનિ

અતીત-ગૌરવ-વાહિનિ મમ વાણિ !
ગાહો આજિ હિન્દુસ્તાન !
મહાસભા-ઉન્માદિનિ મમ વાણિ !
ગાહો આજિ હિન્દુસ્તાન !
કર વિક્રમ— વિભવ— યશઃ —
સૌરભ-પૂરિત સેઈ નામગાન !
બંગ, બિહાર, અજોધ્યા, ઉત્કલ, માન્દ્રાજ, મારાઠ,
ગુર્જ્જર, પંજાબ, રાજપૂતાન !
હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઈસાઈ, શિખ, મુસલમાન !
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ ભાષે
"નમો હિન્દુસ્તાન !"
(હિન્દુ ગાયકગણુ) હર હર હર જય હિન્દુસ્તાન !
(પારસી ,,) દાદાર હોરમઝદ હિન્દુસ્તાન !
(મુસલમાન ,,) અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન !
(સકલ) નમો હિન્દુસ્તાન !
ભેદ રિપુ વિનાશિની મમ વાણિ !
ગાહો આજિ ઐકયગાન !
મહાબલ વિધાયિની મમ વાણિ !
ગાહો આજિ ઐકયગાન !
મિલાઓ, દુઃખે, સૌખ્યે, સખ્યે,
લક્ષ્યે, કાય મનઃ પ્રાણ !

બંગ, બિહાર, અજોધ્યા, ઉત્કલ, માન્દ્રાજ, મારાઠ,
ગુર્જ્જર, પંજાબ, રાજપૂતાન !
હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઈસાઈ, શિખ, મુસલમાન !
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ ભાષે
"નમો હિન્દુસ્તાન !"

(હિન્દુ ગાયકગણ) હરિ હરિ હરિ જય હિન્દુસ્તાન !
(ઇસાઇ „) જય જિહોવા હિન્દુસ્તાન !
(મુસલમાન „) અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન !
(સકલ) નમો હિન્દુસ્તાન !

સકલ–જન–ઉત્સાહિની મમ વાણિ !
ગાહો આજિ નૂતન તાન !
મહાજાતિ—સંગઠનિ—મમ વાણિ !
ગાહો આજિ નૂતન તાન !

ઉઠાઓ કર્મ નિશાન ! ધર્મ વિષાણ !
બાજાઓ ચેતાએ પ્રાણ !
બંગ, બિહાર, અજોધ્યા, ઉત્કલ, માન્દ્રાજ, મારાઠ,
ગુજર્જર, પંજાબ, રાજપૂતાન !
હિન્દુ, પારસી, જૈન, ઇસાઈ, શિખ, મુસલમાન !
ગાઓ સકલ કણ્ઠે, સકલ ભાષે
"નમો હિન્દુસ્તાન !"
(હિન્દુ, જૈન વગેરે
ગાયકગણ) જય જય પ્રાચીન હિન્દુસ્તાન !

(શિખ ,,) અલખ નિરંજન હિન્દુસ્તાન !
(પારસી ,,) દાદાર હોરમઝદ હિન્દુસ્તાન !
(મુસલમાન,,) અલ્લાહો અકબર હિન્દુસ્તાન !
(સકલ) નમો હિન્દુસ્તાન !

—શ્રીમતી સરલાદેવી.

---

૪. તુમિ તો મા સેઈ

તુમિ તો મા સેઈ,[૧] તુમિ તો મા સેઈ,
ચિરગરીયસી ધન્યા અયિ મા !
આમરા[૨] શુધુઇ[૩] હોયેછિ મા હીન,
હારાયે છિ, સબ વિભવ મહિમા !
તુમિ તો મા આછો તેમનિ[૪] પૂજ્ય,
આમરાઈ શુધુ હોયેછિ તુચ્છ,
આપનાર[૫] ઘરે હોયેછિ મા પર,
જાનિ ના કિ પાપે એ તાપ સહિ મા !
એખનઓ[૬] તોમાર ગગન સુનીલ
ઉજ્જવલ તપન—તારકા—ચન્દ્રે,

---

૧ તે જ, ૨ અમે, ૩ કેવળ જ, ૪ તેવી જ, ૫ પોતાના,
૬ હજીયે,

એખનઓ તોમાર ચરણે ફેનિલ
જલધિ ગરજે જલદમન્દ્રે[૭],
એખનઓ ભેદી હિમાદ્રિજંઘા
ઉછલિ જાઇ છે જમુના ગંગા,
સ્નેહ–સુધારાશિ ઢાલિયા શતધા
તોમાર હૃદયે જાઇ છે બહિ મા !
તુમિ તો મા સેઇ "સુજલા સુફલા"
એખનઓ હરષે ભાષાય નેત્રેઃ
પુષ્પ તોમાર શ્યામલ[૮] કુંજે,
શસ્ય[૯] તોમાર શ્યામલ ક્ષેત્રે,
તોમાર વિભવે પૂર્ણ વિશ્વ:
આમરા[૧૦] દુ:ખિ, આમરા નિઃસ્વ.[૧૧]
તુમિ કિ કિરએ ? તુમિ તો મા,
સેઇ મહિમા ગરિમા પુણ્યમયી મા !

—દ્વિજેન્દ્રલાલ રાય.

---

૭ મેઘગર્જના સમ, ૮ [illegible], ૯ ધાન્ય, ૧૦ અમે, ૧૧ દરિદ્રી

૫. આમાર દેશ*

અંગ આમાર, જનની આમાર,
ધાત્રી આમાર, આમાર દેશ.
કેન[૧] ગો[૨] મા તોર શુષ્ક નયન,
કેન ગો મા તોર રૂક્ષ[૩] કેશ!
કેન ગો મા તોર ધુલાય[૪] આસન,
કેન ગો મા તોર મલિન બેશ!
સપ્ત કોટિ સન્તાન જાર,
ડાકે[૫] ઉચ્ચે આમાર દેશ.

કોરસ—

કિ સેર[૬] દુઃખ, કિ સેર દૈન્ય,
કિ સેર લજ્જા, કિ સેર ક્લેશ!
સપ્ત કોટિ મિલિત કણ્ઠે
ડાકે ઉચ્ચે આમાર દેશ.
ઉદિલ[૭] જેખાને[૮] બુદ્ધ–આત્મા
મુક્ત કરિલ[૯] મોક્ષદ્વાર,
આજિ ઓ જુડિયા અર્દ્ધ જગત્
ભક્તિ–પ્રણત ચરણ તાર!

---

૧ કેમ, ૨ હે, ૩ લૂખા, ૪ ધૂળ પર, ૫ સાદ પાડે છે, ૬ શેનું, ૭ ઉગ્યા છે, ૮ જ્યારે, ૯ કર્યો,

અશોક જાહાર[૧૦] કીર્તિ છાઇલ,
 ગાન્ધાર હ'તે[૧૧] જલધિ શેષ,
તુઇ[૧૨]ના મા! ગો તાદેર જનની?
 તુઇત ના મા! ગો તાદેર દેશ?

કોરસ—

કિ સેર દુઃખ ઈત્યાદિ.

એકદા જાહાર બિજય-સેનાનિ,
 હેળાય[૧૩] લંકા કરિલ જય,
એકદા જાહાર અર્ણબ[૧૪] પોત[૧૫]
 ભ્રમિલ ભારત સાગરમય;
સન્તાન જાહાર તિબ્બત ચીન
 જાપાને ગઠિલ[૧૬] ઉપનિવેશ,
તાર[૧૭] કિ સાજે ગો ધુલાય આસન,
 તાર કિ સાજે ગો છિન્ન બેશ!

કોરસ—

કિ સેર દુઃખ ઇત્યાદિ.

ઉઠિલ જેખાને 'મુરજ મન્દ્રે[૧૮]
 નિમાઇ કણ્ઠે મધુર તાન,
ન્યાયેર બિધાન દિલ[૧૯] રઘુમણિ,
 ચણ્ડિદાસ ગાહિલ ગાન!

---

૧૦ જેની, ૧૧ થી, ૧૨ તું જ, ૧૩ સહેલાઈથી, ૧૪ સમુદ્ર, ૧૫ જહાજ-જળયાન, ૧૬ ગુંથ્યા હતા, ૧૭ તારે, ૧૮ મૃદંગનો [illegible] અવાજ, ૧૯ ધીર,

યુદ્ધ કરિલ પ્રતાપાદિત્ય,
તુઇ ના મા સેઇ ધન્ય દેશ !
ધન્ય આમરા, જદિ એ શિરાય[૨૦]
થાકે[૨૧] તાદેર રક્ત લેશ !

કોરસ—

કિ સેર દુઃખ ઇત્યાદિ.

જદિ ઓ મા તોર દિવ્ય આલોક,[૨૨]
ઘેરે આછે[૨૩] આજિ આન્ધાર ઘોર,
કેટે[૨૪] જાબે મેઘ, નવીન ગરિમા
ભાતિબે[૨૫] આબાર[૨૬] લલાટે તોર !
આમરા ઘુચાબ[૨૭] મા ! તોર કાલિમા[૨૮] !
માનુષ આમરા, નહિ ત મેષ[૨૯] !
દેવી આમાર, સાધના આમાર,
સ્વર્ગ આમાર, આમાર દેશ !

કોરસ—

કિ સેર દુઃખ ઇત્યાદિ.

—દ્વિજેન્દ્રલાલ રાય

---

૨૦ નાડીમાં, ૨૧ હોય, ૨૨ દેખાવ, ૨૩ છે, ૨૪ [illegible]
૨૫ પ્રકાશશે, ૨૬ હવે, ૨૭ છતાં, ૨૮ કલંક, ૨૯ મેંઢા

૬. આમાર જન્મભૂમિ *

ધન ધાન્ય પુષ્પભરા આમાદેર એઇ વસુન્ધરા,
તાહાર[૧] માઝે[૨] આછે દેશ એક સકલ દેશેર સેરા;[૩]–
ઓ સે સ્વપ્ન દિયે તૈરી સે દેશ, સ્મૃતિ દિયે ઘેરા;

કોરસ—

એમન[૪] દેશટી કોથાય[૫] ખુંજે[૬] પાબે નાક તુમિ,
સકલ દેશેર રાણી સે જે આમાર જન્મભૂમિ!
ચન્દ્ર સૂર્ય ગ્રહ તારા કોથાય ઉજલ એમન ધારા!
કોથાય એમન ખેલે તરિત્,[૭] એમન કાલો મેઘે!
તાર પાખીર ડાકે ઘુમિયે ઉઠિ, પાખીર ડાકે જેગે[૮].

કોરસ—

એમન દેશટી કોથાય ઇત્યાદિ.

એન સ્નિગ્ધ નદી કાહાર,[૯] કોથાય એમન ધૂમ્ર પાહાડ!
કોથાય એમન હરિત્[૧૦] ક્ષેત્ર આકાશ તલે મિશે!
એમન ધાનેર[૧૧] ઉપર ઢેઉ ખેલે જાય વાતાસ[૧૨] કાહાર દેશે!

કોરસ—

એમન દેશટી કોથાય ઇત્યાદિ.

પુષ્પે પુષ્પે ભરા શાખી;[૧૩] કુંજે કુંજે ગાહે પાખી;

---

૧ તેની, ૨ વચ્ચે, ૩ શિરોમણી, ૪ આ, ૫ ક્યાં, ૬ શોધી, ૭ વિજળી, ૮ જાગે, ૯ કોની, ૧૦ હરિયાળાં, ૧૧ સ્થાનની, ૧૨ વાયુ, ૧૩ વૃક્ષ,

ગુંજરિયા આસે[૧૪] અલિ[૧૫] પુંજે પુંજે ધેયે,—
તાર ફુલેર ઉપર ઘુમિયે પડે ફુલેર મધુ ખેયે;[૧૬]
કોરસ—
એમન દેશટી કોથાય ઇત્યાદિ.
ભાંયેર માંયેર એત સ્નેહ કોથાય ગેલે[૧૭] પાબે કેહ!
—ઓ મા તોમાર ચરણ દુટિ[૧૮] વક્ષે આમાર ધરિ,
આમાર એઇ દેશે તે જન્મ જેન[૧૯] એઇ દેશે તેન મરિ!
કોરસ—
એમન દેશટી કોથાય ઇત્યાદિ.
—દ્વિજેન્દ્રલાલ રાય.

---

૭. ઉઠો ગો ભારતલક્ષ્મી

ઉઠો ગો[૧] ભારતલક્ષ્મી, ઉઠો આદિ—જગત—જન—પૂજ્યા!
દુઃખદૈન્ય સબ નાશિ, કરો દૂરિત ભારત લજ્જા!
છાડો[૨] ગો છાડો શોક શય્યા, કરો સજ્જા,
પુનઃ કમલ—કનક—ધન ધાન્યે!
જનની ગો લોહો તુલે[૩] વક્ષે,
સાંત્વન—વાસ દેહો[૪] તુલે ચક્ષે,
કાંદિ છે[૫] તબ ચરણતલે,
ત્રીશતિ કોટિ નરનારી ગો!

---

૧૪ આસે, ૧૫ ભ્રમર, ૧૬ ખેંચે, ૧૭ જવાથી, ૧૮ હૃદય, ૧૯ જે માટે.
૧ હે, ૨ દૂર કરો, ૩ ઉપાડી લો, ૪ આપો, ૫ રડે છે,

કાન્ડારી[૬] નાહિકે કમલા દુઃખલાંછિત ભારતવર્ષે
શન્કિત મોરા[૭] સબ યાત્રી, કાલસાગર–કંપન [૮]દર્શે
તોમાર અભય પાદ–સ્પર્શે, નવ હર્ષે,
પુનઃ ચલિબે તરણી[૯] સુખ લક્ષ્યે !
જનની ગો લોહો તૂલે વક્ષે... ...
ભારત–સ્મશાન કરો પૂર્ણ, પુનઃ કોકિલ કૂજિત–કુંજે
દ્વેષ હિંસા કરિ ચૂર્ણ, કરો પૂરિત પ્રેમ–અલિ–ગુંજે
દુરિત કરિ પાપપુંજે, તપપુંજે,
પુનઃ બિમલ કરો ભારત પુણ્યે !
જનની ગો લોહો તૂલે વક્ષે ... ...

—અતુલપ્રસાદ સેન.

---

૮. જમુના લહરી

નિર્મળ સલિલે, બહિ છો સદા !
તટશાલિની સુન્દરી જમુને ! એ !
[૧]
કત[૧] કત સુન્દર, નગરી તીરે !
રાજિ છે તટયુગ ભૂષિ[૨] એ !
પડિ જલ નીલે, ધવલ સૌધ[૩] છબિ,
અનુકારિ છે નભ—અંજન એ !

---

૬ સુકાની, ૭ અમે, ૮ નિહાળીને, ૯ નૌકા.
૧ કેટલી, ૨ વિભૂષિત, ૩ મહેલ,

[૨]

યુગ યુગ વાહિ પ્રવાહ તોમારિ,
દેખિલો કત શત ઘટનાઓ !
તવ જલ બુદ્‌બુદ[૪] સહ કત રાજા
પરકાશિલો, લય પાઈ લો ઓ !

[૩]

કલકલ ભાષે બહિયે કાહિની
કહિ છો સબે[૫] કિ પુરાતન ઓ !
સ્મરણે આસિ[૬] મરમ પરશે[૭] કથા,
ભૂત સે[૮] ભારતગાથા ઓ !

[૪]

તવ જલકલ્લોલ સહ કત સેના,
ગરજિલો કોન દિન સમરે ઓ !
આજિ શબ્દ નિરવ, રે જમુને સબ,
ગત જત[૯] વૈભવ કાલે ઓ !

[૫]

શ્યામ સલિલ તવ લોહિત[૧૦]છિલો[૧૧] કભૂ,
પાંડવ–કુરુ–કુલ–શોણિતે ઓ !
કાંપિલો[૧૨] દેશ, તુરંગ ગજ ભારે
ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ !

---

૪ પરપોટા, ૫ સર્વ, ૬ આવીને, ૭ મર્મને સ્પર્શે છે, ૮ તે,
૯ જેટલાં, ૧૦ લોહીવર્ણું, ૧૧ હતું, ૧૨ કંપ્યો,

[૬]

તવ જલ તીરે, પૌરવ જાદવ,
પાતિલો[૧૩] રાજસિંહાસન ઓ !
શાસિલો દેશ, અરિકુલ નાશિ
ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ !

[૭]

દેખિલે[૧૪] કિ તુમિ, બૌદ્ધ પતાકા,
ઉડિતે દેશ વિદેશે ઓ !
તિબ્બત ચીને, બ્રહ્મ તાતારે
ભારત સ્વાધીન જે દિન ઓ !

[૮]

એ જલધારે, ધારે બહિલો કભૂ
પ્રેમવિરહ—આંખિ—નીરો ઓ !
નાચિલો ગાઈલો, કત સુખ સમ્પદ
એ તવ સૈકત[૧૫] પુલિને[૧૬] ઓ !

[૯]

એ તનુ મુકુરે,[૧૭] આસિ પૂર્ણશશી
નિરખતો મુખ જબે શરદે ઓ !
ભાસિતો દશ દિશિ, ઉત્સવ રંગે,
પ્લાવિતો ચિત સુખ-ઉત્સે ઓ !

---

૧૩ જમાવ્યું, ૧૪ દેખેલી, ૧૫ રેતી, ૧૬ કાંઠે, ૧૭ આરીસામાં,

[૧૦]

સે તુમિ સે શશી, ધીર અનિલ સે,
તોખૂ[૧૮] સબ મગન વિષાદે ઓ !
નાહિકો સે સબ, પ્રમોદ ઉત્સવ
આસિલ સકલે કાલે ઓ—

[૧૧]

જે મૂરલી—રવે, નિબિડ નિશિથે
ઉન્માદિત વ્રજબાલા ઓ !
આકૂલ પ્રાણે, તવ તટ–પાને[૧૯]
ધાઇતો[૨૦] રવ—સન્ધાને ઓ !

[૧૨]

બર્ધિત બિરહે, શ્વાસ—પવન કત,
વિરચિતો બોલિ[૨૧] તવ હૃદયે ઓ !
સુહૃદ–સમાગમે, પુન એઇ દર્પણે,
પ્રતિબિમ્બિતો સિત[૨૨] હાસિ ઓ—

[૧૩]

સે સબ કૌતુક, કાલ કવલ આજિ
લેશ ના રાખિલો શેષ ઓ !
કઇ[૨૩] સેઈ ગૌરવ, નિકૂંજ–સૌરભ,
હોલો[૨૪] પરિણુત શત કાહિણી ઓ !

---

૧૮ છતાં, ૧૯ તરફ, ૨૦ ધાતી, ૨૧ તરંગ, ૨૨ શુભ્ર, ૨૩ [illegible]
૨૪ થયેલ

[१४]

કભૂ શત ધારે, એ ઉભ પારે
પાઠાન્ અફ્ઘાન મોગલ ઓ !
ઢાલિલો[२५] સેના, ગ્રાસિ નિવારસી
ઘોર સે ભારત બન્ધને ઓ—

[१५]

અહો ! કિ ક્રૂ દિવસે ગ્રાસિલો રાહૂ,
મોચન[२६]હોઇલ[२७]ના આર[२८]ઓ !
ભાંગિલ ચૂર્ણિલો, ઉલટિ પાલટિ
લૂઠિનિલો[२९] જા છિલો સાર ઓ !

[१६]

સે દિન હોઈ તે, અન્ધ મનોગૃહ,
પરબળ—અર્ગલ પાતે[३०] ઓ !
સે દિન હોઈ તે, સ્મશાન ભારત
પર-અસિ-ઘાત-નિપાતે ઓ—

[१७]

સે દિન હોઈ તે, તબ જલ તરલે,
પરશે ના કુલબાલા ઓ !
સે દિન હોઇ તે, ભારત નારી
અવરોધ[३१] અવરોધિત ઓ !

---

૨૫ પડી, ૨૬ છૂટકારો, ૨૭ થયો, ૨૮ ત્યારબાદ, ૨૯ લૂંટી લીધો,
૩૦ પડયો, ૩૧ પડદે,

[૧૮]

સે દિન હોઇ તે તવ તટ—ગગને
નુપૂર—નાદ ઝિનીરવ ઓ !
સે દિન હોઇ તે, સબ પ્રતિકૂલે
જે દિન ભારત બન્ધન ઓ !

[૧૯]

એ પયપારે, કોનો કોતો જનતીય
ભાતિલો[૩૨] કત શત રાજા ઓ !
આસિલો સ્થાપિલો શાસિલો રાજ્ય,
રચિ ઘર કત પરિપાટી ઓ !

[૨૦]

કોત શત દુર્જય, દુર્ગમ દુર્ગે
બેડિલો[૩૩] તબ તટ—દેશે ઓ !
નગર—પ્રાચીરે,[૩૪] ઘેરિલો શોભે
ચિરયુગ સંભોગ આશે ઓ !

[૨૧]

ઉપહાસિ સર્વે, માનવ ગર્વે
કાલ પ્રબલ ચિરકાલે ઓ !
ગૃહ ગોડા પુંજે, કતિપય તુંજે
રાખિલો કોરિ વિકલાકૃતિ ઓ !

---

૩૨ શોભાવી ગયા, ૩૩ રખડયા, ૩૪ કિલ્લાને;

[૨૨]

ઐ પુરોભાગે, ભગ્ન વિભાગે,
ગૃહવર શેષ શરીરે ઓ !
દેખિ છો જે સબ, ઉજ્જવલ લેખા,
સે ગત યૌવન રેખા ઓ !

[૨૩]

એર[૩૫] અલિન્દે, સુન્દરીવૃન્દે,
મોગલ નરપતિ કેશરી ઓ !
બેસિ[૩૬] ઓ મર્મરે ઉલ્લાસ[૩૭] અંતરે,
તૌલિતો[૩૮] મોહન રૂપે ઓ !

[૨૪]

કભૂ એ ગવાક્ષે, કૌતુક ચક્ષે,
નિરખિતો પરિજન લક્ષ્યે ઓ !
નિમ્ન પ્રદેશે, સે ગજયુદ્ધ
ભીષણ પ્રાણ—વિનાશક ઓ !

[૨૫]

એ ઘરમાઝે,[૩૯] નારી સમાજે,
બસિ કભૂ ખેલિતો ચૌસર ઓ !
રાખિતો પાશે, સે તરવારિ
કાફેર—કંઠ—વિદારી ઓ !

---

૩૫ એના, ૩૧ બેસી, ૩૩ આનંદ, ૩૮ ધારણ કરતા, ૩૯ અંદર,

[૨૬]

કૈ ?[૪૦] સબ આજિ, સમય—સમુદ્રે
મજ્જિત[૪૧] સહ શત આશા ઓ !
દેખિલ શત શત, હોલો કિ નિવારિત
નિસ્રપ[૪૨] મનુજ પિપાસા ઓ !

[૨૭]

જે ગૃહ—પાશે કાંપિતો ત્રાસે
ભૂપતિ—પદ વિક્ષેપે ઓ !
સે ભવ ભવને, કત શત અધમે
પૂરિ છે[૪૩] મૂત્ર પુરીષે[૪૪] ઓ !

[૨૮]

જે ઘર મધ્યે, :સુરભિ–સમૃધ્યે
સમ્મોહિત ચિત કાલે ઓ !
સે સબ સદ્ને ઉદ્ભવે વમને,
પૂતિગન્ધ[૪૫] વિધારણુ[૪૬] ઓ !

[૨૯]

જે ગૃહ—અંગે બહુવિધ રંગે
વિખચિત[૪૭]છિલોમણિરાજી ઓ !
સે સબ કાલે હોરિ એક કાલે,
ઢાકિલો લૂતા[૪૮]—જાલે ઓ !

---

૪૦ કયાં, ૪૧ ડૂબી ગયું, ૪૨ નિર્લજ્જ, ૪૩ ભરી દે છે, ૪૪ મળ, ૪૫ દુર્ગંધ, ૪૬ છૂટે છે, ૪૭ ભરેલા, ૪૮ કરોળીઆ,

[૩૦]

ઐ તપ તીરે, શુભ શરીરે,
દંડાયિત[૪૯] ગૃહ—રાજ ઓ !
જાર[૫૦] સુરૂપે દિકદિક[૫૧] હોઈ તે,
કોં[૫૨] મનુજ સમાજે ઓ !

[૩૧]

ક્ષત નર–પંજરે[૫૩], નિર્મ્મિલો હ્યારે[૫૪],
શોષિ શોણિત કોપે ઓ !
દર્શાઈ તે સબ, દર્શક લોકે,
પ્રેમદા—ગોરવ શોપે ઓ !

[૩૨]

અહો ! કત કાલ, રોએ[૫૫]એ જીવિત
તટિનિ ! તટ તબ શોભિ ઓ !
ભૂષણ હોઇગે, તબ જલ નીલે,
વાંછિતે મન અભિલાષે ઓ !

[૩૩]

હોએ કોન કાલે, હો તો ઘોર કાલે,
પરિમિત સૂર[૫૬] પરમાયૂ ઓ !
રોહિબે શોષે એ ગૃહ દેશે,
આકાશે શુધુ[૫૭] વાયુ ઓ !

---

૪૯ ઉભાછે, ૫૦ જેના, ૫૧ દિગદિગ, ૫૨ આકાં, ૫૩ હાડપિંજર, ૫૪ એને. ૫૫ રહેશે, ૫૬ દેવતા, ૫૭ કેવળ,

[૩૪]

નહિ એઇ શેષ, રોબે સબ શેષ,
જીવન સ્વપન[૫૮] પ્રભાતે ઓ !
તબુ મન ક્ષયિયે,[૫૯] દુખ શત સહિયે[૬૦]
ચોરિ છે[૬૧]લોક કિ આશે ઓ !

—ગોવિન્દચન્દ્ર રાય.

---

૯ સ્વદેશેર ધુલિ

સ્વદેશેર ધુલિ સ્વર્ણ-રેણુ-બોલિ,[૧]
રેખો[૨] રેખો હૃદે એ ધ્રુવ જ્ઞાન,
જાહાર સલિલે, મન્દાકિની હળે
અનિલે મલય સદા વહમાન !

નન્દનકાનન કિવા શોભા છાર[૩]
વનરાજિ કાન્તિ અતુલ તાહાર[૪]
ફળ શસ્ય તાર,[૪] સુધાર[૫] આધાર,
સ્વર્ગ હ'તે[૬] સે જે મહા ગરીયાન !

---

૫૮ સ્વપ્ન, ૫૯ ક્ષય કરીને, ૬૦ સહન કરીને, ૬૧ રખડે છે.

૧ માનીને, ૨ રાખો, ૩ ધૂળ, ૪ તેની, ૫ સુધાના, ૬ કરતાં.

એ દેહ તોમાર તારિ માટિ હોતે[૭]
હોયે છે[૮] સૃજિત પોષિત તાહાતે,
માટિ હોયે પુનઃ મિશિબે[૯] તાહાતે,
ભવલીલા જબે[૧૦] હોબે[૧૧] અવસાન !

પિતામહદેર અસ્થિ મજ્જા જેત[૧૨]
ધૂલિરૂપે તાહે આછે જે મિશ્રિત,
એઇ માટિ હોતે હોબે જે ઉત્થિત,[૧૩]
ભાવી કાલે તવ ભવિષ્ય સંતાન !

કંસ કારાગારે દેવકિર મત[૧૪]
વક્ષે તે પાષાણ લોહ શૃંખલિત
માતૃભૂમિ તવ રોયે છે[૧૫] પતિત
પરિચિત તુમિ તાહારિ સંતાન !

પ્રકૃત સંતાન જેનો[૧૬] સેઇ જન
નિજ દેહ પ્રાણ દિયે વિસર્જન
જે કરિબે માર[૧૭] દુઃખ વિમોચન
હોબે તાર માતૃઋણ પ્રતિદાન !

—સત્યેન્દ્ર દત્ત.

---

૭ માંથી, ૮ થયો છે, ૯ મળી જશે, ૧૦ જ્યારે, ૧૧ થશે, ૧૨ જેટલી, ૧૩ ઊગે, ૧૪ જેમ; ૧૫ રહ્યો છે; ૧૬ જાણું; ૧૭ માનું.

૧૦ જય હે !

જનગણ મન અધિનાયક જય હે, ભારત ભાગ્ય વિધાતા.
પંજાબ સિન્ધુ ગુજરાત ગરાઠા, દ્રાવિડ ઉત્કલ બંગ;
બિન્ધ્ય હિમાચલ જમુના ગંગા, ઉચ્છલ જલધિ તરંગ.
તવ શુભ નામે જાગે,
તવ શુભ આશિષ માગે,
ગાહે તવ જય ગાથા.
જનગણ મંગળદાયક જય હે, ભારતભાગ્ય વિધાતા.
જય હે! જય હે! જય હે!
જય જય જય જય હે! ૧

અહરહ[1] તવ આહ્વાન પ્રચારિત, શુનિ તવ ઉદાર બાણી;
હિન્દુ, બૌદ્ધ, શીખ, જૈન, પારસીક, મુસલમાન, ખ્રિસ્તાની.
પૂરબ પશ્ચિમ આશે,
તવ સિંહાસન પાસે,
પ્રેમહાર હય[2] ગાથા.
જનગણ ઐક્યવિધાયક જય હે, ભારતભાગ્ય વિધાતા.
જય હે! જય હે! જય હે!
જય જય જય જય હે! ૨

પતન અભ્યુદય બંધુર[3] પંથા જુગ જુગ ધાવત[4] જાત્રી,
હે ચિર સારથી તવ રથચક્રે મુખરિત[5] પથ દિનરાત્રી,

---

૧ દિનપર દિન, ૨ છે, ૩ યુગલ, ૪ ધાય છે, ૫ ગજાવે છે,

દારૂણ વિપ્લવ [૬]માઝે,
તવ શંખધ્વનિ બાજે,
સંકટ દુઃખ ત્રાતા,
જનગણ પથપરિચાયક જય હે, ભારતભાગ્ય વિધાતા.
જય હે! જય હે! જય હે!
જય જય જય જય હે! ૩.
ઘોર તિમિર ઘન નિબિડ નિશી[૭]થે પીડિત મૂર્છિત દેશે,
જાગૃત છિલ[૮] તા અવિચલ મંગળ નત[૯] નયને અનિમેષે,
દુઃસ્વપ્ને આતંકે,[૧૦]
રક્ષા કરિલે અંકે,
સ્નેહમયી તુમિ માતા,
જનગણ દુઃખત્રાયક જય હે, ભારતભાગ્ય વિધાતા.
જય હે! જય હે! જય હે!
જય જય જય જય હે! ૪.
રાત્રિ પ્રભાતિલ ઉદિલ રવિચ્છબિ પૂર્વ ઉદય ગિરિભાલે,
ગાહે વિહંગમ પુણ્ય સમીરણ[૧૧] નવજીવન રસ ઢાળે,
તવ કરૂણારૂણ[૧૨] રાગે,[૧૩]
નિદ્રિત ભારત જાગે,
તવ ચરણ નત માથા,
જય જય જય હે જય રાજેશ્વર ભારતભાગ્ય વિધાતા.
જય હે! જય હે! જય હે!
જય જય જય જય હે! ૫.

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૬ મધ્યે, ૭ રાત્રી, ૮ હતો, ૯ અવતન ઢાળતો, ૧૦ રોગ, ૧૧ પવન, ૧૨ કરૂણાથી લાલ થએલી, ૧૩ રંગ,

૧૧. એકલા ચલો રે !

જદિ તોર ડાક[1] શુને કેઓ[2] ના આસે[3]
તોબે[4] એકલા ચલો રે !
એકલા ચલો, એકલા ચલો,
એકલા ચલો રે—જદિ૦

જદિ કેઓ કથા[5] ના કો'ય[6]
ઓરે[7] ઓરે ઓ અભાગા
કેઓ કથા ના કો'ય,
જદિ સબાઇ થાકે મુખ ફિરાયે
સબાઇ કરે ભય—
તોબે પરાણ[8] ખુલે,
ઓ તુઇ મુખફુટે તોર મનેર કથા
એકલા બોલો રે !—જદિ૦

જદિ સબાઇ ફિરે જાય—
ઓરે ઓરે ઓ અભાગા,
સબાઇ ફિરે જાય,
જદિ ગહન પથે જાવાર[9] કાલે
કેઓ ફિરે ના ચાય[10]—
તોબે પથેર[11] કાંટા,

---

૧ સાદ; ૨ કોઈ; ૩ આવે; ૪ છતાં ૫ વાત; ૬ કહે; ૭ અરે; ૮ પ્રાણ; ૯ જવા; ૧૦ જુએ; ૧૧ પથના;

ઓ તુઇ રક્ત માખા[12] ચરણ તલે
એકલા દલો રે !—જદિ૦

જદિ આલો[13] ના ધરે—
ઓરે ઓરે ઓ અભાગા,
આલો ના ધરે,
જદિ ઝડ બાદલે[14] આધાર રાતે
દુવાર[15] દેય ધરે—
તોબે વજ્રાનલે
આપન બુકેર[16] પાંજર[17] જાલિયે[18] નિયે
એકલા જલો રે !—જદિ૦

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૧૨. નવ વત્સરેર પણ

નવ વત્સરેર[1] કરિલામ પણ
લોબો[2] સ્વદેશેર દીક્ષા;
તવ આશ્રમે, તોમાર ચરણે,
હે ભારત લોબો શિક્ષા.

---

૧૨ તરબોળ; ૧૩ પ્રકાશ; ૧૪ આંધી; ૧૫ દ્વાર; ૧૬ હૃદયનું; ૧૭ પીંજર; ૧૮ જલાવીને.

૧ વરસની; ૨ લઈશ;

પરેર[3] ભૂષણ, પરેર વસન
ત્યાગિબો આજ પરેર અશન,
જદિ હોઇ દીન, ના હોઇબો હીન,
છાડિબો[4] પરેર ભિક્ષા.

નવ વત્સરેર કરિલામ પણ
લોબો સ્વદેશેર દીક્ષા.
ના થાકે[5] પ્રાસાદ, આછે તો કુટીર
કલ્યાણિ સુપવિત્ર.

ના થાકે નગર, આછે તવ વન
ફલે ફુલે સુવિચિત્ર.
તોમા હોતે[6] જત[7] દૂરે ગેછિ સરે[8]
તોમારે દેખેછિ તત[9] છોટો કરે

કાછે[10] દેખિ આજ હે હૃદયરાજ
તુમિ પુરાતન મિત્ર.
હે તાપસ, તવ પર્ણકુટીર
કલ્યાણિ સુપવિત્ર.

પરેર વાક્યે તવ[11] પર હોયે
દિયેછિ પેયેછિ લજ્જા,
તોમાર ભુલિને ફિરાયેછિ મુખ,
પોરેછિ[13] પરેર સજ્જા.

---

૩ પરનું; ૪ છાંડીશ; ૫ હોય; ૬ થી; ૭ જેટલો; ૮ સરી; ૯ તેટલો; ૧૦ પાસે; ૧૧ તુંથી; ૧૨ લીધી છે; ૧૩ પહેરી છે;

કિછુ[14] નાહિ ગણિ, કિછુ નાહિ કહિ,
જપિછિ મન્ત્ર અન્તરે રહિ,
તવ સનાતન ધ્યાનેર આસન
મોદેર અસ્થિ મજ્જા.
પરેર બુલિતે તોમાર ભુલિતે
દિયેછિ પેયેછિ લજ્જા.
સે સકલ લાજ ત્યાગિબો[15] આજ,
લોઇબો તોમાર દીક્ષા.
તવ પદતલે બસિયા વિરલે
શિખિબો તોમાર શિક્ષા.
તોમાર ધર્મ, તોમાર કર્મ,
તવ મન્ત્રેર ગભીર મર્મ,
લોઇબો તુલિયા,[17] સકલ ભુલિયા,
છાડિયા પરેર ભિક્ષા;
તવ ગૌરવે ગરવ માનિબો,
લોઇબો તોમાર દીક્ષા.

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૧૪ કાંઈ; ૧૫ ત્યાગીશ; ૧૬ વિરલ સ્થાને; ૧૭ ઉપાડીને.

૬૩. હે ભગવાન !

બાંગ્લાર માટિ બાંગ્લાર જલ
બાંગ્લાર વાયુ બાંગ્લાર ફલ
પુણ્ય હોઉક[1] પુણ્ય હોઉક
પુણ્ય હોઉક હે ભગવાન.

બાંગ્લાર ઘર બાંગ્લાર હાટ
બાંગ્લાર વન બાંગ્લાર માઠ[2]
પૂર્ણ હોઉક પૂર્ણ હોઉક
પૂર્ણ હોઉક હે ભગવાન.

બાંગાલીર પણ બાંગાલીર આશા
બાંગાલીર કાજ બાંગાલીર ભાષા
સત્ય હોઉક સત્ય હોઉક
સત્ય હોઉક હે ભગવાન.

બાંગાલીર પ્રાણ બાંગાલીર મન
બાંગાલીર ઘરે જત ભાઇ બોન
એક હોઉક એક હોઉક
એક હોઉક હે ભગવાન.

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

---

૧ હો; ૨ જંગલ.

હિન્દી

૧. શક્તિમન્ત્ર

જનનિ ભારત આજ હમકુ, મધુર ગિણા સુના રહી હૈ;
સ્વતંત્રતાકા રાગ[1] ગાકર, માનો અમૃત પીલા રહી હૈ.

સેંકડો વર્ષોંસે હમ થે, ભાગ્યહીંકે [2]ફેરમેં;
ઉસકી નિર્ભરતા[3] છોડાકર, સ્વાવલંબન શીખા રહી હૈ.

થા નિરાશા કા ભયાનક, ભૂત જો હમ પર ચઢા;
રાષ્ટ્ર કે સંગીત બલસે, શીઘ્ર ઉસકો ભગા રહી હૈ.

ફિર ભલા મૈં દીનતાકે, શબ્દ કૈસે કહ સકું ?
જબકી[4] માતા મીઠે સ્વરસે, શક્તિમન્ત્ર પઢા રહી હૈ.

—સત્યદેવ.

---

૧ આલાપ; ૨ ચક્ર; ૩ આધાર; ૪ જ્યારે.

૨. કર્મયુગ

આ ગયા હૈ કર્મયુગ કુછ કર્મ કરના શીખ લો;
દેશ પર અરૂ[1] જાતિ પર હઁસ હઁસ[2] કે મરના શીખ લો.

મારનેકા નામ મત લો, પહેલે મરના શીખ લો;
મિસ્લે[3] આયર્લૅન્ડ દબ કર,[4] ફિર ઉભરના[5] શીખ લો.
પાર યદિ હોના તુમે પરતંત્રતા દુઃખ સિંધુસે;
તૈર કર[6] તો રક્તસાગરસે ઉતરના શીખ લો.

ફિર જલા દોગે, સકલ સંસારકો ક્ષણ માત્રમેં;
દેશદુઃખકી આગમેં પર[7] પહેલે જલના શીખ લો.

જેલયાત્રાકે લિયે દિન રાત ઉત્સાહિત રહો;
કૃષ્ણ–જન્મસ્થાનમેં[8] નિર્ભય વિચરના શીખ લો.

દેખના હૈ દશ્ય ભારતવર્ષમેં યદિ સ્વર્ગકા;
દેશકા તો પ્રાણપનસે[9] દુઃખ હરના શીખ લો.

—સત્યદેવ.

---

૧ અને; ૨ હસતાં હસતાં; ૩ પેઠે; ૪ દબાઈ જઈને; ૫ ઉભા થતાં; ૬ તરીને; ૭ પાંખ અને પણ; ૮ કારાગૃહ; ૯ જીગરથી;

૩. ભારતદેશ†

જગ પ્રિય સ્વર્ગ હમારો દેશ.

ભારત અસ શુભ નામ લેત [1]છન, ઉપજત પ્રેમ વિશેષ:
તાપૈ જન્મભૂમિ શોભા [2]લખિ, રહત ન દુ:ખ લવલેશ.
જગ પ્રિય સ્વર્ગ૦

દગ તર ઉદધિ અહન શિર ઉપર, નીલ છત્ર [3]સદિનેશ;
ઉત્તર હિમગિરિ પરમ મનોહર, જહઁ નિત રમત [4]મહેશ.
જગ પ્રિય સ્વર્ગ૦

પાવન નિર્મલ ગંગનીર જેહિ, પરસત[5] કટત કલેશ;
પ્રગટે બ્રહ્મ રૂપ જગ પ્રરક, જહઁ પ્રાણેશ અવધેશ.
જગ પ્રિય સ્વર્ગ૦

ધર્મ ધ્વજા ફહરાત[6] જહાં નભ, રત્નન ખાનિ [7]અશેષ:
માધવ અસ લખાત કબહૂઁ નહિં, જસ[8] મમ ભારત દેશ.
જગ પ્રિય સ્વર્ગ૦

—માધવ.

† જુઓ પરિશિષ્ટ ક

૧ ક્ષણે–તરત; ૨ જોઈ; ૩ દિનરાત; ૪ મહાદેવ; ૫ સ્પર્શ કરતાં; ૬ ફરકે; ૭ અપાર; ૮ જેવો.

૪. સ્વમાન

હે ભારત કે જાયે, જિયત[1] ક્યોં માન નસાયે.

કહાં ગયે વે પિતુ દશરથ સમ, જે સુત બિપિન [2]પઠાયે;
રામ લખનસે કહાં વીર સુત નિજ, શત્રુન માર ભગાયે,
દેશ કે કષ્ટ છુડાયે—હે ભારત૦

કહઁ ભીષ્માદિ [3]પાર્થ સે ધનુધર, વીર પાણ્ડુ કે જાયે;
જિન અભિમાની કુરુવાસિનકો, બલદલ ધૂલ મિલાયે.
ખલન[4] હિય ભય ઉપજાયે—હે ભારત૦

કહઁ ગયે કૃષ્ણ સકલ વિદ્યાપતિ, સારથી રૂપ બનાયે;
જિન ગર્વિન[5] નૃપ ઉદાહરણ હિત, ભારત યુદ્ધ કરાયે.
ધર્મધ્વજ જગ ફહરાયે—હે ભારત૦

કહાં બીર માતા બિદુલા જો, સંજય દેખ પરાયે;[6]
દે કોટિન ધિક્કાર તાહિ, પુનિ હિય ઉછાહ[7] ઉપજાયે,
ભેજિ રન વિજય કરાયે—હે ભારત૦

કહઁ ગયે વીર પ્રતાપ શિવાજી, પૃથીરાજ નૃપ રાયે;
લરિ લરિ યવન મહીપન[8] સાં જિન, નાકન ચના ચબાયે.[9]
નેક નિજ પ્રન[10] ન [11]ડિગાયે—હે ભારત૦

---

૧ જીવતાજીવત; ૨ જંગલમાં મોકલ્યા; ૩ અર્જુન; ૪ ખલ પુરૂષોના; ૫ ગર્વિષ્ટ; ૬ યુદ્ધમાંથી પાછો આવેલો; ૭ ઉત્સાહ; ૮ બાદશાહો; ૯ નાકમાં દમ ભરી દીધો; ૧૦ પણ; ૧૧ ડગ્યું.

અહો બન્ધુ ! નિજ ઘર નહિ દેખત, વૃથા ફિરત [12]અકુલાયે;
અમત ન પ્રુમ ક્યોં વહિ પથ માધવ, પુરખે[13] જાહિ બતાયે.
[14]જાસુ હિત રક્ત[15] બહાયે— હે ભારત૦

—માધવ.

૫. યે ભારતવર્ષ હમારા હૈ

હમેં તો દેશ ભારત અપના, પ્રાણોં સે ભી પ્યારા હૈ;
હમ હૈં ભારત કે ભારતવર્ષ હી જીવન હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
જમાના હેચ[1] હૈ [2]બદહરણ, જિસકી [3]શાન કે આગે;
વહી સંસાર સુખ કા સ્વર્ગ ઇન્દ્રાસન હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
ખિલાયા ખેલ ઋષિયોં ને, લડકપન ગોદ મેં જિસકે;
પુરાના જગમગાતા[4] માન વહ જીવિત[5] હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
હમારા ધર્મ સંચિત કર્મ, ઇશ્વર ઇષ્ટ જો કુછ હૈ;
મેરે આંખોં કા તારા પ્યારા બસ ભારત હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦

---

૧૨ અકળાઇને; ૧૩ પૂર્વે; ૧૪ જેના; ૧૫ લોહી.

૧ બની જાય, ૨ બદસૂરત, ૩ તેજ, ૪ ઝગમગતું, ૫ જાગેલું,

સુભટ રન[6] બાંકુરે કવિ લેખકાંકી, ખાનિ[7] હૈ જિસમેં;
અખિલ અનમોલ રત્નોં કા વો સુખ સાગર હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
હમ હૈં કુર્બાન ઉસકે જંગલોં, પર્વત વ ટીલોં[8] પર;
યે જીવન ઉસકી પ્યારી રજ પૈ[9] ન્યૌછાવર હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
જિમી[10] ગદ્દા[11] હમારા મખમલી હૈ, વિન્ધ્ય તકિયા હૈ;
હિમાલય હૈ સિપાહી સિંધુ ભી સેવક હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
દુઃખી હૈ ઉસકે દુઃખ મેં ઔર, સુખી હૈ સુખ મેં ભારત કે;
હમ હૈં સન્તાન ઉસકી વહ પિતા રક્ષક હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
ન છોડૂંગા ન છોડૂંગા, ફટે ઇસ તેરે [12]દામન કો;
કહૂંગા મરતે દમ તક પ્રેમમય ભારત હમારા હૈ.
હમેં તો દેશ ભારત અપના૦
કહો માધવ ઈસાઈ હિન્દુઓ, મુસલિમ સબ એક સ્વરસે;
યે ભારત વર્ષ હમારા હૈ! હમારા હૈ!! હમારા હૈ!!!
હમારા હૈ! હમારા હૈ!! હમારા હૈ!!! હમારા હૈ!!!!
યે ભારતવર્ષ હમારા હૈ! હમારા હૈ!! હમારા હૈ!!!

—માધવ.

---

૬ રણસુભટ, ૭ ખાણ, ૮ શિખરો, ૯ ધૂલિપર, ૧૦ જમીન, ૧૧ ગાદી, ૧૨ પાલવ.

૬. હમારા વિશ્વાસ

હમે વિશ્વાસ હૈ ભારત કા, દિન ભી ફિરને વાલા હૈ;
હમારે આજ બચ્ચોં ને ભી હોશ અપના સમ્ભાલા[1] હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦
બહુત દિન હો ચુકે હમકો, અંધેરી રાત મેં [2]સોતે;
મગર જલ્દી હી પરદા આંખોં કા અબ હટને વાલા હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦
ભંવર[3] ઘબડાતા[4] હૈ કયોં કર, બસ અબ થોડા હી બાકી હૈ;
નિકલ આયા હૈ સૂરજ અબ કમલ ભી ખિલને વાલા હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦
મલેંગે[5] હાથ યહ સુનકર, બિચારે તંગ દિલ વાલે;
સુનહલે બાદલોંસે આસમાં યહ ઘિરને વાલા[6] હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦
જિગર[7] હો જાયગા રૌશન,[8] અંધેરા બે નિશાં[9] હોગા;
મિલેગા ખુદબખુદ[10] માધો જો તુમકો મિલને વાલા હૈ.
હમે વિશ્વાસ હૈ૦

—માધવ.

---

૧ જાગૃત થયા. ૨ સૂતાસૂતા, ૩ ભ્રમર, ૪ ગભરાય, ૫ ઘસશે, ૬ ઘેરાવાનું, ૭ હૃદય, ૮ પ્રકાશિત, ૯ નિશાન વગરનું. ૧૦ આપોઆપ.

૭. બારડોલી !*

ઓ, વિશ્વરત બારડોલી ! ઓ, ભારત કી 'થર્માપોલી' !
નહીં, નહીં, ફિર ભી સશસ્ત્ર થી ગ્રીક સૈનિકોં કી ટોલી.
'હલ્દી ઘાટી' કે રણ કી ભી વહી પૂર્વ–પરિપાટી થી;
બઢ બઢ કર વૈરી કી ગર્દન વીર–વરોં ને કાટી થી. ૧

પર તૂ હૈ નિઃશસ્ત્ર તપસ્વિનિ ! ફિર કૈસે સમતા[1] હોગી ?
ઉપમા આપ બનેગી તૂ યદી શ્રેણીમેં ક્ષમતા[2] હોગી.
લોહે કો શનિ–દાન માન કર તૂને સ્વીકૃત કિયા નહીં,
બુઢ્ઢોં કા અવલમ્બ જાન કર લકડી કો ભી લિયા નહીં. ૨

ઉઠી નહીં તૂ કિ જો બુરા હૈ ઉસે નષ્ટ કર દેને કો,
તુલી[3] હુઈ હૈ કિન્તુ બુરે કો આજ ભલા કર લેને કો.
શુભે ! સફલતા દેં તુઝ કો હરિ, યહી પ્રાર્થના હૈ મેરી !
સ્વયં સિદ્ધિ સે ભી બઢ કર હૈ સાધુ સાધના યહ તેરી. ૩

ફિર ભી અપની શક્તિ તોલ તૂ ઔર વિપક્ષી કા બલ ભી,
સંગીનેં, મેશીન ગનેં, બમ ઔર ઉધર હૈ કૌશલ ભી;
ન હો વિજય કા નિશ્ચય જિનકો, સાક્ષી હો કર હટ જાવેં,
બઢ કર પગ ન હટેં ફિર પીછે, ચાહે સિર ભી કટ જાવેં ! ૪

---

૧ મેળ–સરખામણી, ૨ ત્રટી, ૩ કમર કસીને તૈયાર,

કરતી હૈ કાનૂન-ભંગ તૂ, પર કિનકે કાનૂન ભલા ?
ઉનકે, 'ન્યાય' 'ન્યાય' કહ કર જો યહાં ફાંસતે રહે ગલા !
ખૌલ ઉઠેગા[4] ખૂન ન કિસકા ઐસે અત્યાચારોં સે ?
સંયમ તુમ્હેં દિખાના હૈ પર નિજ વિનીત વ્યવહારોં સે. ૫

આજ મહાત્માદ્વારા તૂને આત્મા કા બલ જાના હૈ,
પરમાત્મા ને દિયા જિસે યહ સત્યાગ્રહ કા બાના હૈ.
ભય દે સકતા હૈ ક્યા તુઝ કો ઔર આયુધોં કા ઘેરા ?
પ્રતિપક્ષી કે લિયે સહન[5] હૈ પ્રહરણ સે ભીષણ તેરા ! ૬

સાવધાન ! બાધાયેં[6] તુઝ કો વ્રત સે વિચલિત કર ન સકેં,
ઝેલે જાયઁ વાર[7] હઁસ હઁસ કર, છકેં વિપક્ષી ઔર થકેં !
શોણિત ચાહેં તો જિતના લેં હિંસક ઉસમેં ડૂબ ઉઠેં,
ઘૃણા કરે અપને ઉપર વે ઔર આપ હી ઊબ[8] ઉઠેં. ૭

સૂરત મેં હી કોઠી પહલે નૌકરશાહી ને ખોલી,
સૂરત સે હી ચલી હટાને અબ ઉસે બારડોલી !
પર સઙ્ગમ ગોરોં સે અપના ગઙ્ગા-યમુના તુલ્ય રહે,
દોનોં કે ભીતર સમતા કી સરસ્વતી કા સ્રોત બહે. ૮

—મૈથિલીશરણ ગુપ્ત.

---

૪ ઉકળશે, ૫ સહનશક્તિ-શસ્ત્ર, ૬ અડચણો, ૭ ઘા, ૮ ઉબકાઈ.

૯. કૌમી ગઝલ

મુનક્કશ[1] અપને દિલ પર હિન્દ કી તસ્વીર હોને દો,
કદમ સે ઉસ કે અપના સીના પુર તનવીર[2] હોને દો.
કભી ઉલ્ઝન[3] ન ડાલો કૌમ કે કામોં મેં તુમ કોઈ,
તુમ્હારે દર્દ ગમ કી હોતી હૈ તદબીર, હોને દો.
અદાએ રક્ખો હિમ્મત, [4]બુઝદિલી કો મત ફટકને દો,
ન હસકો અપને પાવોં કી કભી જંજીર હોને દો.
ચલન સે, ઇલ્મ સે, [5]ગૈરત સે, હિમ્મત સે, [6]શુજાઅત સે,
ન મુલ્કો-કૌમ કી હર્ગિઝ કહીં તહકીર[7] હોને દો.
અગર આયે હો દુનિયા મેં ઉઠાઓ લુત્ફે-આઝાદી,
કિસી કે હાથ મેં તુમ અપની મત તકદીર હોને દો.
બહુત લિક્ખે ગયે અફસાને[8] ઇશ્કો-ઉન્સો-અલ્ફત[9] કે,
હિકાયત[8] હુબ્બે-કૌમી કી ભી અબ તહરીર[10] હોને દો.
કરો ખિદમત વતન કી શૌક સે, દિલ સે, મુહબ્બત સે,
ન મુદ્દા કામ મેં કોઈ કભી તકસીર હોને દો.
બહુત વાદે ટલે હૈં અહદો-પૈમા[11] કા ભરોસા ક્યા ?
તલબ અપને કરો હક તુમ ન અબ તાખીર[12] હોને દો.

---

૧ અંકિત, ૨ પ્રકાશમય, ૩ હરકત, ૪ નામર્દાઈ, ૫ શરમ, ૬ વીરતા, ૭ હલકાઈ, ૮ કિસ્સા, ૯ પ્રેમ, ૧૦ અંકિત, ૧૧ વચન, ૧૨ દેરી,

ન રોકો ક઼ૅલ્બ[13] કી આવાજ઼ તુમ રોશનજ઼મીરી[14] સે,
કિસી કો હૈ અગર ઇસ[15] અમ્ર મેં તક઼્ીર,[16] હોને દો.

મુઝે લો દર્દ કે .રહ રહ કે મુક઼ો-ક઼ૌમ કે .ગમ સે,
જિગર કે પાર તો અપને જ઼રા યહ તીર હોને દો.

તુમ્હારી આહો-જ઼ારી યહ કભી જાયા[17] ન જાયેગી,
ખિંચ આયેગી .ખુદ આજ઼ાદી જ઼રા તાસીર હોને દો.

—ત્રિશૂલ.

૯. શહીદાને દેહલી

લહૂ[1] સે હુઆ સુર્ખ મૈદાને દેહલી,
બના હૈ અલમખ઼ાના[2] એવાને[3] દેહલી;
હુઈ બન્દ હર એક દુકાને દેહલી,
તડ઼પ કર નિકલને કો હૈ જાને દેહલી;
.ગ.જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને[4] દેહલી.

બુઝે બન કે શમએ શબિસ્તાને[5] દેહલી,
હુએ બન કે પરવાના કુર્બાને દેહલી;
વો બાંકે સજીલે જવાનાને દેહલી,
બ.ઢાતે રહે જીતે જી શાને દેહલી;
ગ.જ઼.બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

---

13 હૃદય, ૧૪ જ્ઞાન ૧૫ બાબત, ૧૬ વિવાદ, ૧૭ નકામી.
૧ લોહી, ૨ ઈસ્પિતાલ, ૩ મહેલ, ૪ શહીદો, ૫ રાત્રિના દીવા,

દુબાલા[6] હુઇ ફિર સે હૈ શાને દેહલી,
હુઆ હિંદ પર ફિર સે એહસાને દેહલી;
ફ઼િરિસ્તે હૈં યા હૈં યે અરકાને[7] દેહલી,
નિકલતે હૈં જિનસે કિ અરમાને દેહલી;
.ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

ઉધર થે મુસલ્લેહ[8] નિગહબાને દેહલી,
કમિશ્નર થે, યા થે વો કપ્તાને દેહલી;
ઇધર થે નિહત્થે ખડે જાને દેહલી,
વો ભારત કે લાલ ઔર અરમાને દેહલી.
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

ન ઇતના કોઇ .જુલ્મ પર તુલ[9] સકેગા,
નહીં હશ્ર[10] તક દાગ઼ યહ ધુલ સકેગા;
ન મહકૂમ હાકિમ સે મિલ જુલ સકેગા,
યે ઉક઼દા[11] કિસીસે ન અબ ખુલ સકેગા;
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

વો માસૂમ[12] બચ્ચે વો માઁ કે દુલારે,
વો ઘર કે ચરાગ ઔર આંખાં કે તારે;
અ.જી.જ઼ોં કે વહ જિન્દગી કે સહારે,
નિશાના અજ઼લ[13] કા બને ઔર સિધારે;
.ગ.જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

---

૬ બમણી, ૭ સ્થંભ, ૮ સુશસ્ત્ર, ૯ ખડું,
૧૦ કયામત, ૧૧ ગાંઠ, ૧૨ નિર્દોષ, ૧૩ મોત,

સુના હૈ કિ એક લડકા ઝ઼ખ્મી હુઆ થા,
અભી સિર્ફ થા બારા તેરહ બરસ કા;
મગર મૈલ[14] ઉસ કે ન તેવર[15] પૈ આયા,
પુકારા ન ઉસને—ન અમ્મા ન અબ્બા:
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

વો સંગીન ખાગે ચલા જા રહા થા,
ઉસે દેખ કર છોટા ભાઈ જો રોયા;
કહા ઉસને રોઓ ન ઐ પ્યારે ભૈયા,
જવાં મરદોં કી મૌત મેં તો હૂ મરતા:
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

કયામત તક ઇનકા મનાયેંગે [16]માતમ,
યે મુમકિન નહીં મહવ[17] હો જાય યહ ગ઼મ:
બરસના જનાજોં પૈ વહ ફૂલ પૈ [18]હમ,
વો પુર આબ આઁખેં, વો [19]હસરતકા [20]આલમ:
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

યે મન્જ઼ર[21] દિલોં કો દુપારા[22] કરેગા,
યે ખ઼ંજર કલેજે પૈ મારા કરેગા;
શહીદોં કા ખૂં યહ પુકારા કરેગા
ફ઼લક[23] ઔર ક્યા અબ હમારા કરેગા?
ગ઼જ઼બ કા હૈ ખૂને શહીદાને દેહલી.

—ત્રિશૂલ.

---

૧૪ કરચોલી, ૧૫ ચહેરા, ૧૬ શોક, ૧૭ ભૂલાઈ, ૧૮ ફૂલપર ફૂલ, ૧૯ શોકગ્રસ્ત, ૨૦ વખત, ૨૧ દેખાવ, ૨૨ ચીર્યાં, ૨૩ આકાશ.

૧૦. દશહરા ઔર મુહર્રમ

(સન ૧૯૧૮ મેં દશહરા મુહર્રમ એકહી દિન પડને કે સમય લિખી ગઇ)

[૧]

કહીં હૈ રામ કી જય જય, કહીં પર સ.ખ્ત માતમ[1] હૈ;
કહીં હૈં હર્ષ કી ધ્વનિયાં, કહીં પર નાલયે ગ.મ[1] હૈ.
કહીં તો ફૂલ હઁસતા હૈ, કહીં પર રોતી શબનમ[2] હૈ;
મુહર્રમ મેં દશહરા હૈ, દશહરા મેં મુહર્રમ હૈ.
જૂલૂસોં[3] મેં મગર દોનોં તરફ સામાને-જંગી હૈ;
હૈ મતલબ એકહી દોનોં કા .જાહિર મેં દુરંગી હૈ.

[૨]

ઇધર હૈ રામ લક્ષ્મણ કા, ઉધર હસનૈન[4] કા ચ.ર્ચા;
ઇધર શર જાલ દનુજોં[5] પર ઉધર કુ.ફ્ફાર પર [6]તે.ગા.
ન.જર મેં હર ઘડી દોનોં, તર.ફ થી ધર્મ કી રક્ષા;
ઇધર થા [5]નિશ્ચરોં કા, શામિયોં[7] કા થા ઇધર હલ્લ કા.

---

૧ શોક, ૨ ઝાકળ, ૩ સરઘસ, ૪ હસન હુસેન (અ), ૫ રાક્ષસ-કાફિર ૬ તલવાર, ૭ શામ દેશના વાસી,

થે ભૂલે દોનોં ઇશ્વર કો, હુએ મગરૂર દોનોં થે;
નશે મેં શક્તિ, બલ, ધન, ધૂર્ત્તતા કે પૂર દોનોં થે.

[૩]

વતન કો છોડકર ભટકે, ફિરે હૈં ! હૈં બિયાબાં[૮] મેં;
ઇધર દણ્ડક મેં ઘૂમે રામ, ઉધર વહ દશ્તે વીરાઁ[૯] મેં.
સભી સામાન થે ઘર મેં ન ઘર થા ઉનકો દૌરાઁ મેં;
યહી થી ફિક્ર પૈદા હો ન શર[૧૦] દુનિયાં કે ઇમાઁ મેં.
ભરા આતા હૈ જી ખિંચ ખિંચ ગઈ તસવીર દિલ મેં હૈ;
જમીં પર ગો નહીં વહ ઉનકા પર જાગીર દિલ મેં હૈ.

[૪]

સબક દેને કો દોનોં કે હુઇ જગ આજમાઈ થી;
હસૂલે[૧૧] માલો દૌલત કી ન યહ હર્ગિજ લડાઈ થી.
બદે અન્યાયી થે મંજૂર ઉનકી હી સફાઈ થી;
લડાઇ દુશ્મનોં કે મુંહ પે વીરોં ને લગાઇ થી.

શરોં સે રામ કે દુનુજોં કી મિટ્ટી હો ગઇ ગુમ થી;
ચમક તેગે લસન કી થા કે બસ, નારે જહન્નુમ[૧૨] થી.

---

૮ જંગલ, ૯ ઉજ્જડ વેરાનનું નામ છે, ૧૦ દોષ, ૧૧ વસૂલ, ૧૨ નરકાગ્નિ, ૧૩ ખળ, ૧૪; શત્રુ, ૧૫ યમસદન,

[૫]

કયામત જાલિમોં પર ઢાદી જબ મૈદાન મેં આયે;
ઇસી કે વાસ્તે થે કાલિબે ઇન્સાન મેં આયે.
દિલેરી ઉનકી કયા હમ બેઅસોં કે ધ્યાન મેં આયે;
બઢે કીં દુશ્મનોં કી સાફ લોટ યક આન[13] મેં આયે.
ઉદૂ[14] ભેજે ગયે મુલ્કે–અદમ[15] મેહમાન હોને કો;
મલક[16] આયે ફલક[17] સે જંગમેં કુરબાન હોને કો.

[૬]

ઇધર શ્રીરામ ને લંકેશ રાવણ પર વિજય પાઇ;
મગર અફસોસ ઉધર આફત ગઇ હસનૈન પર છાઇ.
કમી થી ફૌજ કી, ગુરબત[18] બલાયેં કયા નહીં લાઇ;
મિલા પાની ન મેહમાન કો તો મેહમાંકી કજા[19] આઇ.
ગયા બઢતાહી આગે–સાફ કા ફિર દમ બદમ તોડા;
જબાં સૂખી થી સૂખે હોઠ ગોં બચ્ચાં ને દમ તોડા.

[૭]

ઉઠાઇ સખ્તિયાં કિતની ન થા કાબૂ સિતમગર પર;
ખડે ઝિલી મુસીબત ગલ[20] ન આને પાયા તેવર પર.

---

૧૬ ફિરિશ્તા, ૧૭ આકાશ, ૧૮ મુસાફરી, ૧૯ મોત, ૨૦ બળ,

જહાં મંઝૂર કી બૈયત[21] ઉદ્દૂ કી સૈફ[22] થી સર પર;
બુઝા કર પ્યાસ અપની તેગ કી ખુદ પહુંચે કૌસર[23] પર.
ગમેજાંકાહ હૈ યહ કિસ તરહ સૌઝે નિહા[24] નિકલે;
ઇજ્નદારો[25] કે સીને સે ન કયોં ઇતના ધુવાં નિકલે

[૮]

મનાયેં હમ ખુશી યા ગમ મગર યહ કામ કરના હૈ;
સફીના[26] એક હી હૈ ઔર હમ સબ કો ઉતરના હૈ.
ઠરાયે લાખ કોઈ પર ન વાજિબ ડર સે ડરના હૈ;
હમેં હક[27] કે લિયે જીના હૈ ઔર હક હી પે મરના હૈ.
ઘડી ભર હૈ ખુશી તો ફિર ઘડી ભર હી મેં માતમ હૈ;
ત્રિશૂલ અપના ન ભૂલો ફર્જ હમમેં જબતલક દમ હૈ.

—ત્રિશૂલ.

૧૧. ઐકયની હાકલ*

ગુલ ચમનસે[1] ફુલ ફુલોંકી ખુશ્બો મીઠી આ રહી હૈ;
જ્ઞાતિ દેવી અયસી અબતો, મધુર બિણા સુના રહી હૈ.
યેહી આયા હય જમાના જીંદગી સુધા......ર લો (૨);

---

૨૧ તાબેદારી, ૨૨ તલવાર, ૨૩ સ્વર્ગીય સ્રોત, ૨૪ દિલની બળતરા, ૨૫ ડાઘુ-સ્મશાની, ૨૬ નાવ, ૨૭ સત્ય-પ્રભુ.
૧ બાગમાંથી,

તોડ કર ટંટા પુરાના, બીગરી સુધાર........લો.
સિન્ધુ કે બિચમેં હી અપના નાવ ઝોલા ખા...રહા (૨);
ઢુંઢ કર સુકાની દાના, જન્મ ભવ સે તાર......લો.
ઝલક ધુંમકી બાદલોંસે છા રહી ભર દેશ...કો (૨);
ધો બનાકે પંથ અપના, ક્ષિતિ[૨] જહાં હુંકાર......લો.
ઐકયકી હાકલ બિરાદર ભર રહી દિગન્ત......કો (૨);
આગે બઢ કર ઐક્ય બલસે, આત્મકો ઉદ્ધાર...લો.

૧૨. અય માતૃભૂમિ તેરે

અય માતૃભૂમિ તેરે ચરણોમેં શિર નમાઉં,
મેં ભક્તિ ભેટ અપની, તેરી શરણમેં લાઉં. ટેક.

માથે પે[૧] તૂ હો ચંદન, છાતી પે તૂ હો માલા,
જિહ્વા પે ગીત તૂ હો, મેં તેરા નામ ગાઉં. અય૦

જિસસે સુપૂત ઉપજે, શ્રીરામ કૃષ્ણ જેસે,
ઉસ તેરી ધૂલિકો મૈં, નિજ શીષ પે ચઢાઉં. અય૦

માની[૨] સમુદ્ર જિસકી ધૂલિકા પાન કરકે,
કરતા હૈ માન તેરે ઉસ પૈરકો મનાઉં. અય૦

વે દેશ માનવાલે ચઢકર ઉતર ગયે સબ,
ગોરે રહે ન કાલે તુઝકો હી એક પાઉં. અય૦

૧ નાવ. ૧ પર, ૨ અભિમાની.

સેવામેં તેરી સારે ભેદોંકો ભુલ જાઉં,
વહ પુણ્ય નામ તેરા પ્રતિદિન સુનું સુનાઉં. અય૦
તેરેહી કામ આઉં, તેરાહી મંત્ર ગાઉં,
મન ઔર દેહ તુઝપર બલિદાન મૈં ચઢાઉં. અય૦

—હિન્દુ.

૧૩. મંત્ર વંદેમાતરમ્

શુદ્ધ સુંદર અતિ મનોહર મંત્ર વન્દેમાતરમ્;
મૃદુલ સુખકર દુઃખહારી મંત્ર વન્દેમાતરમ્.
મંત્ર યહ હૈ તંત્ર યહ હૈ જંત્ર વન્દેમાતરમ્;
સિદ્ધિદાયક બુદ્ધિદાયક એક વન્દેમાતરમ્.
ઓજમય બલકાંતિમય સુખ શાંતિ વન્દેમાતરમ્;
મતિપ્રદાયક અતિસહાયક મંત્ર વન્દેમાતરમ્.
હરઘડી હરબાર[1] હો હરનામ વન્દેમાતરમ્;
હરદમ હમેશાં બોલીએ ગુરૂમંત્ર વન્દેમાતરમ્.
જપીએ નિરંતર શુદ્ધ મનસે મંત્ર વન્દેમાતરમ્;
સોતે સમય ખાતે સમય કલગાન વન્દેમાતરમ્.
આઠોં પ્રહર દિલમેં રહે મૃદુતાન વન્દેમાતરમ્;
મુખસે હૃદયસે રાત દિન હો જાપ વન્દેમાતરમ્.

૧ હર વખત,

તેગસે[૨] શિર ભી કટે ભુલો ન વન્દેમાતરમ્;
મ્હોત કી ઘડીયાં ગુંજા દો નાદ વન્દેમાતરમ્;
જેલમેં હો તો જપો શુભ જાપ વન્દેમાતરમ્.
બેડીયાં ઝંકાર દે શુભ તાન વન્દેમાતરમ્.
બન્દુક ગોલા તોપ કી હૈ આડ વન્દેમાતરમ્;
તેગ બરછી કે લિયે હૈ ઢાલ વન્દેમાતરમ્.
કર્ણકા દઢ કવચ હૈ એક શબ્દ વન્દેમાતરમ્;
વિશ્વવિજયી શત્રુવિજયી મંત્ર વન્દેમાતરમ્.

---

૧૪. ભારત હમારા દેશ હૈ

ભારત હમારા દેશ હૈ, હિત ઉસકા નિશ્ચય ચાહેંગે;
ઉસ કે હિત કે કારને[૧] હમ કુછ ન કુછ કર જાયઁગે.

ભારત હમારી માતૃભૂમિ, ઉસ કા ઋણુ હમ પર હૈ બહુત;
ઉસ કે મિટાને[૨] કે લિયે હમ કુછ ન કુછ કર જાયઁગે.

ભારતકી દુઃખપ્રદ અવનતિ પર, ક્યોં ન અશ્રુ બહાવેંગે;
ઉન કે હટાને કે લિયે હમ કુછ ન કુછ કર જાયઁગે.

ધર્મ વિદ્યા ઔર ધન સે, ઉન્નતિ ભારત કી હોવે;
ઉસ ઉન્નતિ કે માર્ગ મેં હમ કુછ ન કુછ કર જાયઁગે.

---

૨ તલવારથી.

૧ મારણે, ૨ ફેડવાને.

સંસાર કે ઉદ્ધાર હેતુ, કૃષ્ણ જન્મે જેલ મેં;
તો ફિર ભલા હમ ક્યોં ડરેંગે કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.
ચાહે કિતને કષ્ટ હમ કો, ક્યોં ન હો ઉસ કે લિયે;
સબ સહેંગે મર મિટેંગે કુછ ન કુછ કર જાયેંગે.

૧૫. નિમંત્રણ

આવો આવો સકલ ભારતકુમાર !
તજ માન મોહો મદ અહંકાર;
હુઆ દર્શન સે આનંદ અપાર. આવો.

યહ ધન્ય દેશ ઔર ધન્ય કાલ,
જહાં મિલે બંધુ સબ ઉરવિશાલ;
સ્થિર રખે ઇશ યહ સદ્દવિચાર. આવો.

નિર્બળ નિર્ધન સબ નિઃસહાય,
બિન ઐક્ય નહિં અબ કુછ ઉપાય;
અબ તો મમતા કીજે પ્રચાર. આવો.

દુઃખ સે બચને કા માર્ગ એક,
અપને [1]પન કી સબ ગ્રહો ટેક;
નિશ્ચય હોગા ફિર જયજયકાર. આવો.

---

૧ પ્રણની.

૧૬. કદિ નહિ હારના

કદિ નહિ હારના, ભાવે[1] સાડી[2] જાન જાવે,
અસી[3] નહિ હારના, ભાવે સાડી જાન જાવે.
બિજલી તે અગ[4] કોલોં[5], પાની તુફાન કોલોં,
વૈરી[6] ભુચાલ[7] કોલોં—કદિ૦

તોપ તલવાર કોલોં, ગોલીયાંદી માર કોલોં,
ખંડેદી[8] ધાર કોલોં—કદિ૦

કુરકી[9] નીલામી[10] કોલોં, સખ્ત કલામી[11] કોલોં,
ફાંસી કાલેપાની કોલોં—કદિ૦

દીન ઇમાન નાલ,[12] ધર્મ જ્ઞાન નાલ,
મર્દદી જબાન નાલ—કદિ૦

માંઝેદે[13] જોર નાલ, માલવેદે[14] શોર નાલ,
સોહણીયાંદે[15] બોલ નાલ—કદિ૦

---

૧ ભલે; ૨ આપણી; ૩ આપણે; ૪ આગ; ૫ થી; ૬ વેરીઓ; ૭ ધરતીકંપ; ૮ ખડ્ગ; ૯ જપ્તી; ૧૦ લીલાંઉથી વેચાણ; ૧૧ બોલ; ૧૨ ની સહાય લઈને; ૧૩ અમૃતસરનો એક ભાગ; ૧૪ લુધીઆના; ૧૫ સુંદર સ્ત્રી પુરૂષો;

ધમ્મી[16] પોઠોહાર[17]નાલ, સંદલીદી[18]આર નાલ,
ઝંગ સિયાલ નાલ—કદિ૦

રામ દે[19] પ્યાર નાલ, શાંતિ શગર નાલ,
રબ્બ[20] સચિયાર[21] નાલ—કદિ૦

ચૌધરી.

૧૭ રાવલપીંડી; ૧૮ આ નામનો પુરૂષ થઈ ગયો તેનો ઈલાકો; ૧૯ નો; ૨૦ ઈશ્વર; ૨૧ સાચો.

હિન્દુસ્તાની

૧. સરફરોશી કી તમન્ના

સર ફરોશી કી તમન્ના[૧] અબ હમારે દિલમેં હય,
દેખના હૈ જોર કીતના બાજુએ[૨] કાતિલમેં હય.
રહરવે[૩] રાહે મહોબ્બત રહે ન જાના રાહમેં,
લજ્જતે સેહરાન-વર્દી[૪] દૂરે મંઝિલમેં હય.

આજ ફિર [૫]મક્તલમેં કાતિલ કહ રહા હૈ બાર બાર,
ક્યા તમન્નાએ [૬]શહાદત ભી કિસી કે દિલમેં હય.

---

૧ ઇચ્છા-મુરાદ; ૨ બાવડા; ૩ મુસાફિર; ૪ સહેલ;

અબ શહીદે મુલ્કે–મિલ્લત મેં તેરે ઉપર [7]નિસાર,
અબ તેરી હિમ્મત કા ચર્ચા [8]ગેર કી મહફિલમે હય.
વક્ત આને દે બતાદેંગે તુઝે અય [9]આસમાં!
હમ અભી સે કયા બતાએં કયા હમારે દિલમેં હય
અબ ન પહેલે વલવલે[10] હૈં ઔર ન [11]અરમાંનોકી ભીડ,
સિર્ફ મિટ જાનેકી યક હસરત [12] દિલે બિસ્મિલમેં હય.

—બિસ્મિલ.*

---

૨. હિન્દુસ્તાં હમારા

ચીનો અરબ હમારા હિન્દુસ્તાં હમારા,
મુસ્લિમ હંય હમ વતન હય સારા જહાં હમારા. ૧

[1]તવહીદ કી અમાનત[2] [3]સીનો મેં હય હમારે,
આસાં[4] નહીં મિટાના નામો નિશાં હમારા. ૨

---

૫ કતલખાના; ૬ કુરબાની; ૭ ફિદા; ૮ બીજાઓની; ૯ આકાશરૂપી દુશ્મન; ૧૦ વલવલાટ; ૧૧ મુરાદો; ૧૨ ઈચ્છા.

*એમ કહેવાય છે કે આ ગઝલ મૌ૦ હઝરત મોહાની સાહેબની છે. પણ બિસ્મિલ નામનો એક મશહૂર શાયર અજમેર શરીફમાં છે તેની આ ગઝલ બનાવેલી હોય એમ લાગે છે.

૧ એકતા; ૨ સહીસલામતી; ૩ દિલ; ૪ સહેલ;

દુનિયાકે બુતકદું[૫] મેં પેહલા વો ઘર ખુદાકા,
હમ ઉસકે પાસબાં હંય વોહ પાસબાં હમારા. ૩

તેગોં[૬] કે સાએ[૭] મેં હમ પલકર જવાં હુએ હંય,
ખંજર હિલાલ[૮] કા હય કોમી નિશાં હમારા ૪

મગરેબ[૯]કી વાદીયું[૧૦] મેં ગુંજી અઝાં[૧૧] હમારી,
થમતા ન થા કીસીસે સયલે રવાં[૧૨] હમારા. ૫

બાતિલ[૧૩]સે દબને વાલે અય આસમાં નહિં હમ,
સવ બાર કર ચુકા હય તુ ઇમ્તેહાં[૧૪] હમારા. ૬

અય ગુલસતાને [૧૫]અન્દલુસ! વોહ દિન હય યાદ તુઝકો?
થા તેરી ડાલીયું મેં જબ આશયાં[૧૬] હમારા. ૭

અય મવજે દજલહ! [૧૭]તુભી પેહચાનતી હય હમકો?
અબતક હય તેરા દરયા અફસાનહ ખ્વાં[૧૮] હમારા ૮

અય અરઝે[૧૯]પાક' તેરી હુરમત[૨૦]પે કટ મરે હમ,
હય ખૂં[૨૧] તેરી રગું મંય અબતક રવાં હમારા. ૯

---

૫ મંદિર; ૬ તલવાર; ૭ છાયા; ૮ ચાંદ; ૯ પશ્ચિમ; ૧૦ મુલ્ક; ૧૧ બાંગ; ૧૨ પૂર, ૧૩ મિથ્યા; ૧૪ કસોટી; ૧૫ સ્પેઈન; ૧૬ માળો; ૧૭ ટીગરીસ નદી જ્યાં ઈમામ હુસેન અલે હિસ્સલામ પાણી વિના શહીદ થયા; ૧૮ કથાકાર; ૧૯ જમીન: ૨૦ ગૌરવ;૨૧ લોહી;

સાલારે[૨૨] કારવાં હય મીરેહજાઝ[૨૩] અપના,
ઇસ નામ સે હય બાકી આરામે જાં[૨૪] હમારા. ૧૦

ઇકબાલ કા તરાના[૨૫] બાંગે દરા[૨૬] હય ગોયા,[૨૭]
હોતા હય જાદહ પયમા ફિર કારવાં હમારા. ૧૧

—ઇકબાલ.

---

૩. મેરા વતન વોહી હય†

નાનકને જીસ ચમન[૧]મેં વહદત[૨]કા ગીત ગાયા,
ચીશ્તી[૩]ને જીસ ઝમીં મેં પયગામે હક[૪] સુનાયા;
તાતારીયુંને જીસ કો અપના વતન બનાયા,
જીસને હજાઝીયુંસે દશ્ને અરબ છુડાયા;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

સારે જહાં કો જિસને ઇલ્મો હુનર દિયા થા,
યુનાનીયું કો જીસને હયરાન કર દીયા થા;
મટ્ટીકો જીસકી હકને ઝર[૫]કા અસર દીયા થા,
તુર્કીકા જીસને દામન[૬] હીરોં સે ભર દીયા થા;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

---

૨૨ સિપહસાલાર; ૨૩ હઝરત મોહમ્મદ; ૨૪ જાન; ૨૫ ભૂજન; ૨૬ કોયલ; ૨૭ જાણે.

† જુઓ પરિશિષ્ટ क.

૧ બાંગ ૨ એકતા, ૩ ખ્વાજા અજમેરી, ૪ ખુદા, ૫ સોનું, ૬ છેડો,

ટૂટે થે જો સિતારે ફારેસ કે આસમાં સે,
શીર તાબ દે કે જીસને ચમકાએ કેહકશાં[૭] સે;
વહદત કી નય[૮] સુનીથી દુનિયાને જીસ મકાં સે,
મીરે અરબ[૯] કો આઇ ઠંડી હવા જહાં સે;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

બન્દે કલીમ[૧૦] જીસકે પરબત જહાં કે[૧૧] સીના,
નુહે નબી[૧૨] કા ઠયરા આકર જહાં[૧૩] સફીના;
રફઅત[૧૪] હય જિસ ઝમીંકી બામે ફલક[૧૫] કા[૧૬] ઝીના,
જન્નત કી ઝીન્દગી હય જીસકી ફિઝાં[૧૭] મેં જીના;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

ગૌતમ કા જો વતન હય જાપાન કા હરમ[૧૮] હય,
ઇસા કે આશકોં કા છોટા યેરૂશલમ હય;
મદફૂન[૧૯] જીસ ઝમીંમેં ઇસ્લામકા હશમ[૧૪] હય,
હરફુલ જીસ ચમનકા ફિરદોસ હય ઇરમ[૨૦] હય;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

—ઇકબાલ.

---

૭ આકાશગંગા, ૮ બંસી, ૯ હઝરત મહમ્મદ (સલ૦), ૧૦ મોસીસ-મુસા, ૧૧ પર્વતનું નામ, ૧૨ પયગમ્બર નુર, ૧૩ નાવ, ૧૪ ગૌરવ, ૧૫ આકાશની અગાસી, ૧૬ સીડી, ૧૭ છાયા, ૧૮ પુણ્યધામ, ૧૯ દફન ગયેલું છે, ૨૦ સ્વર્ગ.

૪. સારે જહાંસે અચ્છા

સારે જહાંસે અચ્છા હિન્દુસ્તાં હમારા,
હમ બુલબુલેં હંય ઉસ્કી વોહ ગુલસિતાં[1] હમારા. ૧

ગુરબતમેં[2] હો અગર હમ રહેતા હય દિલ વતનમેં,
સમઝો વહીં હમે બી દિલ હો જહાં હમારા. ૨

પરબત વોહ સબસે ઉંચા હમસાયહ[3] આસમાંકા,
વોહ સન્તરી હમારા વોહ પાસબાં હમારા. ૩

ગોદીમેં ખેલતી હંય ઉસ્કી હઝારોં નદીયાં,
ગુલ્શન હય જીન્કે દમસે રશ્કે[4] જીનાં હમારા. ૪

અય આબે રૂદે[5] ગંગા! વોહ દિન હય યાદ તુઝકો,
ઉતરા તેરે કિનારે જબ કારવાં હમારા. ૫

મઝહબ[6] નહિ સિખાતા આપસમેં બેર રખના,
હિન્દી હંય હમ વતન હય હિન્દુસ્તાં હમારા. ૬

યુનાનો મિસરો રૂમ:[7] સબ મિટ ગએ જહાંસે,
અબ તક મગર હય બાકી નામો નિશાં હમારા. ૭

---

૧ બાગ; ૨ પરદેશ; ૩ પાડોશી; ૪ ઈર્ષા; ૫ નદી; ૬ ધર્મ;
૭ રોમ;

કુછ બાત હય કે હસ્તી મિટતી નહિ હમારી,
સદયોં[8] રહા હય દુશ્મન દવરે ઝમાં[9] હમારા. ૮

ઇકબાલ ! કોઇ મહેરમ[10] અપના નહિ જહાંમેં,
માલુમ કયા કિસીકો દર્દે નેહાં[11] હમારા. ૯

—ઇકબાલ.

૫. મેરે લિયે હૈ*

તુમ યૂંહી સમઝના કે ફના મેરે લિયે હૈ,
પર ગયબસે[1] સામાને બકા[2] મેરે લિયે હૈ.

પયગામ મિલાથા જો હુસેન ઇબ્ને અલીકો,
ખુશ હું વોહી પયગામે કઝા[3] મેરે લિયે હૈ.

યેહ હૂરે બહિશ્તીકી તરફ્સે હય બુલાવા[4],
લબ્બેક ![5] કે મકતલકા સિલા[6] મેરે લિયે હૈ.

કયું જાન ન દૂં ગમમેં તેરે જદ કે અલીસે,
માતમ[7] યહ ઝમાનેમેં બપા[8] મેરે લિયે હૈ.

૮ સદીઓ; ૯ કાળચક્ર; ૧૦ દયા ખાનાર; ૧૧ છૂપું.
૧ છૂપી રીતે; ૨ અનંતનો; ૩ મોત; ૪ તેડું; ૫ જીલબ્બો—હાજિર છું; ૬ બદલા; ૭ શોક; ૮ બરપા;

મેં ખોકે તેરી રાહમેં સબ દૌલતે દુનિયા,
સમઝા કે કુછ ઇસસે ભી સિવા મેરે લિયે હૈ.

તોહીદ[૯] તો યેહ હૈ કે ખુદા હશ્રમેં[૧૦] કેહ દે,
યેહ બન્દા દો આલમસે ખફા[૧૧] મેરે લિયે હૈ.

સુરખીમેં નહિ દસ્તે હિના[૧૨] બસ્તાહ[૧૩] ભી કુછકમ,
પર શૂખએ[૧૪] ખૂને શહીદા[૧૫] મરે લિયે હૈ.

રાહિરૂ[૧૬] હૂઁ મુસલમાન બસદ નારએ તકબીર[૧૭],
યેહ કાફલા યેહ બાંગે દરા[૧૮] મેરે લિયે હૈ.

ઇન આમકા ઉકબા કે[૧૯] તો કયા પૂછના લયકીન,
દુનિયામેં ભી ઇમાંકા સિલા[૨૦] મેરે લિયે હૈ.

કયું ઐસે નબી[૨૧] પર ન ફિદા હૂઁ કે જો ફરમાયે,
અચ્છે તો સભી કે હૈ બુરા મેરે લિયે હૈ.

ઐ શાફએ મહશર ![૨૨] જો કરે તૂ ન શફાઅત,
ફિર કૌન વહાં તેરે સિવા મેરે લિયે હૈ.

---

૯ એકતા–પૂર્ણતા; ૧૦ કયામતના દિવસે; ૧૧ નાખુશ; ૧૨ મેંદીવાળો હાથ; ૧૩ લગાવેલો; ૧૪ ભભકદાર લાલચોળ; ૧૫ શહીદો–મરજીવા; ૧૬ મુસાફિર; ૧૭ અલ્લાહો અકબરના જયઘોષ; ૧૮ કોયલનો ટહુકાર; ૧૯ બીજી દુનિયાના; ૨૦ બદલા; ૨૧ મહંમદ–પયગમ્બર; ૨૨ કયામતના રોજ સિફારસ કરનાર મહંમદ પયગમ્બર–ઈસુ ખ્રિસ્ત;

અલ્લાહ કે રસ્તેહી મેં મૌત આગે [૨૨]મસીહા,
અકસીર યહી એક દુઆ મેરે લિયે હૈ.

ઐ ચારહગીરો ![૨૩] ચારહગીરીકી નહિ હાજત,
યેહ દર્દ હૈ, દારૂએ શફા[૨૪] મેરે લિયે હૈ.

ક્યા ડર હૈ? જો હો સારી ખુદાઇ[૨૫] ભી[૨૬] મુખાલિફ,
કાફી[૨૭] હૈ અગર એક ખુદા મેરે લિયે હૈ.

જો સહોબતે અગ્યારમેં[૨૮] ઇસ દરજાં હો [૨૯]બેબાક,
ઉસ શખ્સકી[૩૦] સબ હિઝમોહયા[૩૧] મેરે લિયે હૈ.

હૈ જુલ્મ બહોત આમ[૩૨] તેરા ફિર ભી સિતમગર,
મખસૂસ[૩૩] યેહ અન્દાજે જફા[૩૪] મેરે લિયે હૈ.

હૈં યૂં તો ફિદા અબ્રે સિયાહ[૩૫] પર સભી મયકશ[૩૬],
પર આજકી ઘનઘોર ઘટા મેરે લિયે હૈ.

—જવહર.*

---

૨૩ દુનિયાદારી લોકો; ૨૪ ઈલાજ; ૨૫ સૃષ્ટિ; ૨૬ સામે-વિરૂદ્ધ; ૨૭ બસ; ૨૮ અજાણ્યાઓ; ૨૯ નીડર; ૩૦ સતામણીની; ૩૧ શરમ-લાજ; ૩૨ સામાન્ય રીતે; ૩૩ ખાસ; ૩૪ આટલો જુલમ; ૫ કાળામેઘ; ૩૬ શરાબી-નિશાબાજ.

* મૌલાના મહમદઅલી-૮ મી ઑલ-ઇન્ડિયા ખિલાફત કોન્ફરન્સમાં આ નઝમો ગવાઈ હતી.

૬. સૈયાદ*

ઉજાડ કર મેરા ગુલ્શનસે આશયાં[1] સૈયાદ,
રહેગા તુભી ન દુન્યાગેં શાદમાં[2] સૈયાદ !

સંભલ! કે ગિરતી હય અબ તુઝપે બિજલીયાં સૈયાદ,
ગઇ હય આહે રસા[3] સૂએ[4] આસમાં સૈયાદ ! ૨

ઝમાને હાલસે કુછ તો હમેં ભી કેહને દે,
ગલા ન ઘોંટ ઝરા ખોલ ઉંગ્લીયાં સૈયાદ ! ૩

વફા શઆર[5] રહે તેરે જાંનિસાર રહે,
ઇસ આસ[6] પર કે તુ હય અપના[7] કદ્રદાં સૈયાદ ! ૪

કરમકે[8] બદલે જો હોતા હય અબ સિતમ હમપર,
યેહી થા કોલ તેરા થી ગેહી ઝબાં સૈયાદ ! ૫

સિલા[9] વફાકા તેરે દરસે યેહ મિલા હમકો,
કે આજ લુટતા હય હસ્તીકા કારવાં સૈયાદ ! ૬

---

* ૮ મી ઑલ ઈન્ડિઆ ખિલાફત કૉન્ફરન્સમાં આ ગઝલ ગવાઈ હતી.

૧ માળો; ૨ ખુશ; ૩ નિશ્વાસની જવાળા; ૪ ની તરફ; ૫ વફાદાર; ૬ આશા; ૭ અમારો; ૮ મહેરબાનીનો; ૯ બદલો;

કુસૂર કિસકા હય ખુદ સોચ લે ઝરા દિલમેં,
ઝમાના કિસ પે ઉડાતા હય[10] ઉંગ્લીયાં સૈયાદ ! ૭

કુછ અપને વ.ક્તકી ભી યાદગાર રેહને દે,
મિટે હુઉંકા મિટાતા હય કયું નિશાં સૈયાદ ! ૮

યેહ યાદ રખ કે ખુદાકોભી મુંહ દિખાના હય,
સિતમ તો જો તેરા જી ચાહે કર યહાં સૈયાદ ! ૯

ખુદા કરે ન ફલે નખ્લે આરઝુ[11] તેરા,
મિટાએ ગુલશને હિર્સોહવા[12] ખિઝાં[13] સૈયાદ ! ૧૦

વોહ દિન ગએ કે હમે ઝિન્દગી કી હસરત[14] થી,
ફુઝુલ[15] ક.ત્લકી દેતા હય ધમકીયાં સૈયાદ ! ૧૧

ગ.ઝબકી હય તેરી જાદુ બયાનીયાં[16] કયસર,
કે અપની ભુલ ગયા નસ્તરાનીયાં[17] સૈયાદ ! ૧૨

—કયસર દેહલવી.

---

૧૦ કરે છે; ૧૧ ખ્વાહિશનું બીજ; ૧૨ વિષય તૃષ્ણા; ૧૩ પાનખર ઋતુ; ૧૪ લાલસા; ૧૫ ફોગટ; ૧૬ વર્ણન; ૧૭ ડંફાસ.

૭. તેરા !*

લકબ[1] હો એકદિન હિન્દોસ્તાં જન્નતનશાં તેરા !
ઝમીંથી દામને ગુલ આયના હો આસમાં તેરા !
ગુબાર[2] આલુદ[3] મતલા[4] આજકલ તેરા હૈ કયું આખર !
ગેહ મઝલુમોંકી[5] આહેં હેં કે છાયા હે ધુંવાં તેરા !
હૈ સેહરાએ[6] જહાંમેં ભેડ[7] બકરીકી તરાહ અબુ હમ,
મઆઝઝઅલ્લાહ ![8] ખાસા રંગ યે અમનોઅમાં[9] તેરા !
કફનકે વાસ્તે ભી હો ગયે મોહતાજ[10] ગેરોંકે,
હુવા બે દસ્તોપા[11] ઇસ તરાહસે પીરો જવાં તેરા !
અસીરીમેં[12] રિહાઇકે[13] મઝે સબ ભૂલ બયઠે હેં,
કફસસે[14] છુટકે ઉડતા કબ હે મુર્ગે નાતવાં[15] તેરા !

---

૧ નામ—કીર્તિ, ૨ વંટોળીઆથી, ૩ છવાએલો, ૪ પ્રકાશ, ૫ જુલમથી પીડિતોની, ૬ રણ, ૭ મેંઢાં; ૮ પ્રભુ ના કરે, ૯ શાન્તિ, ૧૦ બીજાઓના, ૧૧ હાથ પગ વિનાના, ૧૨ કેદમાં-ગુલામીમાં, ૧૩ છુટની-સ્વતંત્રતાની; ૧૪ પિંજરામાંથી; ૧૫ કમતાકાત હંસ.

* ૩૬ મી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં આ ગીત ગવાયું હતું.

૮. હિંદોસ્તાં તેરા !*

ઉઠ અય હિંદી કે હે દર અસ્લ[૧] યે હિંદોસ્તાં તેરા !
જો બેગાના[૨] હે નાખ્વાન્દા[૩] હે બેશક મેહમાં તેરા !
જો કુછ કેહના હે તુજકો હાં ઉસે અબ કરકે બતલાદે,
તેરા હો કર રહેગા એક દિન હિંદોસ્તાં તેરા !
તેરા બ્યોપાર તેરા માલ તેરી સનઅતો [૪]હિરફત,
તેરા સોદા[૫] સરોંમેં હો રવાં હો કારવાં તેરા !
ખજાના તેરા, તેરી ફોજ ઓર જંગી તેરા [૬]બેડા,
ઉમુરે મમલેકતમેં[૭] જેનબુલ હમદાસ્તાં[૮] તેરા !
વો વિન આયે ઇલાહી આપ તુહો હુકમરાં[૯] અપના,
સુફીદ સબ્ઝો સુર્ખ[૧૦] ઉડતા હો દુનિયામેં નશાં તેરા !

---

૧ હકીકતમાં; ૨ અજાણ્યા; ૩ અપઢ; ૪ હુન્નરકળા; ૫ મસ્તી; ૬ લશ્કર; ૭ દેશનો હાકિમ; ૮ ભેદુ; ૯ હાકિમ; ૧૦ લાલ લીલા ધોળા રંગનો ત્રિરંગી સ્વરાજ્યનો વાવટો

* ૩૬ મી રાષ્ટ્રીય મહાસભામાં આ ગીત ગવાયું હતું.

૯. કુરકે દિખા દેંગે*

ખંજરકી તેરે ઝાલિમ યું પ્યાસ બુઝા દેંગે,
પાનીકી તરહ અપના હમ ખૂન બહા દેંગે;
પામાલે[1] સિતમ હોકર બ્ર જાયંગે દુન્યા પર,
હમ મિસ્લે હીના[2] પીસ કર રંગ અપના જમા દેંગે

જબતક હે બદનમેં જાં ઔર ખૂન રગોમેં હય,
મોડેંગે ન મુંહ હકસે[3] હસ્તીકો મિટા દેંગે;
સાયેમેં પલેં હય હમ સમશીર હમીય્યત[4] કે,
મયદાન મેં આને દે જોહર ભી દિખા દેંગે.

હય ખૂન રવાં અપની હર રગમેં શુજાઅતકા[5],
જબ મોજ પર આવેગે તુફાન ઉઠાવેંગે;
હાં બંદએ મઝબત હેં હાં દુશ્મને ઝીલ્લત[6] હેં,
મિટ જાએંગે હમ ભી ઓર તુજકો ભીં મિટા દેંગે.

હમ આહકે શોઅલોંસે[7] ફુકેંગે તેરા ખિરમન,
યે આગ અગર ભડકી દુન્યાંકો જલા દેંગે;
હમ બાતકે પક્કે હય હે કોલકા પાસ[8] હમના,
દુશ્મનોકો પડે[9] વાદા હરગીઝ ન જફા દેંગે.

---

૧ પાયમાલ; ૨ મેંહદીની માફક; ૩ સત્યથી; ૪ જવાંમર્દી; ૫ શૌર્ય; ૬ બેઈજ્જતી, ૭ નિશ્વાસના ભડકાથી: ૮ રંગ: ૯ આપેલો;

શમએ[10]સરે તુરબતકી[11]પુરસોઝ[12]ઝબાં સુનકર,
હમ .ખાકમેં મિલકર ભી તાલીમે[13] વફા દેંગે;
હિન્દીકી* ઝબાં અસ્લમ કેહ કર નહી ફિર સકતી,
જે મુંહસે કહા હમને વો કરકે દિખા દેંગે.

—અસ્લમ.

---

૧૦. કુશ્તગાને કાનપૂર*

હર મુજકો ચન્દ લાશએ બેજાં નઝર પડે
દેખા કરીબ[1] જાકે તો ઝખ્મોસે ચૂર હૈ.

કુછ તિફ્લે[2] ખુર્દસાલ[3] હૈ જો ચુપ હૈ ખુદ મગર
બેચૈન દેહ કેહ રહા હૈ કે હમ બેકુસૂર હૈ.

આગેથે ઇસ લિયે કે બનાએં ખુદાકા[4] ઘર
નીંદ આ ગઇ હૈ મુન્તિઝરે[5] નફખે સૂર[6] હૈ.

---

૧૦ દીપક; ૧૧ કબરના માથાપરનો; ૧૨ ઉદ્વેગભરી; ૧૩ પાઠ.

* અસલમાં 'મુસ્લિમકી' ગવાય છે.

૧ નજીક; ૨ બચ્ચા; ૩ નાની ઉમ્મરના; ૪ મસ્જીદ;
૫ વાટ જોઇએ છે, ૬ સર્વે સૂતેલાઓને જગાડનાર પ્રલયસૂરના.

કુછ નૌજવાન હૈ કે ખુમાર નશએ [૭]શબાબ
ઝાહિરમેં ગરચે સાહબે અફસોશઉર[૮] હૈ.

ઉડતા હુઆ શબાબ મેહ કેહતા હૈ [૯]બેદરેગ
મુજરિમ[૧૦] કોઇ નહીં હૈ મગર હમ ઝરૂર હૈ.

સીને પે હમને રોક લિએ બરછિયું કે વાર
અઝ બસકે મસ્ત બાદએ નાઝો ગુરૂર[૧૧] હૈ.

હમ આપ અપના કાટકે રખ દેતે હૈં જો સર
હઝ.ઝતશનાસ[૧૨] ઝોફે[૧૩] દિલે નામુઝૂર હૈ.

કુછ પીરે કોહના સાલ[૧૪] હૈ દિલ દાદએ[૧૫] ફના
જો ખાકો ખૂમેં ભી હમેહતન[૧૬] ગરકે નૂર હૈ,

પૂછા જો મૈંને કાૈન હો તુમ? આઇ ગેહ [૧૭]સદા;
હમ કુશ્તગાને[૧૮] મારકએ [૧૯]કાનપૂર હૈ.

—શિબ્લી નોમાની.

---

૭ જવાનીના નિશામાં, ૮ હોશિયાર; ૯ બેફાટ; ૧૦ ગુન્હેગાર: ૧૧ મગરૂરી અને નાજનો દારૂ; ૧૨ કદરદાન; ૧૩ નબળાઇ: ૧૪ વયોવૃદ્ધ; ૧૫ ના શોખીન; ૧૬ બધું શરીર; ૧૭ અવાજ; ૧૮ માર્યા ગએલા; ૧૯ કાનપૂરની મસ્જીદના ઘેરામાં.

૧૧. ખાકે હિન્દ†

[૧]

અય ખાકે-હિંદ તેરી અઝમત[1] મેં ક્યા[2] ગુમાં હૈ,
દરિયાએ ફૈઝ[3] કુદરત તેરે લિયે રવાં[4] હૈ,
તેરે જબીંસે[5] નૂરે હુસ્ને અઝલ અયાં[6] હૈ,
અલ્લાહ રે ઝેબો ઝીનત[7] ક્યા ઔજે[8] ઈઝઝો શાં હૈ,
હર સુબહ હૈ યહ ખિદમત ખુરશીદ[9] પુરઝિયાકી.
કિરનોસે ગૂંધતા[10] હૈ ચોટી[11] હિમાલયાકી.

[૨]

ઈસ ખાકે[12] દિલનશીંસે[13] ચશ્મે હુએ વહ જારી,
ચીનો અરબમેં હોતીથી જિનસે આબયારી,[14]
સારે જહાંપે જબથા વહશતકા[15] અબ્ર[16] તારી,[17]
ચશ્મો ચરાગ આલમકી સરઝમી હમારી,
શમએ અદબ[18] નથી જબ યૂનાંકી અંજુમનમેં,
તાબાં[19] થા મહર[20] દાનિશ[21] ઈસ વાદિયે[22]
કુહનમેં.[23]

---

† જુઓ પરિશિષ્ટ क.

૧ મહત્તા, ૨ શક, ૩ મહેરબાની, ૪ જારી, ૫ લલાટ, ૬ દેખીતું, ૭ શોભા, ૮ દરજ્જો ૯ પ્રકાશિત, ૧૦ ગુંથતા, ૧૧ શિખર, ૧૨ જમીન, ૧૩ રમણીય, ૧૪ પાણીની રેલ ૧૫ જંગલીપણું, ૧ મેઘ, ૧૭ છવાએલા, ૧૮ જ્ઞાનદીપ, ૧૯ પ્રકાશિત ૨૦ સૂર્ય, ૨૧ બુદ્ધિ, ૨૨ ભૂમિ, ૨૩ પુરાતન,

[૩]

ગૌતમને આબરુ દી ઇસ માબદે[૨૪] કુહનકો,
સરમદને ઇસ જમી પર સદકે કિયા વતનકો,
અકબરને જામે-ઉલફત[૨૫] બખશા ઇસ અંજુમનકો,
સીંચા લહૂસે અપને રાણાને ઇસ ચમનકો;
સબ સૂર બીર અપને ઇસ ખાકમેં નેહાં[૨૬] હૈ,
ટૂટે હુએ ખંડર હૈ યા ઉનકી હડ્ડીયાં હૈ.

[૪]

દીવારો દરસે અબતક ઉનકા અસર અયાં[૨૬] હૈ,
અપની રગોંમે અબતક ઉનકા લહુ રવાં હૈ;
અબતક અસરમેં ડૂબી નાકૂસકી[૨૭] ફુગાં[૨૮] હૈ,
ફિરદૌસ ગોશ અબ તક કૈફિયત અઝાં હૈ;
કાશ્મીર સે અયાં હૈ જન્નતકા રંગ અબ તક,
શૌકતસે બહ રહા હૈ દરિયાએ ગંગ અબતક.

[૫]

અગલી સી તાજગી હૈ ફૂલોંમેં ઔર ફલોંમેં,
કરતે હૈ વજદ અબતક તાઉસ જંગલો મેં;
અબતક વહી કડક હૈ બિજલી કે બાદલોમેં,
પસ્તીસી આ ગઈ હૈ પર દિલકે વલવલોમેં;
ગુલ શમઅ અંજુમન હૈ ગો અંજુમન વહી હૈ,
હુબ્બે વતન નહિ હૈ, ખાકે વતન વહી હૈ.

---

૨૪ પુણ્યતીર્થ, ૨૫ પ્રેમનો પ્યાલો, ૨૬ છુપાયેલા, ૨૭ ઘંટનો, ૨૮ નાદ,

[૬]

બરસોં સે હો રહા હૈ બરહમ સમા[૨૯] હમારા,
દુનિયા સે મિટ રહા હૈ નામો નિશાં હમારા;
કુછ કમ નહીં અજલસે[૩૦] ખાબે-ગેરાં હમારા,
એક લાશ બેકફન હૈ હિન્દોસ્તાં હમારા;
ઇસકે ભરે ખજાને બરબાદ હો રહે હૈં,
જિલ્લત[૩૧] નસીબ વારીસ ગફલતમેં સો રહે હૈ.

[૭]

અય સૂર હુબ્બે કૌમી[૩૨] ઇસ ખ્વાબસે જગા દે,
ભૂલા હુઆ ફસાના[૩૩] કાનોંકો ફિર સુના દે;
મુરદહ તબિઅતોંકી અફસુર્દગી[૩૪] મિટા દે,
ઉઠતે હુએ શરારે[૩૫] ઇસ રાખસે દિખા દે.
હુબ્બે વતન સમાજે આંખોંમેં નૂર હોકર,
સરમેં ખુમાર હો કર દિલમેં સરૂર[૩૬] હોકર.

[૮]

શૈદાએ[૩૭] બોસ્તાંકો સરવો સમન[૩૮] મુબારક,
રંગીન તબિયતોંકો રંગે સુખન મુબારક;
બુલબુલકો ગુલ મુબારક ગુલકો ચમન મુબારક,
હમ બેકસોંકો અપના પ્યારા વતન મુબારક;

---

૨૯ ઇજ્જત, ૩૦ મોત, ૩૧ હલકા, ૩૨ દેશપ્રેમી ૩૩ કથા, ૩૪ ચીમળાટ, ૩૫ ચીનગારી, ૩૬ આનંદ, ૩૭ ગાઢ પ્રેમી, ૩૮ ચંબેલ,

ગુંચે[39] હમારે દિલકે ઇસ બાગમેં ખિલેંગે,
ઇસ ખાકસે ઉઠે હૈં ઇસ ખાકમેં મિલેંગે.

[૯]

હય જૂએ[40] શીર[41] હમકો નૂરે સહર[42] વતનકા,
આંખોંકી રોશની હૈ જલવા ઇસ અંજુમનકા;
હૈ રશ્કે[44] મેહર જર્રા[45] ઇસ મંઝિલે કુહનકા,
તુલતા હૈ બર્ગે ગુલસે કાંટા બી ઇસ ચમનકા;
ગર્દો ગુબાર યાંકા ખિલઅત[46] હૈ અપને તનકો,
મર કર બી ચાહતે હૈં ખાકે વતન કફનકો.

—ચકબસ્ત.

૧૨. પ્યારા વતન હમારા*

બુલ બુલ અગર હૈં હમ તો વહ હૈ ચમન હમારા,
તન હો કહીં, વહીં પર રહતા હૈ મન હમારા.
પ્યારા વતન હમારા પ્યારા વતન હમારા.

ઇસકે હી અન્ન જલ સે હમ સબ કે સબ પલે હૈં,
મિટ્ટિ હૈ ઇસકી જિસમેં યોં ફૂલે હૈં, ફલે હૈં. પ્યારા૦

---

૩૯ ફુલગુચ્છ, ૪૦ શોધનાર, ૪૧ દૂધ, ૪૨ સવાર, ૪૩ ઝગમગાટ, ૪૪ ઈર્ષા, ૪૫ તજોટી, ૪૬ ઝભ્ભો.

* જુઓ પરિશિષ્ટ क.

લગતી હૈ બન કે સુર્મા આંખોંમેં ખાક ઇસકી,
હમકો હૈ પાક કરતી તાસીર[1] પાક ઇસકી. પ્યારા૦

મિટ્ટિને ઇસકી ક્યા ક્યા જગમેં હૈ ગુલ ખીલાયે,
ચુન ચુન કે ફૂલ જીસસે લોંગો ને ઘર બનાયે. પ્યારા૦

થે રામ ભી યહીં પર ઘનશ્યામ ભી યહીં પર,
ઐસે મહાપુરુષ હૈ ગુજરે ભલા કહીં પર? પ્યારા૦

બત્તીસ કોટિ બચ્ચે હૈ ગોદ મેં ખિલાતા,
સબકો યહીં ખિલાતા સબકો યહીં પીલાતા. પ્યારા૦

ઇસકી હી રોશની હૈ ચહેરે પૈં જો ચમક હૈ,
હૈ હડ્ડિયોં મેં બેધા[2] ઇસકાહી તો નમક હૈ. પ્યારા૦

ખાદિમ[3] ઇસકે હૈ હમ મખદૂમ[4] હૈ યેહ અપના,
પ્યારા વતન હમારા પ્યારા વતન હમારા.

---

૧ અસર; ૨ રસા; ૩ ગુલામ; ૪ માલિક.

મરાઠી

૧. સખિ સ્વતંત્રતે !*

સાંગ[૧] કુઠેં પાહૂં[૨] તુલા[૩] સખિ સ્વતંત્રતે !
જનિં, વિજનીં સાંગ કુઠેં રમસિ સુવ્રતે !

ફિરવિ મલા[૪] દાહિ દિશા,
હર મમ અન્નાન્ન[૫] દશા !
કર માઝ્યા વૃત્તિ [૬]પિશા !
પરિ તૂં હો [૭]માઝિ [૮]એકદાં.

---

૧ કહે; ૨ જોઉં; ૩ તને; ૪ મને; ૫ અન્ન વિનાની; ૬ દીવાની; ૭ મારી; ૮ એક વાર તો;

તુજ વિણુ જગ શૂન્ય સકલ વિકલ ભાસતે.

તૂં મમ ધન ! તૂં ચ માન !
તૂં જીવન ! તૂં ચ પ્રાણુ !
તવ સૂચિત મજ[૯] પ્રમાણુ !
અજુન[૧૦] કિની ગંત પાહસી.

હો પ્રસન્ન મજ પ્રણુતા[૧૧] શીઘ્ર [૧૨]અભિમતે !

પ્રાણાહુન[૧૩] અધિક સત્ય,
સમ વિચાર, વચન, કૃત્ય,
પ્રભુ વિણ જગ સઘ્રુ અનિત્ય,
તેથેં તૂં નિત્ય [૧૪]નાંદસી,

નેને[૧૫] મજ તુજ સંગે રાહણ્યા તિથેં !

—રેવરંડ ટિળક.

---

૯ મને; ૧૦ ઉજ્જુપણું; ૧૧ નમન કરતા મને; ૧૨ પ્રિય !
૧૩ પ્રાણથી; ૧૪ વસે છે; ૧૫ લેઈ જા.

૨. માઝયા જન્મભૂમીચેં નાંવ*

સ્તુષ્ટી તુલા વાહુની[1] ધન્ય! માતે,
અશી[2] રૂપસમ્પન્ન તૂં [3]નિસ્તુલા;
તૂં કામધેનૂ! ખરી કલ્પવલ્લી!
સદા લોભલા લોક સારા તુલા.
યા વૈભવાલા તુઝયા પાહુનીયાં,
મલા સ્ફૂર્તી નૃત્યાર્થ હોતે જરી;
સામર્થ્ય નામીં[4] તુઝયા આર્યભૂમી,
તસેં[5] પાહિલેં મીં ન કોઠેં તરી! ૧

માતે! મહાત્મે તુઝે, તત્ત્વવેત્તે,
તુઝે શૂર ગોદ્ધે, તુઝે સત્કવિ;
શ્રેણી યયાંચી, સદા માઝિયા [6]ગે,
મના[7] પૂજની [8]આપુલ્યા [9]વાંકવી!
યાંચીં યશેં જયા નવ્યા સદ્ગુણાંનાં,
મલા અર્પિતી સ્ફૂર્તી [10]જરી;
સામર્થ્ય નામીં તુઝયા આર્યભૂમી,
તસેં પાહિલે મીં ન કોઠેં તરી! ૨

---

૧ વર્ણન કરીને; ૨ એવી; ૩ અદ્વિતીય; ૪ નામમાં; ૫ તેવું;
૬ હે! ૭ મનને; ૮ પોતાના; ૯ નમાવે છે; ૧૦ જો કે;

तूझया! महोदार [११]सारस्वताच्या,
महासागरींचा जरी मीन[१२] मी,
झालों[१३] तरी[१४] गे तृषा मन्मनाची,
कधीही[१५] कधींही न होणें कमी!
[१६]आई! गुर्जरस्थान अन्ती जगाचें,
तुझे! यांत[१७] शंका न कांहीं जरी;
सामर्थ्य नामीं तुझया आर्यभूमी,
तसें पाहिलें मीं न कोठें तरी! ३

वारा[१८] तुझया स्पर्शनें शुद्ध झाला,
मला लाधला! भाग्य हें केवढें;
माते! स्वर्गें देशि जें अन्न पाणी,
सुधा आपुडी कायशी त्या [१९]पुढें.
तूं आळगीशी[२०] मला स्कन्धिं अंबा!
सुखाची खरी हीच[२१] सीमा पुरी!
सामर्थ्य नामीं तुझया आर्यभूमी,
तसें पाहिलें मीं न कोठें तरी! ४

—रेवरंड टिळक.

---

११ साहित्यना; १२ म.छलुं; १३ थयो; १४ तो पण; १५ कयारे य; १६ माता! १७ एमां; १८ पवन; १९ आगळ; २० राखे छे; २१ आज.

૩. ખરે પુઢારી*

ખરે પુઢારી [1]કધીં જન્મતી હિન્દ મ્હણે[2] ઇશ્વરા!
સાંગ રે આપા કરૂણાકરા?

વીર્યવન્ત નર ઉદાર હૃદયેં, સત્વધીર જે ખરે,
મનાનેં સિદ્ધ વાણિનેં [3]કરેં;

અધિકારાચ્યા મોહીં પડુની મેલે હોઉ [4]જનીં,
અશી નચ ભીતિ જ્યાંચ્યા મનીં,

અધિકારોદ્ભવ વિત્તરાશિલા વિકલે[5] જાઉં સ્વયેં,
કલ્પના અશી જ્યાંનાં ન યે;

અભિપ્રાય ગંભીર જ્યાંચે, નિશ્ચય જ્યાંચા પુરા,
માનધન! સત્ય જ્યાંચી [6]ગિરા;

જનવંચક[7] વદતી માયાબહુલોક્તિલા.[8]
નચ ભીતિ કાઉકી[9] નિષેધિતાં ત્યાંજલા,
જ્યાં નકો મુગુટ બહુરત્નીં શૃંગારિલા,
પરિ આવડે[10] કંટકમુગુટેં વિડંબિલેલે[11] શિરા,

૧ આગેવાન; ૨ કહે છે; ૩ હાથથી; ૪ જગમાં મૂઆ સમાન; ૫ પોતે વેચાઈ જઈએ; ૬ વાણી; ૭ ધૂતારા; ૮ માયાથી ભરપૂર વાણીને; ૯ જાણી; ૧૦ ગમે છે; ૧૧ પીડિત;

પુહારી યોગ્ય નાંત ત્યા નરા !

ઉંચ ઉંચ રવિમંડળ જયાચ્યા વિભૂતિલા[12] ભેટતેં,
શિવેના[13] ધૂળ જગાચી જીથેં;

મનાંત કિંવા જનાંત કિંવા વનાંત જે સારખે,
જગાચે તેચ પુહારી સખે !

ગળે[14] ચઢવિલીં ઘોડ્યાવરતી[15] ફળ સૂભી[16] બાહુલીં,
જોંવર[17] પુઢાકાર[18] પાવલીં ![19]

મુઠીંત[20] ધરૂની[21] ધર્મ મૂઠભર પુઢતીં[22] સરસાવલીં !
સ્વાર્થેં વૃથૈવ [23]ભાંબાવલીં !

હીં[24] ઉદાર ભારી સમર્થ [25]બોલાવયા !
પરિ કૃતી પાહતાં[26] મનાંત ઉપજે દયા !
હીં બુભુક્ષિતેં જણું[27] ભુતેંચ [28]નાચાવયા !
પુઢેં ધાવતી જોંવર તોંવર આશેચ્યા અંકુરા,
દિસેના તિલપ્રાય [29]આસરા !

---

૧૨ પ્રભાવ; ૧૩ અડતી નથી; ૧૪ પરાણે; ૧૫ ઘોડા ઉપર; ૧૬ ફળવાળાં રમકડાં; ૧૭ જ્યાં સુધી; ૧૮ આગેવાની; ૧૯ મેળવતાં થયાં; ૨૦ મૂઠીમાં; ૨૧ ધરીને; ૨૨ આગલ ધસ્યા; ૨૩ મૂઝાએલા; ૨૪ એ રમકડાં; ૨૫ બોલવામાં; ૨૬ જોઈને; ૨૭ જાણે કે; ૨૮ નાચનામાં; ૨૯ આશ્રય.

હે સ્વાતંત્ર્યા ! રડત બૅસ તૂં જાઉનિ કોંડેં તરી,
અનીતિ ! ખુશાલ મૌજ કરીં !

વાટ પાહુની દમલિસ[30] આતાં નીજ[31] નીતિસુંદરી!
અભાગ્યા ! રાજ્ય સૂત્ર ઘે કરી.[32]

નિર્લજ્જત્વા ! નાચ નાચ રે હર્ષાનેં તોંવરી–
પિશાચેં ઘુમતી હીં જોંવરી!

અવિચારાચી પેંઠ ઉઘડલી જાઉનિ સવદે[33] કરીં,
સ્વાર્થા ! [34]વીક તુઝી [35]ખાપરી !

દયા[36] કરૂનિ મજા ! જોં દયા ન ઘે ઇશ્વરા;
જો દિલા ન ત્યાનેં[37] પુન્હા પુઢારી ખરા;
પરિ દેવ વિસરલા નસે કધીં પામરા;
હિન્દભૂમીચી ખરી પ્રાર્થના તયા દયાસાગરા
આણિલ ભરતીચ્યા [38]નિર્ભરા !

—રેવરંડ ટિળક.

---

૩૦ થાકી ગઈ, ૩૧ સૂઈ જા, ૩૨ હાથમાં લેઈ લે, ૩૩ સોદા, ૩૪ વેચી નાંખ, ૩૫ હાલ્લાં માટલાં, ૩૬ કરી લ્યો, ૩૭ તેણે–ઇશ્વરે, ૩૮ વાઠ

૪. પુરેં જાણતોં મીચ માઝેં બલ

હા એક કક્ષેંત[1] છાવા[2] ગજાચા,
કુંજી માજી હા સિંહ [3]ડુકાવતો,
હા [4]જાહલા અર્ધમેલા[5] ભયાનેં,
લપોની[6] મહાવ્યાઘ્ર ડોકાવતો;
હેં પર્વતાચેં ઉભે ક્ષુદ્ર ધોંડે,[7]
મહાસાગરાચે પુરેં [8]પલ્વલ!
બોલા હવે તેં, મલા કાય ત્યાચેં?
પુરેં જાણતોં મીચ માઝેં બલ.

ભૂગોલ હા દોન બોટાંત[9] માઝયા,
નકો અન્તરાલા[10] તુઝી [11]થોરવી,
પાહીન એકે દિની મીચ સારે,
કુઠેં ઝાંકલેસ[12] તુઝે તે રવિ!
હીં પંચભૂતેં મલા [13]સેવિણારીં,
ખરેં સાંગતોં મી ન ગર્વાકુલ,
બોલા હવે તેં, મલા કાય ત્યાચેં?
પુરેં જાણતોં મીચ માઝેં બલ.

---

૧ બાજુ; ૨ હાથીનું બાળક; ૩ ગંજે છે; ૪ થયો; ૫ અધમૂઓ; ૬ લપાઈને; ૭ પથરા; ૮ ખાબોચીઉં; ૯ આંગળી; ૧૦ આકાશ; ૧૧ મોટાઈ; ૧૨ ઢાંકી રાખેલો છે? ૧૩ સેવનાર;

મી ભાસતોં ક્ષીટ, ફી ભૂતિ[14] મારી,
પરિ ભેદી સુર્યાચિયા મંડલા,
તૂં હાસ હાલા! મલા, મી તુલાહી,
સદા હાંસતોં ગર્વિતા, ચંચલા;
હે આધિનોં, વ્યાધિનોં મક્ષિકાનોં!
તુમ્હી બાપુડીં કાયશીં દુર્બલ.
બોલા હવે તેં, મલા કાય ત્યાચેં?
પુરેં જાણતોં મીચ માઝેં બલ.

હેં વિશ્વ સારે વિહારાસ માઝયા,
પુરેસે[15] ન હોઇલ શંકા નકો,
હા મર્ત્ય, હા દેહકારાનિવાસી,
બજો[16] હીન હા, કાંહિં કોણી[17]બકો!
મી મર્ત્ય, મી મૃત્યુલા[18]જિંકણારા!
જગીં ધૂળ, મી દિવ્યતા ઉજ્જ્વલ!
બોલા હવે તેં, મલા કાય ત્યાચેં?
પુરેં જાણતોં મીચ માઝેં બલ.

મી ઓળખીલેં મલા પૂર્ણ[19]આતાં,
કશાલા મલા પાહણેં[20]આરસે?
માઝયા પુઢેં નિત્ય આત્માનુભૂતી,
પટાવે દુજે તર્ક આતાં કસે?

---

૧૪ મહિમા; ૧૫ પૂરું; ૧૬ બળમાં; ૧૭ બકવા દો; ૧૮ મૃત્યુને જીતનાર; ૧૯ હવે; ૨૦ આયનો;

મી ઈશ્વરાચ્યા જગત્કારણાચ્યા,
ખરી હેતુચી પૂતતા[21] મંગલ!
બોલા હવે તેં, મલા કાય ત્યાચેં?
પુરેં જાણતાં મીચ માઝેં બલ.

—રેવરંડ ટિળક.

---

૫. બ્રાહ્મણ કિંવા મહાર*

મી[1] બ્રાહ્મણ વા મહાર મી,
ગણીં ન કવણાલાય[2] કમી;
યા સૃષ્ટીંતિલ [3]દિવ્યપણ,
તેંચ[4] તેંચ હેં મનુજપણ;

માંગલ્યાચી હી [5]ઠેવ,
[6]હીસ્તવ દેઇન મી જીવ;
હિચ્યાહિ[7] [8]મોલા,

---

૨૧ પૂર્તિ.

૧ હું; ૨ કોઈને પણ; ૩ દિવ્યતા; ૪ તે જ; ૫ ભંડાર; ૬ આને માટે; ૭ આના; ૮ મૂલ્ય;

ગણી ન ત્યાજ્ય,
ભવ્ય અલભ્ય

નીચ, નીચતર ગણી ન કંઈ,
જન્મભૂમિસેવાધર્મી.

હિન્દભૂમિ માઝી જનની,
આલે હીરે [9]કુશીંતુની,
હિરેચ[10] અવઘે[11] માઝે તે,
મન્મન[12] હ્યા મોહુન જાતેં;

મળાંત[13] પડલે,
ખનીંત[14] દડલે,
મુકુટીં જડલે,

અવઘે ઉચલુન ઘેઈન મી,
જન્મભૂમિસેવાધર્મી.

વિપન્નતા[15] જ્યાંચ્યા [16]સાઠીં,
જીવ કળવળે[17] ત્યાં સાઠીં,
અજ્ઞપણા ગ્રાસી જ્યાંતે,
પ્રિયતર દુર્બલ મજ તે તે!

---

૯ કુખમાંથી; ૧૦ હીરા; ૧૧ બધા; ૧૨ મારૂં મન; ૧૩ મળમાં; ૧૪ ખાણમાં; ૧૫ ગરીબાઈ; ૧૬ જેને માટે; ૧૭ દુભાય છે;

રૂજુની સરલાં,
રૂગ્ણ[18] દુર્બલા,
ઉચલી[19] બાલા

જનની, તીસમ [20]વેડા મી,
જન્મભૂમિસેવાધર્મા.

માના માનાચેં [21]ગોંવે !
કસેં અસે કવણા ઠાવેં !
ખાઊન અવધ્યાંચ્યા [22]લાથા,
દેઊન સેવેલા[23] માથા;

નિજભૂચેં ઋણ,
અવધેં ફેડિન,
મરૂન જાઇન !

રક્ષિન[24] ગુરૂપદ માઝેં મી,
જન્મભૂમિસેવાધર્મા.

હોઊનનીચાહૂનનીચ,
કરીન અવધ્યાંનાં ઉંચ,
તે પાહુનુ મગ[25] મહાર મી,
કોણ ગણી મગ મલા કમી;

---

૧૮ રોગી; ૧૯ ઉચકે છે; ૨૦ ગાંડો; ૨૧ ગુંચવણ; ૨૨ લાતો; ૨૩ સેવા માટે; ૨૪ સાચવી રાખીશ; ૨૫ પછી;

કમી આણી ના,
કાંહિં [૨૬]મ્હણેના,
કુણી, ત્યાંના

વિચારિતોં[૨૭] મજ કસલા મી,
જન્મભૂમિસેવાધર્માં.

પાંચ કશાચે, હે [૨૮]જીતુકે,
હિંદભૂમિ બાલક [૨૯]તિતુકે,
મમ દેહાચે પ્રાણ ખરે,
કસેહી અસલે તરિ સારે.

જેં વાટે[૩૦] તેં,
સાંગાયાતેં,[૩૧]
શબ્દ ન પુરતે,

ધરિતો! મૌના યાસ્તવ[૩૨] મી,
જન્મભૂમિસેવાધર્માં.

—રેવરંડ ટિળક.

---

૨૬ બોલતું નથી; ૨૭ પૂછ્યું; ૨૮ જેટલા: ૨૯ તેટલા; ૩૦ લાગે; ૩૧ કહેવાને; ૩૨ એટલા માટે.

૬. રણશિંગ*

ગિરિવર માઝ્યા મી ચઢતાં,
શિંગ એકદાં ફુંકીતાં!
જા, જા! પડ તિકડે [1]સનઈ!
કામ તુઝેં યેથેં નાહીં.
સકલ ગુણાંહીં સદા નવેં,
હેં માઝેં રણશિંગ [2]હવેં!

રાબ્ત ઁસલે,
થકલે, [3]નિજલે,
ભુકલે, [4]મેલે,

અવઘે ઉઠતિલ તેં કરિતોં,
શિંગ એકદાં ફુંકીતોં!

"નવયુગ! નવયુગ! નવયુગ હો!"
શિંગ ફોડિતેં હા [5]ટાહો!
યા રણવાદ્યા શરણ [6]રિઘા,
જા નાહીં તર મરા [7]નિઘા!

૧ શરણાઈ, ૨ જોઈએ, ૩ સૂઈ ગએલા, ૪ મરી ગએલા, ૫ અવાજ, ૬ જાઓ, ૭ ચાલ્યા જાઓ,

પૂર [8]ધાવલા,
કોણ [9]તયાલા,
[10]અડવાયાલા,
સમર્થ [11]બઘું પુઢતીં યેતો !
તરેલ જો [12]પોહેલચિ તો.
અંધારાંતુન ઉજેડ[13] યે,
તત્ત્વ નવેં હેં સદા નવેં !

× × × × ×

અશુભ નિરાશેચ્યા ઉદરીં,
દેઈ આશા જન્મ વરી;
હિચે ભક્ત તે,
ત્વજ્યી પૂરતે !
તયાંસ નુસતેં,
ક્રિડાંગણ હા [14]ભવ દિસતોં,
શિંગ એકદાં ફુંકીતોં !
પરિસ્થિતિહુન મી માઝ્યા
મોઠા; મજ પુઢતી [15]ગમજ્યા—
કાય ચાલતિલ કાળાચ્યા !
દૈવાચ્યા ! દુઃસ્વપ્નાચ્યા !

---

૮ દોડયો, ૯ ત્યાલા-તેને, ૧૦ અટકાવવાને, ૧૧ જોવા દે,
૧૨ તરશે તે, ૧૩ ઉજેશ, ૧૪ દુનિયા, ૧૫ ડંફાસ,

નવયુગ આસેં,
માઝં ઝાસેં,
મન્મન [16]ધ્રાસેં,

મ્હારૂન જયગીતા ગાતોં,
શિંગ એકદાં ફૂંકીતોં !

નવયુગ અર્પા [17]નવેંપણુ,
ધ ધે તેં અપુસેં કરૂન;
કિતીક આસે મગ નિપુણ,
તરી [18]જિંકિશસ તૂંચ પણુ !

હેં ન દૃઝ્યાચેં,
અસેસ લઘુચેં,
પરંતુ કવિચેં

ભાકતિ,[19] તુજલા ભાગ્નવિતોં !
શિંગ એકદાં ફૂંકીતોં !

—રેવરંડ ટિળક.

---

૧૬ સંતોષિત થયું, ૧૭ નવીનતા, ૧૮ પાર પાડીસ,
૧૯ ભાખેલું ભવિષ્ય.

૭. પ્રિયકર હિંદુસ્તાન !*

પ્રિયકર હિંદુસ્તાન ! અમુચા પ્રિયકર હિંદુસ્તાન !
હા અલંકાર હો ભૂગોલાચા ! યાસ નસે ઉપમાન !

સર્વ સુખાંચી ખાણ, અમુચ્યા સર્વ સુખાંચી ખાણ !
હેં અભિમાનાચેં, સૌભાગ્યાચેં, અમુચ્યા રમ્ય નિધાન,

હે જન્મભૂમિ ! હેં તન મન ધન ઘે તુલા,
તવ ઉપકારાંના ન મિળે કોઠેં [1]તુલા !
હેં ફિટણેં[2] સાધ્ય ન આમ્હાં અતિ દુર્બલા.

સુખકર તવ ગે ધ્યાન, નિરંતર સુખકર તવ ગે ધ્યાન !
જો જનનીચા, જો જનકાચા, ગેનોચ તુઝ્હી માન !

અમુચા પ્રિયકર હિન્દુસ્તાન !

—રેવરંડ ટિળક.

---

૧ જોડો; ૨ ફેડવા.

૮. દેશભક્તાચે ઉદ્ગાર*

દુર્દૈવેં જરિ વાસ હા મજ [1]ઘડે યા ઘોર કારાગૃહીં,
નિષ્ઠા ઈશપદીં અસે, મજ કશીં ચિંતા નસે અલ્પહી;
દેશપ્રીતિલતા જનૈક્યસલિલેં [2]વાઢે ફુલે અંતરીં;
હા આનંદસુગંધ દિવ્ય પસરે સર્વત્ર પૃથ્વીવરી! ૧

પાષાણભિત્તિગૃહવાસ ન બંદિવાસ,
યા શૃંખલા કરિતિ બદ્ધ ન મન્મનાસ;
જ્યાંચ્યા મનીં દૃઢ વસે નિજદેશભક્તિ,
વાટે તયાં ન [3]લવહી ખલનીતિભીતિ. ૨

હા સ્વતંત્ર જરિ દેહ [4]નસેલ,
નીચ લોક મજલા [5]છળતીલ,
હેં સ્વતંત્ર મન જોંવરિ [6]રાહે,
મી સ્વતંત્ર વર તોંવરિ [7]આહેં. ૩

બદ્ધ હેં મન [8]મદીય કરાયા
કોણ રે! જન સમર્થ [9]જગીં યા?
તો સમર્થહિ નસે કલિકાલ,
હેં સ્વતંત્ર મન સર્વહિ કાલ. ૪

---

૧ થાય; ૨ વધે છે; ૩ લેશ માત્ર; ૪ નહિ હોય; ૫ છળ કરશે; ૬ રહે છે; ૭ છું; ૮ મારૂં; ૯ જગમાં;

દ્રોહસ્વાર્થતટા, અપારૂપજલા, દુર્વૃત્તનીલોત્પલા,
ભેદગ્રાહવતી, કુનીતિવહની, દારિદ્રયવેલાકુલા;
માત્સર્ય—શ્રમ–દંભ—ઘોરમકરા,[10] નાનાપદાવર્તિની,
[11]ઐશા હી પરતંત્રતાવિષનદી માંગલ્યવિધ્વંસિની. ૫

કર્મજ્ઞાનતટા, સુપારૂપજલા, સદ્વૃત્તનીલોત્પલા,
શૌર્યગ્રાહવતી, સુનીતિવહની, સંપત્તિવેલાકુલા;
ધર્મોદાર્ય—વિવેક—ધીરમકરા, નાનાકલાવર્તિની,
હી સ્વાતંત્ર્યસુધાનદી સુવિમલા માંગલ્યસંવર્ધિની. ૬

—મલ્હાર ચિટણીસ.

---

૯. કવિ આણિ સ્વતંત્રતા*

કવિ— ‘સ્વતંત્રતે ! ગે ! તવ જન્મ કોઠેં ?
બાલે ! મનોહારિણિ ! બોલ માતેં ?

સ્વતંત્રતા—“ પ્રાણુંસહી અર્પિતિ વીર જેથેં
દેશાર્થ, ઘેતેં નિજ જન્મ તેથેં:” ૧

---

૧૦ મગર; ૧૧ એવી.

કવિ— ‘ સ્વતંત્રતે ! હે લલિતે ! નિવાસ
તુઝા કુઠેં તો ? વદ યા જનાસ ?’

સ્વતંત્રતા— “ જ્યા જ્યા હૃદીં ચંચળ રક્ત [1]ખેળે?
તેં તેં નિવાસસ્થલ માત્ર [2]કુલેં ” ૨

કવિ— ‘સ્વતંત્રતે ! કામિનિ ! સર્વઆસ
સિદ્ધીસ નેઇ[3] તવ કોણ ઈશ ?’

સ્વતંત્રતા— “ જો ને ત્વરેં ઉન્નતિલા જગાસ,
તો કાલ ભાવી પુરવીલ[4] આસ. ” ૩

કવિ— ‘ સ્વતંત્રતે ! માનિનિ ! શક્તિમૂલ
તુઝેં અસે ગ્રેથ કશાંત ? બોલ ? ’

સ્વતંત્રતા— “ જે જે પ્રજાપીડક લોકપાલ
દુષ્કર્મ ત્યાંચેં મમ શક્તિમૂલ.” ૪

કવિ— “ સ્વતંત્રતે ! નિર્ભય ચિત્ત કાઇં !
હે ચંચલે ! બીરૂ ! રમે ? [5]કુઠીં તે ?’

સ્વતંત્રતા— “જેથેં નુરે ભેદ, વિરોધ ને:હે,
તેથેં રમે નિર્ભય ચિત્ત બા ! હેં.” ૫

---

* જુઓ પરિશિષ્ટ क. અંગ્રેજીનો અનુવાદ છે.

૧. ખેલે; ૨ કરચું; ૩ લેઈ જાય છે; ૪ પૂરશે; ૫ કહે;
૬ રહેતો નથી;

કવિ— ' સ્વતંત્રતે ! ગે ! તુજ ધન્યતા ની
વાટેલ[૭] કલ્યાણિ ! ' કધીં [૮]સ્વચિત્તીં ?'

સ્વતંત્રતા—"સામ્રાજ્ય આ ! હોઇલ શાંતતેચેં,
તેં પ્રાપ્ત તેવ્હાં પદ ધન્યતેચેં." ૬

—મલ્હાર ચિટણીસ.

---

૭ લાગશે; ૮ તારા ચિત્તમાં.

ગુજરાતી

૧. જય જય ગરવી ગુજરાત !

જય જય ગરવી ગુજરાત !
જય જય ગરવી ગુજરાત;
દીપે અરૂણું પરભાત,

ધ્વજ પ્રકાશશે ઝળળઝળ કસુમ્બી, પ્રેમશૌર્ય અંકીત;
તું ભણુવ ભણુવ નિજ સંતતિ સઉને, પ્રેમભક્તિની રીત—

ઊંચી તુજ સુન્દર જાત,
જય જય ગરવી ગુજરાત ! ૧

ઉત્તરમાં અમ્બા માત,
પૂરવમાં કાળી માત;
છે દક્ષિણ દિશામાં કરન્ત રક્ષા, કુન્તેશ્વર મહાદેવ;
ને સોમનાથ ને દ્વારકેશ એ, પશ્ચિમ કેરા દેવ—
છે સહાયમાં સાક્ષાત,
જય જય ગરવી ગુજરાત ! ૨

નદી તણી નર્મદા જોય,
મહી ને બીજી પણ જોય;
વળી જોય સુભટના જુદ્ધરમણને, રત્નાગર સાગર;
પર્વત ઉપરથી વીર પૂર્વજો, દે આશિષ જયકર—
સંપે સોયે સહુ જાત;
જય જય ગરવી ગુજરાત ! ૩

તે અન્હિલવાડના રંગ,
તે સિદ્ધરાજ જયસંગ;
તે રંગ થકી પણ અધિક સરસ રંગ, થશે સત્વરે માત,
શુભ શકુન દિસે મધ્યાહ્ન શોભશે, વીતી ગઇ છે રાત—
જન ઘૂમે નર્મદ સાથ;
જય જય ગરવી ગુજરાત ! ૪

—કવિ નર્મદ.

૨. ગુણવંતી ગુજરાત

ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !
નમીએ નમીએ માત ! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! (ધ્રુવ)

મોંઘેરા તુજ મણિમંડપમાં આ ઝૂકી રહ્યાં અમ [૧]શીષ;
માત મીઠી તુજ ચરણ પડીને માગીએ શુભ આશિષ !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

મીઠી મનોહર વાડી આ તારી નંદનવનશી[૨] [૩]અમોલ;
રસફુલડાં વીણતાં વીણતાં ત્યાં કરીએ નિત્ય કલોલ !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

સંત મહંત અનંત વીરોની વ્હાલી અમારી માત !
જય જય કરવા તારી જગતમાં અર્પણ કરીએ જાત !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

ઉંડા ઘોર અરણ્ય વિષે કે સુંદર ઉપવન માંય,
દેશ વિદેશ અહોનિશ[૪] અંતર એકજ તારી છાંય !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

સર[૫] સરિતા રસઝર અમીઝરણાં રત્નાકર ભરપૂર,
પુણ્યભૂમિ ફળફૂલ ઝૂમી માત ! રમે અમ [૬]ઉર !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

---

૧ માથાં, ૨ જેવી, ૩ અમૂલ્ય, ૪ હમેશા, ૫ સરોવર, ૬ અંતર.

હિંદુ મુસલમિન, પારસી, સર્વ માત ! અમે તુજ બાળ !
અંગ ઉમંગ ભરી નવરંગે કરીએ સેવા સહુ કાળ !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

ઉર પ્રભાત સમાં અજવાળી, ટાળી દો અંધાર !
એક સ્વરે સહુ ગગન ગજવતો, કરીએ જય જયકાર !
અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

—ખબરદાર.

૩. ગુજરાત

ધન્ય હો ! ધન્ય જ પુણ્ય પ્રદેશ !
અમારો ગુણિયલ ગુર્જર દેશ:
કૃષ્ણ[૧] ચન્દ્રની કૌમુદી[૨] ઉજળો,
કીધ પ્રભુએ ય સ્વદેશ:
અમારો ગુણિયલ ગુર્જર દેશ. ધન્ય હો !

આર્યનું સાગરતીર્થ [૩]પુરાણુ,
તપોવન ભૃગુવસિષ્ઠના ભાણુ;

૧ અંધારીઆના-પાછલી રાતના, ૨ ચાંદની, ૩ સૂર્ય.

ગીતાના ગાનારા મહારાજ,
પાર્થના[૪] સારથીનાં જ્યહાં રાજ્યઃ

ગ્રીસ રોમથી ય જૂનાં,
કુરુપાંડવથી યે પ્રાચીન,
સોમનાથ, ગિરિનગર, દ્વારિકા:
યુગયુગ [૫]ધ્યાનવિલીન.
ઉભીને કાલસિન્ધુને[૬] તીર
બજાવે બંસરી ભવ્ય [૭]સુધીર. ધન્ય હો!

સ્થળેસ્થળ નવપલ્લવના [૮]પુંજ,
નદી ને તળાવ કેરા કુંજ;
કોમળી કવિતા સમ સુરસાળ,
સિન્ધુ જ્યહાં દે મોતીના થાળ:
જગજૂનાં નિજ ગીત ગર્જતો
ફરતો સાગર આજ;
[૯]કેસર ઉછળી ધ્રુજવે ગરવો
વનમાં જ્યહાં વનરાજ.
ગિરિગિરિ શિખરશિખર [૧૦]સોહન્ત
મન્દિરે ધ્વજ ને સન્તમહન્ત. ધન્ય હો!

---

૪ અર્જુન, ૫ ધ્યાનમસ્ત, ૬ કાલરૂપી દરિયો, ૭ ધીરી ધીરી,
૮ ઢગ, ૯ સિંહની યાળ, ૧૦ સોહે-શોભે.

પૂર્વથી પશ્ચિમ વહે પ્રકાશ,
વ્હાણુ ભરી વ્હેતી તેમ નિકાસ,
મોહી આંગણુ ઉતર્યો જ યૂરોપ,
વીણુવા ૧૧વાડીના ફુલરોપ;
વીણી ન વીણુશે ૧૨પુણ્યપાંગરી
અમ રમ્યભૂમિની છાબ;
જગમોહન મુંબઈ નગરી જૂવો !
શું પાથર્યો કિનખાબ:
નિત્ય નવરૂપે ખીલે ૧૩અભિરામ
લક્ષ્મીમ્હોર્યે લક્ષ્મીનાં ધામ. ધન્ય હો !

ચોળી, ચણિયો, પાટલીનો ઘેર,
સેંથલે સાળુની ૧૪સોનલ સેર;
છેડલે ૧૫આચ્છાદી ઉરભાવ,
લલિત લજ્જાનો ૧૬વદન જમાવ;
અંગ આપે એ નિજ અલબેલ
સાળુમાં ઢાંકતી રૂપની વેલ;
ગણુકતનયા, ભાવશોભના,
સુન્દરતાનો શું છોડ !
આર્યસુન્દરી ! નથી અવનીમાં

---

૧૧ હિંદરૂપી વાડીના, ૧૨ પુણ્ય ફેલાવતી, ૧૩ બાગ,
૧૪ સોનેરી ૧૫ પાથરી, ૧૬ મ્હોંપર,

ભુજ રૂપગુણની જોડ:
ભાલ કુંકુમ, કર કંકણસાર,
કન્યકાનાં સજ્યાં તેજશણગાર. ધન્ય હો !

ખેતરે ન્હાનાં, ન્હાનીશી પોળ,
નાતજાતે ન્હાનડિયા ઘોળ;
ક્ષત્રીજાયાનાં ન્હાનાં રાજ્ય,
ધર્મના ન્હાનકડા જ સમાજ,
વૃદ્ધ ચાણાક્યે વર્ણ્યાં પૂર્વે
ન્હાનાં પ્રજાનાં તન્ત્ર,
એ પુરાતનના પડછાયા
આ અમ જીવનજન્ત્ર;
એક ફૂલવેલે ફૂલતાં ફૂલ,
અમારાં એક સુગન્ધ અમૂલ. ધન્ય હો !

દેશ નિજ તજી ધર્મને કાજ
સાગરે ઝુકાવ્યું સફરી જહાજ;
ધર્મવીર પારસીનો સત્કાર
જગતઇતિહાસે [૧૭]અનૂપ ઉદાર;
ઇસ્લામી યાત્રાળુનું આ
મક્કાનું મુખદ્વાર;
હિન્દુ મુસલમિન પારસીઓને
અહિયાં તીરથદ્વાર;

---

૧૭ અનુપમ,

પ્રભુ છે એક, ભૂમિ છે એક,–
પિતા છે એક, માત છે એક,–
આપણે એકની પ્રજા અનેક. ધન્ય હો !

નથી [18]રમી સમશેરોના દાવ,
નથી ત્યમ ઘણા ઝીલ્યા યે ઘાવ;
શ્રી કૃષ્ણે કુરુક્ષેત્રની મ્હાંય
લીધાં વ્રત, જાણે હજી ય પળાય;
એક મંડરના વનકેસરીએ,
ભડવીર બાપ્પારાવ,
વિશ્વવન્દ્ય સૂરજકુળ સ્થાપી
ચિતોડ કીધ યશગાંવ:
જન્મભૂમિ દયાનન્દનાં ધામ,
ગાંધીનાં ગીતાજીવન [19]નિષ્કામ. ધન્ય હો !

સૂરતના રસિક રંગીલા રાજ,
બુદ્ધિધનભર્યો [20]શ્રીનગર સમાજ;
શૂરવીર સૌરાષ્ટ્રી યશવાન,
કચ્છના સાહસિક સન્તાન,
ખંડખંડ વિસ્તરતો હિન્દી
મહાસાગર મહારેલ,
તીરતીર જઈ સ્થાપી ગુર્જરી

૧૮ ખેલ્યા. ૧૯ કામ-ઈચ્છા રહિત, ૨૦ રાજનગર,

સંસ્થાનોની [21]વેલ;
મહાસાગરના પૃથ્વિવિશાળ,
સરોવર કીધાં ગુર્જરી બાળ. ધન્ય હો !

વનેવન લીલો [22]ઘટાસોહાગ,
જગતનો દીપે શું અમુલખ બાગ !
સુઝાવ્યાં જેને રસશણુગાર,
લતામંડપ સમ [23]ધર્માગાર;
ભારતીએ કંઈ ફૂલફૂવારો
અંજલિમાં શું લીધ !
દિશદિશમાં ફૂલધાર ઉડાવી
દિલનાં [24]પરિમળ દીધ !
હિન્દમાતાની લાડિલી બાળ !
ગુર્જરી ! જય ! જય ! તવ ચિરકાળ ! ધન્ય હો !

— ન્હાનાલાલ.

---

૨૧ હાર, ૨૨ સોહામણી ઘટા, ૨૩ દેવળ, ૨૪ મહેક.

૪. ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

જય જય મારા ગુર્જર વીરો !
આવો રંક, ફકીર, અમીરો ! આજે દિવસ ઉગ્યો [1]રળિયાત;
ઘોધ પ્રકાશ તણા ઝીલીને ઝગમગતી કરવી મ્હોલાત;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧

આજે લેશો શું તમ સાથે ?
શૌર્ય વસે હૃદયે કે બાથે ?–તે જ છતાં બૂઠી તરવાર !
ફેંકી દો સહુ બૂઠાં શસ્ત્રો સજો હૃદયનાં નવ હથિયાર !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨

હોય વિલંબ હવે શો ડાલો ?
ધપતા ધપતા આગળ ચાલો: [2]અગ્ર રહી ઘુમવું છે આજ;
ધજા રહી છે આ તમ કરમાં, ને ભારતની અમુલખ લાજ !
એ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૩

નથી હૃદય ચોરી [4]અરિઓનાં નિજ હૃદયો કરવા પ્રભુભંગ;
નથી વિજયના રંગ રુધિરમાં જ્યાં જન રક્ત ભરે [5]ઉરગંગ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૪

---

૧ રળિયાત થઈએ એવો–રળિયામણો, ૨ મોખરે, ૩ લોહી,
૪ દુશ્મન, ૫ હૃદયરૂપી ગંગામાં,

પ્રેમ વસે ત્યાં દ્વેષ રહે ક્યાં ?
આકાશે અંધાર વહે ક્યાં, જ્યાં દિનકરનો[૬] થાય પ્રકાશ?
જ્ઞાનદીપ[૭] સળગ્યો જ્યાં અંતર ત્યાં અજ્ઞાન તણો છે નાશ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૫

મરદાની મુજ ગુર્જર વીરા !
કાર્યધુરંધર, શૂર અધીરા ! મુખ યૌવનનો ગર્વ પ્રતાપ;
અંગ રુધિર ઉછળે નભ[૮] અડતાં; ભરો હરોને હર્ષ અમાપ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૬

ભૂત[૯] બધું પાછળ છે મૂક્યું—
આજ ઉરે નવજીવન ફૂક્યું, દુનિયા બધે નવી દેખાય !
નવ આશે નવ હાસ્યે ધસવા આજે પાદ[૧૦] અધીરા થાય;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૭

મુખી પડયા કે હડયા પછાડી ?
ધસો ધજા ત્યો હાથ ઉપાડી, ફરકાવ્યા જાઓ ધુનભેર :
ધર્મભાર શૂરો જ વહે એ—એક પડે ત્યાં ઉઠે તેર !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૮

કોણ વિકટ પથ કહી ડરાવે ?
પર્વત પરથી કૂદી હાવે[૧૧] સાગરને બાંધીશું બાથ !
જંગલ તોડી મંગલ કરશું, બતાવશું બળવંતા હાથ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૯

---

૬ સૂરજ, ૭ જ્ઞાનરૂપી દીવો, ૮ આકાશ, ૯ ભૂતકાળ,
૧૦ પગ, ૧૧ હવે,

આપણુ ગુણુગરવા ગુજરાતી !
કૃષ્ણધરા અદ્ભુત મદમાતી, ભારતયુદ્ધ જિતે ભડવીર;
સાહસ, શૌર્ય, અડગ શ્રમથી જે થળથળમાં[૧૨] ગાજે રણધીર;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૦

આવો નવરસના રઢિયાળા !
ગિરિગહ્વરમાં ભરી ઉછાળા કેસરિયાશું[૧૩] રમતા બાળ !
વાઘમૂછ પકડીને ફરતા કાઠી ઘોડીના રખવાળ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૧

તીર્થે તીર્થે શુચિતા[૧૪] સ્થાપી :
ગરવી સાભ્રમતી ને તાપી, ભરે નર્મદા નવનવ નૂર;
ગુણી ગોમતી, સરસ્વતી ને દમણગંગાનું જળ શૂર !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૨

છે અદ્ભુતતા એ કંઇ જૂદી !
પશ્ચિમ સાગરનાં જળ કૂદી ઉછળી ગગન કસે[૧૫] નિજ જોમ;
વિંધ્ય અને ગિરનાર દિશા એ ઊભી ઝાલે પડતું વ્યોમ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૩

એવાં ઓ ગુર્જર સંતાનો !
હિંદુ, પારસી, મૂસલમાનો, ખ્રિસ્તી, બૌદ્ધ કે જૈન ચહેલ[૧૬] !
ભુજશું ભુજ[૧૭] બીડીને આવો એક જ પ્રેમ તણી છો વેલ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૪

---

૧૨ સ્થળ સ્થળમાં, ૧૩ સિંહ સાથે ૧૪ પવિત્રતા, ૧૫ ની કસોટી કાઢે, ૧૬ ચાહે તે હો, ૧૭ હાથથી હાથ.

અહો અડગ બાંધવ ટેકીલા !
દ્વેષ વિષે બનવું નવ [18]વ્હાલા, દ્વેષ કદી નવ આપે જીત;
અંતરરિપુનો[19] કરો પરાજય પ્રથમ અખંડ ધરી ઉર પ્રીત !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૫

દ્વેષે શું રહેશો અથડાયા ?
હજાર વર્ષતણી જડ માયા પડી હૃદયમાં છે પથરાઇ,
ઉકેલતાં પરદોષ ઉરે તો નિજ અંધાર[20] વધે ધુંધવાઇ;
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૬

લોચનના[21] પડદા દ્યો ખોલી !
ભૂત[22] બધાં ખાતાં ઉર ફોલી તેને પ્રથમ કરો બળ ક્ષીન;
સ્વાત્મબળે ઓ ગુર્જર વીરા ! થવું આપણે છે સ્વાધીન !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૭

રહેવું શુદ્ધ વચન મન કર્મે :
સાર એ જ દીઠો સહુ ધર્મે, તો કયમ થઇએ પતિત નિદાન ?
પ્રેમ તહીં ધિક્કાર રહે નહિ : ધિક્કારે નહિ પ્રભુનું સ્થાન.
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૮

એવા શુદ્ધ બનીને આવો !
પછી અડગ તમ પગ ઊઠાવો, હજાર હાથીનું ત્યાં જોર;
જયકુંકુમનાં પડશે પગલાં ડગલે ડગલે [23]ઠોરેઠોર :
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૧૯

---

૧૮ ભીના, ૧૯ દેહ માંહ્યના શત્રુ, ૨૦ અજ્ઞાન રૂપી અંધકાર, ૨૧ આંખ્યો, ૨૨ કામ, ક્રોધ, લોભ મોહરૂપી ભૂતો, ૨૩ ઠેરઠેર,

એો આ થાય બધે અજવાળાં !
ઉઘડયાં પુણ્ય પ્રભાત રસાળાં ! ઉઘડયાં ભાગ્ય ભલેરાં દેશ !
રણશિંગાં ફૂંકાય ફરી આઃ કર્મવીર ! હઠશો નવ [૨૪]લેશ !
એો ગુજરાત ! એો ગુજરાત ! ૨૦

સ્વપ્ન ફળે જુગજૂનાં સાચે :
દેવ ફિરસ્તા ઉતરી રાચે, પયગંબર ને પીર અનેક;
સગાઇ સ્વર્ગ તણી ભૂલેલી દઢ બંધાશે ફરી વિશેક !
એો ગુજરાત ! એો ગુજરાત ! ૨૧

કુંકુમથાળ અનેરી લાવો !
પત્નીએો, પુત્રીએો, આવો ! માતાએો, ભગિનીએો સર્વ !
પડખે અમ ઉભીને રાખો ગરવી ગુજરાતણનો ગર્વ !
એો ગુજરાત ! એો ગુજરાત ! ૨૨

જય જય મારા ગુર્જર વીરા !
આજ અધીરા ઉરના ચીરા જીવનને જાણે નહિ [૨૫]જોખ;
મરવું તો શૂરાને [૨૬]ગરવું, કાયર ખોળે ઘરના ગોખ;
એો ગુજરાત ! એો ગુજરાત ! ૨૩

શ્વેત[૨૭] ધ્વજા ભારતમાં રોપો !
થાશે પુષ્પ વરસતી તોપો, શસ્ત્રો સહુ શણગાર સ્વરૂપ;
જગબંધુત્વ ભણી તમ દ્વારે દુનિયા થાશે નવીન અનૂપ !
એો ગુજરાત ! એો ગુજરાત ! ૨૪

---

૨૪ જરાય, ૨૫ જોખમ, ૨૬ ગૌરવભર્યું, ૨૭ (અહિંસાની) સફેદ.

ધન્ય ધન્ય મોહનની લીલા !
પુણ્યભર્યા પ્રભુપાદ રસીલા ઘર ઘર ભરે નવીન પ્રભાત !
સત્વર વીરા ! પડો મોખરે, ગજવો જય જય ભારતમાત !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૨૫

—ખબરદાર.

૫. ગુર્જરી*

અવલોકો વિદેશી લોકો,
રોકો દ્રષ્ટિ આ વરષામાં,
ના ભાળો, ના ભાળો,
ચાતુર ! ચાતક તરષામાં.
નવયૌવન કો નારી,
રહી લીલી સાડી ધારી,
ભાત ઇન્દ્રિગોપ શું પાડી,
અષ્ટાદશ[૧] વનસ્પતિની વાડી;
વિયત[૨] રંગ વિહંગમ અનંત વહંત—અવલોકો૦

૧ અઢારભાર, ૨ આકાશ,

અસુધર પશુ મદમાતાં,
રાતાં તાતાં આ વરષામાં:
પતિ પત્ની સંયોગી નવરોગી,
ગ્રે'[3] શુચિ સુખ પરશામાં.
ભૂધરને ધાન્ય જઇએ વારી,
શું પરવે માન્યની બલિહારી:
આનંદ નવીન નો'ય,
અધિક ગુર્જરી ભૂમિ હોય;
વા શકે રંગ ભૂમી,
ઝૂમી ઝઝૂમી આ-અવલોકો૦

—પ્રેમાનંદ.

---

૬. એ ભૂમિ અમારી

એ ભૂમિ અમારી, મૈયા અમારી,
કોણુ અવર[1] કહેશે નિજની ?—
ન દેઉં ઉચ્ચરવા—ટેક.
એ સ્વદેશ માટે, કો[2] રણુયજ્ઞે
પ્રાણુ આહુતિ દઉં સજની;
ન ચાહું ઉગરવા—એ ભૂમિ.

---

૩ ગ્રહે, ૧ બીજું, ૨ કયા,

પરાધીન થઇ ટપલા રહેવા
    ટાલ પડે શિર શરમ ભરી !
        ભલું એથી મરવું—એ ભૂમિ.

ગુલામ કાફર કાયર પદવી
    હિન્દુ કાળા નામે ઠરી !
        ભલું એથી મરવું—એ ભૂમિ.

શકે ન કાંઇ કરી એ બાળક
    મરદમૂછ મુખ હજુ ન ખીલી !
        હાયે શાં મ્હેણું—એ ભૂમિ.

વણછામાં[4] ઉછર્યો તે ફાલે
    ફળે બળેથી[5] ઉકળી !
        હાયે શા કહેણું—એ ભૂમિ.

નથી રાંકડા, નથી બાયલા
    નથી રહેવા નિત્ય દાસ [6]સજ્યા;
        કયમ આજી ન કહીએ !—એ ભૂમિ.

---

૧ બીજું, ૨ કયા, ૩ ખાવા, ૪ બ્રિટિશ છત્રરૂપી છાંયા, ૫ પરાણે, ૬ સરજાયા.

છઉં સ્વધર્મ રંગી, સ્વકર્મ [7]સંગી
સ્વદેશ જંગી[8] પ્રેમે ભિંજ્યા !
હરિ એકજ લઇએ—એ ભૂમિ.

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

૭. મારી ભરતભૂમિ

મારી ભરત ભૂમિ !
રૂપાળી, રઢીઆળી, [1]યશાળી, સુશીલ [2]પુનિત !
તારા ચરણુ ચુમી,
આનંદે વંદુ જય જય હરદમ નિત્ય !

દુનિયામાં દેશ અનેક જ છે;
સૌ સૌમાં કાંક [3]વિશેકજ છે !—
પણ તું તો [4]અલૌકિક એકજ છે !
મારી ભરત ભૂમિ—

કોણુ આવે હિમાલયની હારે ?
કોહીનુરે અન્ય હીરા હારે;

૭ આપકર્મી, ૮ દેશ માટે જંગ મચાવનાર. ૧ યશવાળી, ૨ પવિત્ર, ૩ વિશેષતા, ૪ બેનમૂન,

વણુ શેલડી સરસ [૫]સાકર ક્યાંરે ?
મારી ભરત ભૂમિ—

નવપલ્લવ સ્થળ સ્થળ સોહે,
નવરંગી રમણી મનડાં મોહે;
જાણે વાડી [૬]વિશ્વંભરની હોએ—
મારી ભરત ભૂમિ-

સાથે વિશ્વંભરવાલી તું ઝાઝી,
સમૃદ્ધિ સ્વાભાવિક બધી [૭]સાજી,
તને પ્રભુએ કરી પ્રિય પ્રમુખાજી,—
મારી ભરત ભૂમિ—

સ્ત્રીઓ પણ અબળા જે બાકી,
તેણે દેશભક્તિ [૮]સબળા દાખી;
ઇતિહાસજ છે એનો સાખી,—
મારી ભરત ભૂમિ—

તારાં કાર્ય ત્યારે યવને ભાળ્યાં,
[૯]મહાશિળ નિર્મળ બુદ્ધિવાળાં;
અહા ! "દેવાં કમાડે પડે ન તાળાં,"
મારી ભરત ભૂમિ—

---

૫ સાકર રૂપી હીરા, ૬ પ્રભુ, ૭ લાધી, ૮ સબળ, ૯ બહુ શીળાં.

સેવું નિત્ય પુનિત તવ રજ ચૂમી,
ધન્ય ભાગ્ય નરસ્નનાં તું જન્મ ભૂમિ;
તારી ભક્તિ રંગેરંગ રહી જ ઘૂમી,
મારી ભરત ભૂમિ—

—સ્વ. નવલરામ.

---

૮. ભવ્ય ભરતભૂમિ

---

[૧]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડી બ્રહ્મવેદિ અમ આએ,
વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, અંગિરા, ભરદ્વાજ, ઉદ્દાલકાદિના
શુદ્ધ સનાતન બ્રહ્મતેજથી જે ઝળહળે સદાએ,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
બ્રહ્મરસે ભીના ઋષિવરની બ્રહ્મવેદિ અમ આએ !

[૨]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડું તપોવન અમ આએ,
બાદરાયણે વ્યાસ, જૈમિનિ, કણાદ, ગૌતમ, કપિલ, પાણિનિ,

પતંજલિ, વાત્સાયન, આદિની
પ્રૌઢ વાણી જ્યાં હજીએ ઉત્સુક કર્ણે નિત્ય પીવાયે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વર્ચસ્વી ધ્યાનલીન મુનિનું તપોવનજ અમ આએ !

[૩]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડું પુણ્યભુવન અમ આએ,
બ્રહ્મવાદિની ગાર્ગી અરૂંધતી, મૈત્રેયી, સાવિત્રી સીતા સતી,
દમયંતી, દ્રૌપદી, તારામતી, કમલાવતી, દુર્ગાવતી, કુલવતી
સતીની શાશ્વત કીર્તિ ગાઈ જ્યાં કુલવધુ કૃતાર્થ થાયે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ-
સરસ્વતીની લાડલી સખીનું પુણ્ય ભુવન અમ આએ !

[૪]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડું વીર ક્ષેત્ર અમ આએ,
ભાર્ગવ, રાઘવ, ભીષ્મ, ભીમ ને દ્રોણ, કર્ણ અભિમન્યુ અર્જુન ને
મૌર્ય શકારિ, સિદ્ધરાજ ને હઠ હમીર ચહુઆણ તાજ તે
પૃથુ જયમલ્લ પ્રતાપ આદિને
નામે અમર ઉછળે ઉર જ્યાં આર્યતણાં ઉત્સાહે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
સત્કીર્તિ રસિક વીરવર્યનું વીર ક્ષેત્ર અમ આએ !

[૫]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડી કાવ્યકુંજ અમ આએ,
રામાયણ ભારતના ઋષિ કવિ; કાળિદાસ ભવભૂતિ, ભારવિ,
દંડી, બાણ, જયદેવ, હાલ કવિ પ્રવરસેન, સુરચંદ, ચંદ રવિ,
તુલસી, પ્રેમાનંદ પુરા કવિ, ભારતેંદુ બંકિમ ત્રિપાઠી વળી
નવીન પ્રસાદી રસામૃતની જહિં અખૂટ અવનવી પાયે
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ-
અમર કવીશ્વરની ક્રોડામણિ કાવ્યકુંજ અમ આએ !

[૬]

અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
વડી આર્ય માત અમ આએ,
ચરણ પખાળે જલધિ પ્રીતથી, ષડ્ઋતુ પૂજે પુષ્પ પત્રથી,
ભાનુ કરે ત્રણ કાળ આરતી, વાયુ વાયે ત્રિવિધ સદા ગતિ,
નિર્મળ નદીઓ લલિત લાસ્યથી મૃદુ મર્મર કલરવ-વિલાસથી
સુજશ દીસે દશ દિશ પ્રકાશતી,
પ્રેમતણો ઉપહાર અર્પી વળી જય જય જન ગાયે-
જય જય જય જન ગાયે,
અમ ભવ્ય ભરતભૂમિ આએ—
ભૂમંડળ મંડન જનનંદન ધન્ય માત અમ આએ !

—કેશવલાલ ધ્રુવ.

૯. માડીની ઝુંપડી

દુ:ખિયાંનો વિસામો રે, માડી તારી ઝુંપડી,
રણુ વગડાનો છાંયો રે આંધળીઆની લાકડી.
કુંજ નિકુંજે લચી [1]વલ્લરી, [2]નિર્ઝરીઆં સંતાય,
[3]અમલ કમલ દલ પર પંખીડાં, બ્રહ્મલીલાને ગાય;
રઢિયાળી એ વાડી રે. [4]સોહવતી જે ઝુંપડી,
આજે ખાવા ધાતી રે નિર્જન રણમાં ઝુંપડી—દુ:ખિયાં.

ધર્મ કર્મ રસ કસ લુંટાયાં ઘર [5]ચરચરખરી હીર,
છતી સંતતિ સત્ત્વ લુંટાયું, ખેંચાયાં તુજ ચીર;
લુંટાતી ઓ માડી રે, ખાલી તારી ઝુંપડી,
ખાલી તોયે મ્હારી રે, માડી તારી ઝુંપડી—દુ:ખિયાં.

ધન ગંગા ખેતર સુકવીઆં, દવ પ્રેર્યો ચોપાસ,
રાતી વિભુની આંખડી દેખી પંખીડાં પામે ત્રાસ;
તેને સોડે સ્હાતી[6] રે, માડી તારી ઝુંપડી,
પોપણીઆં શી પાતી રે, આછી જાડી રાબડી—દુ:ખિયાં.

વના[7] વિંટયાં સિંચાણે સબળાં, અવશ પડયાં તુજ બાળ,
ઠામ ઠર્યાંને હડધૂત કરીને રણવગડે દે માર;

---

૧ વેલી, ૨ ઝરણાં, ૩ નિર્મળ. ૪ સોહામણી લાગતી, ૫ શાચરચીલું, ૬ સોડમાં ઘાલતી, ૭ પરદેશ,

[8]અંકે લેવા ધાતીરે, તેને માતા રાંકડી,
શીળી છાંયે છાતી રે, માડી તારી ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

- કણુકણુ કાજે [9]વનવન ભિંજે તુજ બાહુડાં પાંખ,
પણ સુખદુઃખનાં લ્હાણું લેવાં, ઠરતી તુજપર આંખ;
અંતે તું સંઘરતી રે માતા મ્હારી દુબળી,
પ્રભુનો પથ દાખવતીરે, માડી તારી ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

તુંજ જીવન અમ તું સર્વસ્વ, તુંજ [10]સુધાનો સાર,
મૂર્તિમતી વત્સલતા દેવી, તું [11]સુરલોકનું દ્વાર;
નંદનવન શી વ્હાલી રે, અમને તારી ઝુંપડી,
જન્મભૂમિકા પાળીરે, શણુગારીશું ઝુંપડી —દુઃખિયાં.

—સ્વ. જીવાભાઈ પટેલ.

---

૮ ખોળામાં, ૯ દેશ પરદેશ, ૧૦ અમૃત, ૧૧ દેવલોક.

૧૦. ઓ ભરતભૂમિના પહાડો !

ઓ ભરતભૂમિના પહાડો !
તમ શિર પૂગ્યાં આકાશ,
તમ જેવા જગમાં બીજા
નથી [1]ઉન્નત કો'ની પાસ !
છે પ્રૌઢ પ્રતાપ તમારો,
તમ ભવ્યજ છે ભંડાર !
મુજ ભરતભૂમિનો જગમાં
વરતાવો જય જયકાર ! ૧

ઓ ભરતભૂમિની નદીઓ !
તમ સુંદર ચિત્ર ચરિત્ર !
તમ જેવી જગમાં બીજી
નથી કોઈ પરમ પવિત્ર !
[2]સુગભીરી, ધીરી, વીરી,
તમ પુણ્યકથા આચાર,
મુજ ભરતભૂમિનો જગમાં
વરતાવો જય જયકાર ! ૨

ઓ ભરતભૂમિના પુત્રો !
મુજ દેશતણા નરરત્ન !

૧ ઉંચા શિર-શિખર, ૨ ગંભીર ગતિએ વહેતી.

જે ગયા ધ્રુજાવી ધરણી
કરીને કંઈ લાખ પ્રયત્ન !
તમ શૌર્ય અને તમ પ્રીતિ
ભરજો વીરા સહુ ડાર !
મુજ ભરતભૂમિનો જગમાં
વરતાવો જય જયકાર ! ૩

—ખબરદાર.

૧૧. હિન્દ કીર્ત્તન

ઉષઃકાલ સમ ઉજ્જવલમંગલ
ઉષાખંડધર એકજ હિન્દ !

હિમગંગાધર, અરૂણતરૂણ
રસ ગૌરવગૌર તપેશ્વર હિન્દ !

હિન્દ અહા આત્મજ્યોતીન્દ્ર તું !
પ્રતાપ રશ્મિ તુંજ રવીન્દ્ર !

પ્રચંડ જ્વાલા ઉગ્ર ઝળહળે–
રોમ રોમઃ પ્રિય સ્વદેશ હિન્દ !

સતીશ સમ ભવ્ય મહા નાયક
સ્વરૂપ મસ્ત પરમાત્મ પ્રફુલ્લ !

તુજસમ સંસારે જોગી ગણુ–
તેત્રીશકોટિ તું પર ફૂલ !

હિન્દી મહારાષ્ટ્રીય સમાજે
ભક્ત સપૂત તુજ ભગવે ભેખ–

પ્રભુ રાજ્યનો પ્રોજ્જ્વલ ઝુંડો–
ધરી ઝૂઝે જગ જોદ્ધ સુરેખ.

પૃથ્વીના પાર્થિવ ઇન્દુ તું
પુરી ઘૂમશે પૂર્ણ કલાપ,

મુક્ત ચારૂ ચન્દની ને ચન્દન
જગના હરશે કંઈ સંતાપ !

દેશદેશના સ્વરાજ્યસ્વર્ગે
લોકહિતનો બનશે ઇન્દ્ર !

જગના જન રાજ્યે તું રક્ષક
પ્રભુ પયગામે રહેશે હિન્દ !

—લલિત.

૧૨. એક દિન એવો આવશે

એક દિન એવો આવશે
જ્યારે અમીઝરણાં ઝરંતા પૃથ્વીનેય પલાળશે,
એક દિન એવો આવશે.

[1]કળિકાળમાં પણ વીર એવા આર્યભૂમિમાં પાકશે,
નિજવીર્યથી ભૂમિભક્તિથી આ સૃષ્ટિનેય ધ્રુજાવશે. એક૦

રામ, અર્જુન, ભીષ્મ જેવા કર્ણ, સંગ પ્રતાપ ને,
હમ્મિરાજ, યોગીરાજ, ગુર્જરરાજનેય ભુલાવશે. એક૦

શિબિરાજ, ભગિરથરાજ સમ પરમાર્થજીવન ગાળશે,
મેવાડના ભડ ભીષ્મ ચંદ્રારાજને વિસરાવશે. એક૦

[2]પરબ્રહ્મનિષ્ઠ વસિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર ઋષિના પાદને,
પ્રેમે નમી નિઃસ્વાર્થ નેતા આર્યદેશ ઉદ્ધારશે. એક૦

આત્મબળ પામી બધા આ પુત્ર ભારતવર્ષના,
નિર્ભય તણી મૂર્તિ બની સૌ સ્વાર્થને તુચ્છકારશે. એક૦

આ દેહ કાચો [3]કુંભ આત્મા [4]નિત્ય દિવ્ય પ્રકાશશે,
દૃઢ સત્યપર એ શત્રુના સંગ્રામમાં સૌ ચાલશે. એક૦

---

૧ કળીયુગ, ૨ પ્રભુ ચિન્તવનમાં લીન, ૩ ઘડો, ૪ અમર,

આ દુ:ખ ને ભૂખના પડે પોકાર ચારે દિશથી,
ત્યાંથીય મંગળ ગીતના ધ્વનિ મંદ મધુરા ચાલશે. એક૦

મરુ[5] દેશના જેવી ઉજડ ભૂમિ સર્વ ભારતવર્ષની,
ફળ ફૂલથી લચી સુંદરી સમ એકલી અહીં મ્હાલશે. એક૦

અહીંથી મહાવીર મ્હારથી ટંકાર કરતા શસ્ત્રના,
પરદેશમાં જઈ [6]રાજ્યના શુદ્ધ ધર્મને શીખવાડશે. એક૦

પૂર્વે થયા ન્હોતા વળી સ્વપ્ને ન [7]તર્ક્યા વીર તે,
આ પૃથ્વીને કરી સ્વર્ગ સર્વે દેવનેય ઉતારશે. એક૦

—મગનભાઈ પટેલ.

---

૧૩. જન્મભૂમિનું જય મંગળ

જય મંગળ પ્રિય જન્મભૂમિનું ગજાવીએ:—
ભગીરથ સમ વિરલ વીર, ભારતી સુભટ સુધીર,
ઉર સમુદ્રને હિમાલયે ઉછાળીએ— જય૦

જનની અંક ઝુલીએ, ઝનુની રંગ ઝીલીએ,
આત્મબળ ઉજાશથી બધું ઉજાળીએ— જય૦

---

૫ મારવાડ, ૬ રાજાઓના, ૭ કલ્પ્યા.

સત્ય અર્થ સમજ થાઓ, વિજય વાવટો ઉડાવો,
વીર ધર્મથી ધરા સદા ધ્રુજાવીએ— જય૦

સત્યથી સચવાય [1]સ્વત્વ, સમજીએ થઈ પ્રવૃત્ત,
ધુમીએ ઝઝુમી જંગ તો મચાવીએ— જય૦

ભૂતળ ફોડી ફેડીએ, ઉંડી જડો ઉખેડીએ,
દોર ને દમામ દેશનો જમાવીએ— જય૦

સ્થિતિસમય સ્વીકારીએ, પ્રવૃત્તિયજ્ઞ યોજીએ,
જાતને સ્વદેશ કાજ કાં ન હોમીએ— જય૦

માત દીન દુભાય છે, સપુત ! પીડા પિછાનીએ,
દુધ દિપાવીએ, ઉમંગને વધાવીએ— જય૦

દેશસેવના સ્વધર્મ, અન્ય ન કર્ત્તવ્ય કર્મ,
આત્મભાવથી બધું પ્રભુમય પિછાનીએ— જય૦

—લલિત.

---

1 સ્વમાન.

૧૪. અમારો દેશ

અમે ભરત ભુમિના પુત્રો !
અમ માત પુરાણુ પવિત્ર,
રે જેના સુંદર સુત્રો
ઝળકાવે ઉચ્ચ ચરિત્ર;
અમ અંતરને ઉદ્દેશી
કરશું હોકાર હમેશ;
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ* ! ૧

અંધાર વિષે અથડાતો,
કે ફરતાં ભવ્ય પ્રકાશ,
પડતાં રડતાં રગડાતાં
કે કરતાં હાસ્ય વિલાસ;
પળપળ અમ [1]ઉરનિધિએ શી
હા ઉછળો ઉર્મિ [2]અશેષ !
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
ઓ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૨

---

* 'અમે હિન્દી, હિન્દી, હિન્દી ! છે હિન્દ અમારો દેશ !' એમ પણ ગવાય છે.

૧ હ્રદયસાગર; ૨ અખંડ;

કયાં હશે હિમાલય જેવો ?
        કયાં પુણ્ય પવિત્ર જ [3] ગંગ ?
કયાં મળે અલૌકિક એવા
        સહુ દેશ તણા બહુ રંગ !
કયાં મુનિ ઇશ્વરજન બેશી
        કરતા પ્રભુ પંથ ઉજેશ ?—
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
        આ દિવ્ય અમારો દેશ ! 3

કયાં રામ યુધિષ્ઠિર ઘુમ્યા ?
        કયાં ગર્જ્યા અર્જુન ભીમ ?
કયાં રજપુતવીર ઝઝુમ્યા ?
        બલ દાખવવા અસીમ !
રે ભૂલીયે તે રીતે શી,
        અમ અંતરથી લવલેશ ?—
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
        આ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૪

નથી રે જીવવું [4] પર આશે,
        છે પારકી આશ નિરાશ;
નથી કર ધરવો કો પાસે,
        સ્વાશ્રયનો છે ઉલ્લાસ;

3 ગંગા; ૪ પારકી.

કંઈ પુણ્ય પ્રભાત પ્રવેશી,
  અહીં દે અમને ઉપદેશઃ—
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
  ઓ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૫

ધમ ધમ ધરણી ધ્રુજાવીશું,
  અમ દેશ તણાં કરી ગાન;
જય જય જયનાદ કરીશું,
  દઈશું મોંઘા અમ પ્રાણ !—
એ ભક્તિ વસી ઉર, તે શી
  દેજો શક્તિ પરમેશ !
અમે દેશી, દેશી, દેશી !
  ઓ દિવ્ય અમારો દેશ ! ૬

—ખબરદાર.

૧૪. જનની સેવન

જનની સેવનનો મધુમધુરો[1] અવસર ક્યાં મળેરે,
અવસર ક્યાં મળેરે, જગજીત્યું ફળેરે.
જનની૦

નવનિધ લાડે નિશદિન ઝુલવે,
ઉરહીર[2] પાતી હૈયે હુલવે,
અલ્પ સાટું પણ અમિત[3] ભારનું ક્યાં વળેરે;
જનની૦

પ્રભુપુર ગૌરવ વદને મલકે,
મંજુલ મોહક અન્તર ઝલકે,
નવનવ સાજે[4] શીખ[5] દે સાને[6] પળ પળેરે;
જનની૦

ઉત્તમ શોણિત[7] જનની કાજે,
રેલાયે શું વધુ કે'વાશે,
કિસ્મત ક્યાંથી ભારતિ હિત કાયા ઢળેરે!
જનની૦

—વસંતવિનોદી.

---

૧ મધ જેવો મધુર, ૨ હૃદયનું, સત્વ-દૂધ. ૩ અસાધારણ, ૪ સાજ સજી, ૫ શીખામણ, ૬ સાનવડે, ૭ લોહી.

૧૬. સ્વદેશભક્તિ

સ્વદેશની ભક્તિ રે, કે કોઈ વિરલા જાણે.
સ્વતંત્રતાના રસની રે,
લ્હેજત કોઈ પરમાણે........ટેક.

*　*　*　*

ત્રણે પદાર્થ છે દેશભક્તિમાં,
ધર્મ અર્થ વળી કામ;
સ્વદેશભક્તને દેશની પ્રીતિ,—
મોક્ષ એ, સુખ કેરૂં ધામ;
કે રૂચે નહિ બીજું રે,
મસ્ત એ દેશ અભિમાને......સ્વદેશની૦

માટે સ્વદેશીઓ બંધુ મારા,
ધરી અંતર આ ઉપદેશ,
ભરતભૂમિ પામી ઉદય દિનોદિન,
ઉજળી રહે હમેશ;
કે એમ કરો ઉદ્યમ રે,
ચુકો ન ચોટ નિશાને......સ્વદેશની૦

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૧૭. ભારતભૂમિનું જયકીર્ત્તન

મળી ભારત સંતાન, એકતાન મન પ્રાણ
ગાઓ ભારતનાં યશોગાન;
ભારતભૂમિ તુલ્ય નહિં કોઇ સ્થાન,
નહિં અદ્રિ[1] હિમાદ્રિ સમાન;
ફલવતી વસુમતી, સ્રોતસ્વતી પુણ્યવતી,
શતખંડ રત્નનું નિધાન;
થાઓ ભારતનો જય !
જય ભારતનો જય !
ગાઓ ભારતનો જય !
શું ભય ? શું ભય ?
ગાઓ ભારતનો જય.

વિર્યયોનિ આ ભૂમિ વીરની જનની,
વ્યાપી રહી [2]અજ્ઞાનરજની,
સુગભીર એ તિમિર[3] કદિ નહિ રહે ચિર,
દેખા દેશે દીપ્ત દિનમણી.—થાઓ.

રામભૂમિ,[4] કર્ણાટક, કુર્ગ, મધ્યપ્રાન્ત,
માલવ, સિન્ધ, [5]પંચનદીધામ;

---

૧ પહાડ, ૨ અજ્ઞાનરૂપી રાત્રિ, ૩ અંધકાર, ૪ અયોધ્યા, ૫ પંજાબ,

અંગ, બંગ,[૬] ગુર્જરરાષ્ટ્ર, મહારાષ્ટ્ર, સૌરાષ્ટ્ર,
 બ્રહ્મદેશ ને રાજપુત્રસ્થાન. —થાઓ.

હિન્દુ જૈન, શિખ, બૌદ્ધ ખ્રિસ્તિ, મુસલમાન,
 પારસીક, યાહુદી ને બ્રાહ્મ;
ભારતના સહુ પુત્ર, થઇ પરસ્પર મિત્ર,
 ધારી ચિત્ત ગણુના સમાન —થાઓ.

હિન્દભૂમિ દુ:ખ પૂર્ણ, દારિદ્રય વિસ્તાર,
 સંપતીર્થ કરી વારંવાર;
ઉઠી ઉઠી રે ઉત્સાહે માગી માગી પ્રભુ સાહે,
 ધરી હસ્ત કરો રે ઉદ્ધાર. —થાઓ.

કેમ ડરો ભીરૂ! કરો સાહસ આશ્રય,
 यतो धर्मस्ततो जयः
છિન્નભિન્ન હીનબલ[૭] ઐકયથી પામશું બલ;
 માતામુખ ઉજ્જવલ કર્યેથી શું ભય ?—થાઓ.

—સ્વ. કૃષ્ણરાવ ભોળાનાથ.

---

૬ મદ્રાસ, ૭ નિર્બળ.

૧૮. કોની કોની છે ગુજરાત ?

કોની કોની છે ગુજરાત ?
પૂર્વજ જેના જે વળી આજે જન્મથકી ગુજરાતી વધા;[1]
કોઇ રીતની તોપણ ને વળી આર્ય ધર્મને રાખી રહ્યા.
તેની તેની છે ગુજરાત,
પછી હોય ગમે તે જાત;
તેની તેની છે ગુજરાત.

વળી પરદેશી બીજા જેને ભૂમિયે પાળી મોટા કર્યા;
પરધર્મી પણ હિત ઇચ્છનારા માતતાઉં તે ભાઇ કર્યા.
તેની તેની છે ગુજરાત,
પછી હોય ગમે તે જાત;
તેની તેની છે ગુજરાત.

નર્મદ કે' ગુજરાતી ભાઇયો, માતને અર્થે સંપ ધરે;
અંતે બંધન તોડી રણે સઉ ઝૂઝી જયસુખ જમે ભરે.
પ્રેમ શૌર્યને કરી પ્રખ્યાત,
તે તે સઉની છે ગુજરાત;
તે તે સઉની છે ગુજરાત.

—કવિ નર્મદ.

---

૧ ઓસે છે.

૧૯. ભારતભૂમિનું જયગીત

ભારતભૂમિના શૂર પુત્ર તે રહ્યા અમે શું રડી રડી
રહ્યા અમે શું રડી રડી
ઝળહળતા ઉછળે બીજા ત્યાં રહ્યા અમે શું પડી પડી

શું ગયા રામ ને કૃષ્ણ અમારા વીરા
ભીમાર્જુન આદિ ગયા શું પાંડવ ધીરા
શું ગયા દ્રોણ ને કર્ણ ભીષ્મ ભડ [1]ગાજી
પૃથુ જયમલ સિદ્ધ પ્રતાપ અને શિવાજી
એ સહુ વીરોએ વરસાવી જ્યાં શૌર્યતણી ખુમ ઝડી ઝડી
શૌર્યતણી ખુમ ઝડી ઝડી
—ભારતભૂમિના.

ક્યાં ગંગા જમુના વળી બ્રહ્મપુત્રા તે
ક્યાં સિંધુ તાપી નર્મદા સાબ્રમતી ક્યાં તે
ક્યાં કૃષ્ણા ગોદાવરી અને કાવેરી
ક્યાં મહા નદી ને મહી વીરલી ઘણેરી
એ સર્વ નદીનું પૂર ઉછળતું ગયું હવે શું ચડી ચડી
ગયું હવે શું ચડી ચડી
—ભારતભૂમિના.

---

૧ ગજન ગર્જનારઃ

ક્યાં ગયું [2]બ્રહ્મનું તેજ, શૌર્ય ક્ષત્રીનું
ક્યાં ગઈ વૈશ્યની વૃત્તિ, થયું સૌ હીણું
શું ગયા શૂર રજપૂત, ધરા ધ્રુજાવી
શું ગયા મરાઠા વીર આણ વરતાવી
એ સહુની હવે શું કથી કથીને વાતજ કરશું બડી બડી
વાતજ કરશું બડી બડી
—ભરતતભૂમિના.

શી યુરોપ કેરી ધ્વજા આજ ફરકાવે
શી વૃદ્ધિ કરી છે આજ અમેરિકાએ
જાપાન મચ્યું શું આજ ધરા કંપાવી
જગ જોઇ રહ્યું છે શૌર્ય, કુતુક દર્શાવી
ઓ અમે ત્યારે શું સુતા થાકી ખુબ પરસ્પર લડી લડી
ખુબ પરસ્પર લડી લડી
—ભરતભૂમિના.

શું હૃદય થયાં છે આજ શૂન્ય કંઇ એવાં
લાગે ન [4]કટુ વચનબાણ, વજ્રનાં જેવાં
શું ગયું હશે ચૈતન્ય, જડત્વ સમાયું
શું દેશભક્તિનું પ્રેમઝરણ સૂકાયું
રે વીર બંધુઓ એ દીન[5]શબ્દો સુણીશું ક્યાંસુધી ઘડી ઘડી
સુણીશું ક્યાંસુધી ઘડી ઘડી
—ભરતભૂમિના.

---

૨ બ્રાહ્મણ; ૩ કૌતુક-કુતૂહળ; ૪ કડવાં ઝેર જેવાં; ૫ હીણા;

શું પડીશું નહિ મેદાન, શૌર્યથી ઘૂમવા
શત્રુને નાંખવા હેઠ, પાદરજ[6] ચૂમવા
કેશરિયાં[7] ધરીને અંગ ઉમંગ ઉમળકે
શું ઘુમીશું નહિ રણમાંય રૂધિર ઉછળકે

શું બુઠ્ઠી થઇ તલવાર અમારી, ફરી ન થાશે ખડી ખડી
ફરી ન થાશે ખડી ખડી
—ભરતભૂમિના.

અમ હૃદય શૌર્યઅંગાર[8] નથી હોલાયો
સમયે દાવાનળ સમો ઉલટશે ચાલ્યો
ભારતની ધજાની હેઠ અમે ઘૂમીશું
જયજયજયજય જયકાર રણે જ કરીશું

એ આશા અમારી જયગીતે ને જયડંકાએ જડી જડી
જયડંકાએ જડી જડી
—ભરતભૂમિના.

—ખબરદાર.

---

૬ પગ પરની ધૂળ ચાટવા; ૭ કેસુડામાંબોળેલાં વસ્ત્ર;
૮ શૌર્યનો અંગારો.

૨૦. ગુજરાતનો યજ્ઞકુંડ*

દુઃખમાં શૂરા રે, ઓ ગુજરાતી વીરા !
આવો, પૂરા રે, ખમવા દુઃખના ચીરા !

કડકડ ફૂટે કોડ કડાકા, પર્વત ફૂંકે ફાટે;
ઝગઝગ જ્વાળા વ્યોમ જળાવેઃ ઉભા રહો દૃઢ ઘાટે !
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૧

નથી પડતું યાહોમ કરીને આજે [1]અંધશૂરાનું;
નથી અબળને દમવુંઃ આ છે જડચેતનનું લ્હાણું !
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૨

સત્ય જ પ્રભુના પ્રાણ અમારા, સત્ય જ અંગ અમારાં;
સત્ય જ રક્ત વહે અમ નસમાં, સત્ય જ વ્રત અમ ન્યારાં !
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૩

માયા સૌ ઘરબાર તણી ને સુખની ડોળી દફની;
આત્મશૌર્યનાં શ્વેત સજ્યાં પટ, ના કાયરની કફની:
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૪

પાય પડયા, વિનવ્યા કંઇ કંઈ, શું હૃદયહીણને રટવું ?
હવે પડયા રગડાવા રણ ત્યાં ના હટવું, ના હડવું !
દુઃખમાં શૂરા રે ! ૫

---

૧ શૂરવીર પણ અંધ.

ભારતદુઃખ શિરે અમ લેતાં, હૈયાં કેમ ન ફૂલે!
ઓ ભારત! નિધિ[2] પાર ઉતરજો અમ શબ્દગને પૂલે!
દુઃખમાં શૂરા રે! ૬

વાટે ઘાટે છાતી ફાટે, થાય સ્મશાની દુનિયા;
નવલખ આંખે વ્યોમ[3] રુવે પણ, પાછું જુએ ન મરણિયા!
દુઃખમાં શૂરા રે! ૭

એજ અલખની ધૂન અમારી, મૂગે મુખ દુઃખ રહેવું:
બેડીની જડ જડતાં અરિ પણ આખર રોશે એવું:
દુઃખમાં શૂરા રે! ૮

કીર્ત્તિ અમોલી ભારત કેરી આજ અમારે હાથે:
ઓ વીરા! જગને ઝૂલવી આ ગરવી ગુજરાતે!
દુઃખમાં શૂરા રે! ૯

ધર્મક્ષેત્ર એ, કર્મક્ષેત્ર એ, એ રણક્ષેત્ર અનેરૂં!
જયજય કોને ભાગ્ય અદલ એ પુણ્ય જ ભારતકેરૂં!

દુઃખમાં શૂરા રે, ઓ ગુજરાતી વીરા!
ગાજો પૂરા રે સહુ પ્રેમરસધીરા! ૧૦

—ખબરદાર.

---

૨ સમૂહ—બેડા, ૩ આકાશ.

૨૧. ઓ હિન્દ !

ઝૂરી ઝૂરી હવે ક્યાં સૂધી જોવું !
ઓ હિન્દ ! ત્હારૂં અહિં દુઃખ શું રોવું ! ઝૂરી.

કળિમાં ખવાઈ તું શૂરવીર જાગી,
ઝર્પે જખમ તેમાં તું આ તણાઈ ! ઝૂરી. ૧

ઉંચ કુલિન ત્હારૂં નૂર અમીરી,
રે શું ધર્યો હવે હાલ ફકીરી ! ઝૂરી. ૨

સમણે તું હાથ રે મૂકી શું ઝૂરે !
હાલ આ ત્હારો હૃદય મુજ [1]ચૂરે ! ઝૂરી. ૩

દુઃખનું છવાયું છે વાદળ માથે,
રે કોણ હાથ ધરી રહે સાથે ! ઝૂરી. ૪

કોણ ઉદ્ધારે રે કોણ ઉગારે !
આ દુઃખસાગરથી કોણ તારે ! ઝૂરી. ૫

આજ શૃંગાર સૌ તુજથી વછૂટ્યો,
પૂર્ણ વૈરાગ્ય નિરાશે શું [2]ચૂંટ્યો ! ઝૂરી. ૬

---

૧ ચૂરેચૂરા કરી નાંખે, ૨ પસંદ કર્યો,

રસ આડે ત્હારા ગયા કહિં ઉડી ?
સર્વ છમી કરૂણા મહિં બુડી ! ઝૂરી. ૭

બહુ બહુ રે રહી રાત અંધારી !
ઓ ઇશ ક્યાં છે અરૂણની બારી ? ઝૂરી. ૮

અદલ પ્રભુ આ સમાધી[3] મૂકાવો !
કે મુજ હિન્દ લે શુભ દિન લ્હાવો ! ઝૂરી. ૯

—ખબરદાર.

૨૨. ભારતમાતા અને તેના કવિઓ

કોણ કટાક્ષવચન કવિને અહિં આજ કહે છે એવાં ?
ભારતના કવિ મુઆ નથી, હા ! આંખ ઝરે છે [1]નેવાં:
ભડકા ભડભડે હો !–(ધ્રુવ)

તનતમ્બૂરતણા તારો તો રહે સદા ઝણઝણાતા;
પણ અંગુલિએ બાંધ્યા પાટા, હાથ રહ્યા પછડાતાઃ
ભડકા ભડભડે હો ! ૧

હોત ન વાણી કંઇ રુંધાતી, સુખતર[2] હોત ઘડી, તો
ગગનપાર ફેંકી જ ગજવતાં ગાત માતનાં ગીતો !
ભડકા ભડભડે હો ! ૨

---

૩ અવનતિની સમાધી, ૧ અંગારા, ૨ વધારે સુખદ,

જુઆળ જેવી દિનદિન ભરભર આવે ભરતી ઉરમાં;
પર્વત જેવા તરંગ ઉછળી ત્યાં જ શમે [3]અંકુરમાં:
ભડકા ભડભડે હો ! 3

હા ! અમ ભારતમાત ! હજી શું ડરે જુગોજુગ પડવું ?
તુજ તે હીનદશા સ્મરતાં શું મુંગપણે રહ્યું રડવું ?
ભડકા ભડભડે હો ? ૪

તુજને ચ્હાતાં ફિતુર ગણાવું, તુજને સ્હાતાં[4] પાપી ?
કાપી જીભ ગળે ખુંચાવી: દુર્ગત જતી ન માપી:
ભડકા ભડભડે હો ! ૫

હાય, હતું ભારતના કવિનું જીવન એવું ખારૂં ?
માતૃગાન સાટે મૃત્યુ જ કે જીવનભર અંધારૂં ?
ભડકા ભડભડે હો ! ૬

ભડકે બોલ્યા શબ્દ ઝઝળતા ખુંચતા કંઠે કારી;
રસ ના વીર વહાવી શકે એ રસના[5] જળો અમારી:
ભડકા ભડભડે હો ! ૭

× × × ×

ભારતમાત ! હવે જો ઉર આ વીરરસે ઉભરાતુ !
અમ રસનાના નવચમકારા જગત ભરી રેલાતું !
ભડકા ભડભડે હો ! ૮

---

3 પેદા થયા ત્યાંજ, ૪ પડખે રહેતા, ૫ જીભ.

તૂટો કવિ–ઉર ધૂનભર્યાં કે આ તમ્બૂર જ ફૂટો !
તુંહિં–તુંહિં–તુંહિં–તુંહિં ભારતમાતા એ જ એક સુર ઊઠો !
ભડકા ભડભડે હો ! ૯

—ખબરદાર.

૨૩. ભરતવીર ગર્જના

શું ભરૂં આભસું બાથ ?
શું કરૂં વજ્ર સંતાપ ?
કે ઉદધિ[1] ઉંડો ડો'ળું ?
કે ગગનતારલા તોડું ?
કે કરી ચરણ આઘાત પૃથ્વીના પર્વત સઘળા ફોડું,
જે થકી દેશી–મુજ દેશી તણી દૃઢ સ્વાર્થ શૃંખલા[2] તોડું.

મુજ રક્ત ઉછળે ક્રોધે,
ને અગ્નિ ભભુકે નેત્રે;
મુજ જિગર ઉછાળા મારે,
એ ક્રોધ, શોકની જ્વાળ, નાડી ને શિરા શિરામાં[3] વ્યાપે
હું ઇચ્છું જ્વાળ એ દહન કરે, દુઃખ દેશી તણાં નિજતાપે.

---

૧ મહાસાગર, ૨ સ્વાર્થરૂપી બેડી, ૩ રગરગમાં,

ઓ માત! માત મુજ હિન્દ?
બની આજ કુભાગ્યે રંક!
તુજ પુત્ર કુછન્દી ઉઠ્યા,
કર્તવ્ય—ધર્મને ચૂક્યા;
તું પ્રેર અમોને, પ્રેર માત! કર્તવ્ય-વેદિમાં[૪] બળવા,
તું માત તણા ઉદ્ધાર કાજ નિજ પ્રાણ ચરણ તુજ ધરવા.

ઓ ભારતનાં સંતાન?
ક્યમ ભુલ્યા જાતિઅભિમાન?
ક્યમ સ્વાર્થ આપના શોધો?
કર્તવ્ય માર્ગ ક્યમ ચૂકો?
કંઇ રૂવે માનવી ક્રોડ દેશમાં, રંક બિચારાં ભૂખે,
ક્યમ ગમે ભોગ વિલાસ દેહના? સુખી ત્હમે નિજ સુખે.

કંઇ બાળ ભમે રડવડતાં,
ને ભુખે માનવી સડતાં;
કંઇ રૂવે રંક વિધવાઓ—
ને કરે ગેબી પોકારો;
તે પાપ, ગરીબી, વ્હેમ તણી, દશદિશ વ્યાપતી જ્વાળા,
એ જ્વાળા તણી વિકરાળ ભભકમાં જોઉં હિન્દ મુજ માતા.

---

૪ યજ્ઞ,

ઓ હિન્દ! પુરાણી હિન્દ!
ઓ વિશ્વવન્દ્ય અમ હિન્દ!
તુજ રંક કર્મની રેખા,
કે પ્રભુ તુજપર રૂઠ્યા:
રે ત્રિશ કોટિ તુજ તનુજ સામટા, મૂઢ ઉંઘે [5]વિષઘેને
રે દેખી અવદશા ત્હારી દયાયે, ઉર લેશ નવ જાગે.

ઓ પ્રભુ! પાપી, અમ પાપી,
અમ મૂર્ખ, અમે હતભાગી;
કંઇ સ્વાર્થ નિજના શોધ્યા,
ને સાર્વજનિક હિત ખોયાં;
તે સર્વ પાપની હશે સજાઓ, સહુ ખુશીથી ખમીએ,
પણ રંક માતની પ્રભુ! અવદશા જોઇ અમે સહુ બળીએ.

ઓ પ્રભુ! સજા બહુ કીધી,
કંઇ કરો ક્રોધની અવધિ;
અમ કલહ, દ્વેષને કાપો,
નીચ સ્વાર્થ, ભીરૂતા ટાળો;
દ્યો સંપ, લક્ષ્મી ને વીર્ય, અમોને કરો પ્રતાપી પૂત;
ને ખંડ ખંડ નિજ માત તણું જયગાન ગજવવા શૂરાં.

—નર્મદાશંકર બાલાશંકર.

---

[5] ઝેરનું ઘેન ચઢ્યું હોય તેમ.

૨૪. સહુ ચલો ચલો ભારત સંતાનો*

સહુ ચલો ચલો ભારત સંતાનો દેવદુંદુભી ગાજે,
દેશ–યજ્ઞ–બલિ કાજ ધસો પળ છે અણમૂલી આજે.

નવયુગ આજ મંડાયો,
અમ હિન્દ આજ સંધાયો,
ધ્વજ વિજયતણો ફરકાવો,
હર્ષાશ્રુ ગંગ વહાવો–

એ પુણ્ય ગંગ પુનિત ઉદકમાં[1] જશે તણાયાં પાપો,
દૃઢ નિશ્ચયથી સ્વર પ્રચંડથી પોકારો હિન્દ હમારો.

વિનતી કરી કરીને થાક્યા,
વ્યાખ્યાને મંડપ ગાજ્યા,
મહાસભા ભરી કંટાળ્યા,
બહુ પંચોથા[2] પરવાર્યા,

ઢંઢેરા લાંબા સુણ્યા,
કંઇ શબ્દછટાએ મોહ્યા,
ગર્જ્યા પણ ના કદી વરસ્યા,
બહુ વરસે પારજ પામ્યા,

હવે હિન્દ સ્વાવલંબનપર છે મુસ્તાક હિમાલય જેવું,
દૃઢપ્રતિજ્ઞ થઇ કર્ત્તવ્યરણાંગણ આપબળે ઝુઝનારૂં.

---

૧ પવિત્ર જળ, ૨ કમિશનો.

પૂર્વનાં પાપો ધોશું,
કુરબાની કરી સોહીશું,
સહુ હિન્દી મળી જીતીશું,
સહુ હિન્દી સાથ મરીશું,

હવે ભેદનીતિના ભોગ થઈશું નહિ નહિ કો કાળે,
મરશું બન્ધુના હાથે પણ ના ત્રાહિત દોર જમાવે.

અહ ! પુનિત સંગમ આજે,
ત્રિવેણી પુણ્ય પ્રભાતે,
સહુ "**वंदेमातरम्**" બોલો,
"**अल्लाहो अकबर**" બોલો,
"**सत् श्री अकाल**" બોલો,
જય ત્રિભુવનમાંહી ગજાવો,

છે જાન માલ કુરબાન અમારાં હિન્દ માતને ચરણે,
બસ કહેવું નથી, કરવાનું હાવે બંધનમુક્ત થવાને.

નવયુવાન બંધુ ! ચાલો,
નિમંત્રણ માત સ્વીકારો,
શયતાની મહોબ્બત તોડો,
બસ ગુલામી શિક્ષણ છોડો,
ભીરૂતા ને મોહજ ટાળો,
ફળ રાષ્ટ્રતણું જ બઢાવો.

રે ભાવીના સરદારો !
ના ના રે મુખ છુપાવો,
હા ! આર્ત નાદથી માત પુકારે દીન ઈમાન વિચારો,
ચઢો રણે સૌ ધર્મયુદ્ધમાં હિન્દ હવે ઉદ્ધારો.

પંજાબ ખિલાફત દુઃખો,
ઘરઘરના આર્ત પુકારો,
શેં ભૂલીએ કારીજખમો ?
વિણ વાંકે વિંધ્યા સહસ્રો,

બન્ધુની રઝળી લાસો,
હજી મ્હાલે અહીં [3]શયતાનો,

રે ! દુઃશાસન[3] દુષ્કૃત્યો !
દ્રૌપદી[4]નાં ખેંચ્યાં વસ્ત્રો !

ધોળે દી અત્યાચારો,
શું ભૂલશે પાંડવ વીરો ?
ઓ ભીમ ! ગર્જ બલવીર્યથકી નિરાંતે કયમ બેસાય ?
શું દુઃશાસન[3] લ્હેર કરે પાંચાલી છૂટા કેશાય !

રે ! સર્પ સમાન ચલાવ્યા !
બાંધી બાંધી ફટકાવ્યા !
ધગતા અંગાર જલાવ્યા !
અંદિખાનાં ઉભરાવ્યાં !

---

૩ બોસ્વર્થ સ્મીથ વગેરે, ૪ મનીઆનવાલાની ઓરતો.

તરીપાર કંઇને કીધા !
ચોરોએ શાહુ દંડ્યા !
તોયે શું ન્યાયે મોહ્યા ?
શું સ્વાદ પુરા ના ચાખ્યા ?
રે ભાગ ભરો કયમ પાપે ?
શયતાન[5] તણા અહંકારે ?
જીવતા પણ મુઆ ભુંડા ?
કાં નહિ કરવાં કેસરીયાં ?

ઓ ! બુદ્ધિમાન ધારાશાસ્ત્રી મુસદ્દી પંડિત જાગો,
કંઇ સમય વિચારો સાર્થ કરો શક્તિ તમ સંધિ સાધો.

વાણિજ્યશૂર સંતાનો !
ઓ ! સાહસિક શ્રીમાનો !
ધનરાશિ યજ્ઞે ખડકો,
ભામાશા સ્થળસ્થળ પ્રકટો,

જો લક્ષ્મીપતિ, ના દાસ બનો, ગઇ પ્રાપ્ત ફરીથી કરશો,
પણ દુર્લભ કેસરી પ્રતાપ જાતાં જુગજુગ રોતા રહેશો.

ઓ શૂરવીર સંતાનો !
ભડવીર ભલા ખેડુતો !
શ્રમજીવી બન્ધુ બ્હેનો !
બાંધી દો સેતુબંધો !

---

૫ શયતાની રાજવહીવટ.

દુઃખસાગર ઉતરી ચાલો,
રે ! માત સીતા છોડાવો;
રઘુવીર કરે ટંકાર સજી સામગ્રી સર્વે ચાલો,
ના સિદ્ધિ સાધનમાં પણ સત્ત્વે, રાવણને રગદોળો.

નિજ ધર્મ સહુ વિચારો,
વ્રત ઐક્ય, સ્વદેશી સાધો,
રે અધમ દ્વેષ ફિટકારો,
દિલ રાખો પ્રેમ ફુવારો,
બસ વિજય વિજય છે દૈવી યુદ્ધ—સચ્ચાઈ શાંતિનાં શસ્ત્રો,
છે અભયદાન આત્માર્પણ એ જગસંજીવનના મંત્રો.

—કલ્યાણજી.

૨૫. ' સહુ ચલો જીતવા જંગ '

સહુ ચલો જીતવા જંગ, બ્યુગલો[1] વાગે;
યાહોમ કરીને પડો ફતેહ છે આગે. ટેક.

કેટલાંક કર્મો વિષે, ઢીલ નવ ચાલે,
શંકા ભય તો બહુ સેજ, હામને ખાળે;
હજી સમય નથી આવિયો, કહી દિન ગાળે,
જન મ્હાનું કરે નવ સરે, અર્થ કો કાળે;
ઝંપલાવવાથી સિદ્ધિ, જોઈ બળ લાગે યાહોમ.

સાહસે કર્યો પરશુએ પુરો અર્જુનને,
તે પરશુરામ પરસિદ્ધ,[2] નિજ વચને;
સાહસે ઈંદ્રજીત શૂર, હણ્યો લક્ષમણે,
સાહસે વીર વિક્રમ, જગત સહુ જાણે;
થઈ ગર્દ[3] જંગમાં મર્દ હક્ક નિજ માગે—યાહોમ.

સાહસે કોલંબો ગયે, નવી દુનિયામાં,
સાહસે નેપોલ્યન ભીડ્યો, યુરપ આખામાં;
સાહસે લ્યુથર તે થયો, પોપના સ્હામો,
સાહસે સ્કોટે દેવું રે, વાળ્યું જોતામાં;
સાહસે સિકંદર નામ, અમર સહુ જાગે—યાહોમ.

—કવિ નર્મદ.

---

૧ રણશીંગાં, ૨ પ્રસિદ્ધ-મશહૂર, ૩ ધૂળ થઈ-રગદોળાઈ.

૨૬. વીરની વિદાય

મ્હારા કેસરભીના[1] કન્થ હો !
સિધાવો જી રણવાટ.

આભ ગૂંજે, ધરણી ધમધમે, રાજ !
ઘેરા ઘોરે શંખનાદ:
દુંદુભિ બોલે મહારાજનાં, હો !
સામન્તના જયવાદ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

આંગણ રણધ્વજ રોપીઆ હો !
કુંજર[2] ડોલે દ્વાર:
બંદીજનોની બિરદાવલી હો !
ગાજે ગઢ મોઝાર:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

ધુર પડે,[3] દેશ ડૂલતા હો !
ડગમગતી મ્હોલાત:
પૃથ્વી કેરી હાકમાં, રાજ !
એક અખંડિત ભાત:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

---

૧ કેસરથી રંગભીના થયેલા, ૨ હાથી, ૩ આઘે.

નાથ ! ચ્હડો રણુંચ્ચાડલે રે,
હું ઘેર રહી ગૂંથીશઃ
બખ્તર વજ્રની સાંકળી હો !
ભર રણમાં [૪]પાઠવીશઃ
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

સંગ લેશો તો આજ સજું હો !
માથે ધરૂં રણમ્હોડઃ
ખડ્ગને માંડવ[૫] ખેલવાં,
મ્હારે રણલીલાના કોડઃ
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

આવતાં ઝાલીશ બાણને હો !
ઢાલે વાળીશ ઘાવઃ
ઢાલ ફુટે[૬] મ્હારા ઉરમાં, રાજ !
ઝીલીશ દુશ્મનદાવઃ
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

એક વાટ રણવાસની રે,
બીજી સિંહાસનવાટઃ
ત્રીજી વાટ શોણિતની [૭]સરિતે,
હો ! શૂરના સ્નાનનો ઘાટઃ
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

---

૪ મોકલીશ, ૫ હથિયારનું નામ, ૬ તૂટશે, ૭ લોહીની નદીની,

જયકલગીએ વળજો, પ્રીતમ !
ભીંજશું ફાગે ચીર:
નહિં તો વીરને આશ્રમ મળશું,
હો ! સુરગંગાને[8] તીર:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

રાજમુગટ ! રણરાજવી ! હો !
રણઘેલા ! રણધીર !
અધીરો ઘોડીલો થનગને, નાથ !
વાધો[9] રણે, મહાવીર !
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

—ન્હાનાલાલ.

૨૭. શૂરા સામદ હો !

એક વાર મેદાન પડયા રણ ચ્હડયા કે ઘુમવું ઘુમવું !
અંગત રંગિત ઉમંગથી શિરશત્રુ ઝઝુમવું ઝઝુમવું !
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

શરમ શાનિ સ્વદેશ સેવામાં ? મુરત[1] ત્યાં કામની શી ?
પ્હેલ પેલો કરે, પ્હેલ બીજો કરો, એ આશા કામની શી ?
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

૮ દેવગંગા, ૯ ઝુકાવો ૧ મુરવત,

હવે મુંકયા ઘરબાર પછાડી, પ્રિયજન પાછળ મૂકયા;
જગત જંજાળથી આગળ ચાલ્યા, સ્વર્ગરણાંગણ [2]ઢુંકય !
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

હાથીના દંતૂશળ ઉજ્જવળ નિકળ્યા શું પાછા પેસે ?
એકવાર પગ રોપ્યો રણે તે હરિ શું અપજશ લેશે ?
ના, ના, શૂરા હો ! એકવાર૦

ભલે ભગીરથ–પ્રયત્ન કરવો ! ભારતરણ[3] ભલે તરવું !
રણયજ્ઞે આ દેહની આહુતિ દેવી તે મરવું ઉગરવું !
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

નક્ષત્રિય પૃથ્વી શા માટે પરશુરામે કીધી ?
તો અમ રૂધિરગળત હૈયાની મૈયાની લજ્જા લીધી !
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

શું ન ઘુંઘાં ? નથિ રે'સ્યાં આપણાં કૂમળાં બંધુ બિચારાં !
મ્હેમયવન એ લોહીનો તરસ્યો ભક્ષે ન સાંજ સવારાં !
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

બ્રહ્મ થવા કૌશિક શું ? "સૌ સરખા [4]લહેવાવા" !
ગૌતમ બુદ્ધ ઘુમ્યાં હરિ ત્યારે ઘુમે ન ભુમિ છોડાવા ?
શૂરા સામદ હો ! એકવાર૦

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૨ ની લગોલગ આવ્યા, ૩ ભારતરૂપી રણક્ષેત્ર ૪ લેખાવા.

૨૮. રણે વિદાય

હણહણતો હય બારણે, વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી !
પેંગડે પાય ધરો જી, વીરા ! મુહૂર્ત સમો આ ખરો જી !–
આંખમાં અંજન, રણરસરંજન, ગુંજો યુદ્ધગીતોનાં;
વાંકી વાંકી મ્હેંકી પાઘ પીળી આ, વિંધશે નેણુ જ કોનાં ?
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૧

તાણી તાણી આ મૂછ છે મરડી, ફરકી રહ્યા હોઠ રાતા;
વારે વારે મુખ મારે ખુંખારા, ને તડપી રહ્યા પગ તાતા !
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૨

દડબડ દડબડ દમભર દોડી, ખુર ખુંદો રણ ખાંતે[1];
ચતુર્દિશ[2] અસિ ચમકાવી બતાવો શૂરપણું ક્ષણમાં તે !
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૩

વીરપિતાના વીરછૈયા ને ચૂકશે કયમ આ લ્હાડો ?
વીરરસે રણકુંજ ઘુમીને શીરનાં ફૂલ[3] ઉડાડો ?
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૪

ભારતમાત ઉભી ઉમરામાં આશિષ દે શુભ આજે :
હણહણતો હય વીર ! ચઢો આ, જયજય દુંદુભિ વાજે !
વીરા ! પેંગડે પાય ધરો જી. ૫

—ખબરદાર.

૧ હોંસે ૨ ચારે દિશાઓમાં ૩ શત્રુઓનાં માથાંરૂપી ફૂલ.

૨૯. સમશેર સારી ખલ્કની

સમશેર સારી ખલ્કની[1] અમને નહીં તાબે કરે;
અમ આત્મ છે પ્રભુ તેજ તે નહીં તુચ્છ શસ્ત્રે [2]ગાભરે—સમ૦

મહાયજ્ઞ છે અમ આદર્યો,
પૂરો કરીશું હામથી;
વિઘ્નો કદી આવી નડે તો,
હોમીશું અમ જાતને—સમ૦

લાંછન ગુલામી શીર લઇ,
પાળ્યા[3] પશુસમ જગ ફર્યા;
આંખો અમારી છે ખુલી,
બસ ધોઇશું સૌ પાપને—સમ૦

પરતેજથી નહીં ભડકશું[4],
પણ તેજ અમ જગ દાખશું:
જોશે બધી આલમ હવે,
અમ હિંદીની તાકાતને—સમ૦

—વસન્તવિનોદી.

૧ દુનિયાની, ૨ ગભરાય, ૩ પાળેલા–ખીલડે બાંધેલા, ૪ અંજાઈશું.

૩૦. જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય ! *

જય સ્વદેશ !
જય સ્વરાજ્ય !
જય સ્વતંત્રતાનું તાજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

બની સુધીર હિન્દબાળ !
હૃદ ઉમંગથી પુકાર—
વહવી ઉર દેશદાઝ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

હિન્દને સ્વરાજ્ય રામ !
હિન્દબાલ હૃદય હામ !
દે સ્વતંત્રતાનું તાજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

નૂતન વર્ષ હર્ષ સાથ !
દે સ્વરાજ્ય સિદ્ધનાથ !
આપ એ અમોલું રાજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

અર્પું દેહ દેશ કાજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

—નાગરદાસ પટેલ.

* જુઓ પરિશિષ્ટ क.

૩૧. હર હર મહાદેવ !

કૂચ કદમ ભરો રણુ રંગે, ભૂમિ ભારતનાં સંતાન !
જોદ્ધા ! ઝૂકાવો જંગે, શુદ્ધ સિંહણુ સુત સમાનઃ
"હિંમતે મરદા મદદે ખુદાઃ" તક સાધો [1]તતખેવ !
ગજવી હર હર મહાદેવ.

શા રોમ રોમ ભર ભડકા ! પ્હોંચે જેની નભ જ્વાળ !
ઉડતા તન વીંધી તણુખા, લોચન ભભુકે અંગાર !
એ આત્મશૌર્યના પૂર પ્રવાહે વહતાં [2]અવશ્યમેવ—
ગજવો હર હર મહાદેવ.

ઉછળે નસ નસમાં તાજું, વીરશોભન[3] તમ શોણિતઃ
ને શ્વાસોચ્છ્વાસે ગાજ્યું, શુચિ આત્મિક જોમ પુનિતઃ
એ બળ શોણિત ને હાડમાંસ સૌ ખપાવી સાધો ધ્યેય—
ગજવી હર હર મહાદેવ.

મૃતસંજિવની[4] જડીબુટ્ટી, સુંધ્યા પછી શા ભણકાર ?
બ્રહ્માન્ડ પડે છો તુટી, મનમેરૂ[5] ન પગ ચળનાર !
શર[6] ઝીલો ફૂલસમ શૂરા, નવ છાજે કાયર ટેવ.
ગજવો હર હર મહાદેવ.

---

૧ તુરતજ, ૨ જરૂર, ૩ વીરોને શોભાવનાર,
૪ મુડદાંને સજીવન કરનાર, ૫ મનરૂપી મેરૂ પર્વત, ૬ બાણુ.

તમ જ્વલન્ત જીવનજ્યોતિ, હૈયે મર્દોની હીર;
એ દૈવી શક્તિયોથી, તોડો જનની-જંજીર:
ને રૂખ, કુળ, નરદેહ દીપાવો કાળ હઠાવીનેય:
ગજવી હર હર મહાદેવ.

સમરાંગણુની શરણાઇ, રગ રગમાં પૂરે શૂર:
ધસમસતાં ધાઇ ધાઇ, હો અકળિત[૭] અંતર પૂર:
સૌ જંગપડી રણરંગ રાખતાં સજો[૮] ત્રિવિધ[૯] ભવ શ્રેય:
ગજવી હર હર મહાદેવ.

વીર! મરી મૃત્યુ દીપાવો, ફરી જીવાય તો જશ સાથ:
વીર! મરી જીવન્ત બનાવો, જીવતાં મુડદાં કંઇ લાખ:
યદિ! સ્વર્ગ સંચર્યા સેનાનીની વ્હાય અમરગણુ[૧૦] સેવ!
ગજવો હર હર મહાદેવ.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૭ કળાય નહિ તેવાં, ૮ સાધો, ૯ ત્રણે, ૧૦ દેવલોક.

૩૨. સ્વતંત્રતાના સૈનિકોને*

હો સ્વતંત્રતાના સૈનિકો ! સૌ સજી વીર શણગાર,
રણધીર વીરોનાં ગીતો ગૂંથી જીવનને તાર;
ધ્વજ સ્વરાજ્યનો ત્રિરંગી ફરકાવો દ્વારેદ્વાર:
ધપી રણભોમ !
કરી યાહોમ !
ગજવી અર્જુન–ટંકાર:
તુમુલ જંગ જીતી, ભારતનો વર્ત્તાવો જયકાર.

હાકલ વાગી કુરૂક્ષેત્રે, ને ડોલી રહી દિક્પાળ,
અંગાર ઝરે ભૂમિનેત્રે, ચડી રગ રગ વિગ્રહજ્વાળ;
સ્વાર્પણથી ભોમ સુહાવો ઘોળી પી કરાળ કાળ:
ને થાઓ અમર !
એ વ્હાઓ શ્રી–વર !
વીર ! કરો સફળ અવતાર:
ધર્મ જંગ જીતી, ભારતનો વર્તાવો જયકાર.

ડંકો સૂણીને ધસતા, તજી સમાધિ સંતો બ્હાર,
વનરાજ વનેવન વસતા, યદિ ! ભરે ઘૂઘવી ફાળ;
ભીમ ભીષ્મતણા રણઝણતા શા રંગભીના તોખાર:

સૈનિક શૂર
આત્મિક નૂર,
દીપાવો આચાર:
જીવનયુદ્ધ જીતી, ભારતનો વર્તાવો જયકાર.

વાગ્યાં અમૃત ચોઘડીઆં, જાગ્યા દૈવી રણકાર,
ધિમકીટ્ ધિમકીટ્ ગગડીઆં, રણવાદ્ય દૈવી દરબાર;
ધમધમતી ધરતી ઝીલે, કેસરીઆના ભણકાર:

ભડ બ્હાદુર !
ઉછળ્યાં પૂર:
ઉઘડયાં યુદ્ધ–સવાર:
દિવ્ય જંગ જીતી, ભારતનો વર્તાવો જયકાર.

રણ રામ–કૃષ્ણ વિરાજી, શો ભરે તેજ ચમકાર!
વીર પ્રતાપ ને શિવાજી, દે પૂર્વજ વ્રત અધિકાર;
હિમાચલ નિશ્ચલતા દઈ, રેલાવે અમૃતધાર:

અ સ હ કા ર—
ને હથિયાર,
ખડા ગાંધી સરદાર:
દમનજંગ જીતી, ભારતનો વર્તાવો જયકાર.

જનનીના સપૂત સાચા, નિજ ઉતારવા ઋણ ભાર,
ધપતાં પડશો મા પાછા, જો ચાહો પુનરોદ્ધાર;

ધન્ય હોમાતું રણયજ્ઞ, કુલ કુટુમ્બ સહ પરિવાર:
ફૂલ ને ફાલ,
દેવ દયાળ,
વધાવવા તૈયાર:
જયદેવી ઉભી અનુરાગે, સમર્પવા જયમાળ.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૩૩. ચલો !

ચલો, શૂરવીર ! ચલો જઈએ, સુભટનો યશમારગ લઈએ. ૧
સુણો, સૂતા કેસરી જાગે, કે રણનાં રણશીંગડાં વાગે. ૨
ઉડયા સ્થળ સ્થળ ક્ષત્રીય જાયા, શ્રીકૃષ્ણે વરદ[1] શંખ વાયા. ૩
શૂરોએ શસ્ત્રકવચ લીધાં, કે ભીષ્મે સિંહનાદ કીધા. ૪
ચડયા રણરથે રાય રાણા, મહાભારત વળી મંડાણાં. ૫
અહો ! જગની હાકલ વાગે, જગતના શૂરવીરો જાગે. ૬
ઉભી જો ! લઈને યશમાળા, અમરને[2] દ્વાર અમરબાલા. ૭
ચલો ઝટ, ચલો, વીર બંકા ! અમરમારગ દ્યો રણડંકા. ૮

—ન્હાનાલાલ.

---

૧. વર-ઈચ્છા દેનારા, ૨ સ્વર્ગ.

૩૪. રણનો મારગ*

રણનો મારગ છે શૂરાનો, નહિ કાયરનું કામ જોને!
પરથમ પહેલું મસ્તક મૂકી, રાખે વીરનું નામ જોને!

સુત વીત દારા શિશ સમરપે, તે અમૃતરસ પીતા જોને!
જીવનભોગ બળે જોદ્ધાઓ, જંગ પડીને જીત્યા જોને!

મરણ મોખરે થરથર કંપે, દિલની દુગ્ધા વામે જોને!
તીરે ઉભા જુએ તમાસો, તે કોડી નવ પામે જોને!

દેશદાઝની જે ઉર જ્વાલા, તે ભડ ક્યાંથી ભાગે જોને!
રણે ચડયા તે મુક્તિ પામે, દેખનારા દાઝે જોને!

માથા સાટે મોંઘી વસ્તુ, સાંપડવી નહિ સ્હેલ જોને!
મહાપદ પામ્યા તે મરજીવા[1], મૂકી મનનો મેલ જોને!

રણવાજાં વાગે ને સાચા વીર પડે મયદાન જોને!
ખડા મોરચે પડે ન પાછા, ચૂકે નહિ નિશાન જોને!

એવો મારગ છે શૂરાનો, નહિ કાયરનું કામ જોને!
રણધીરનો એ ધર્મ પુરાણો, કાયર જીવ્યું હરામ જોને!

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૧ શહીદ.

૩૫. અમેરિકાનું રાષ્ટ્રગીત

ઓ મારા પ્રિય દેશ મહાન !
સ્વતંત્રતા કેરા શુભસ્થાન !
પિતૃજનોનું શાન્તિ સદન તું !
યાત્રિજનોનું ગૌરવ ધન તું !
ગાઉં જય મા તારૂં ગીત,
વન વનથી ધ્વનિ ઉઠી પુનીત:
ગુંજે સ્વતંત્રતાનાં તાન;
ઓ મારા પ્રિય દેશ મહાન !

ગૃહ, મન્દિર, ગિરિ, વન સહુ તારાં,
છે મુજ મનને અતિશય પ્યારાં,
અતિ મધુર છે તારૂં નામ,
પ્રેમાકુલ[1] કરે હૃદ[2] ધામ:
છે મુજને તારૂં અભિમાન;
ઓ મારા પ્રિય દેશ મહાન !

સ્વતંત્રતાના સૂર રસાળા,
વહે વાયુમંડળમાં તારા;
સહુ કંઠથી નીકળે રાગ,
ગુંજી ઉઠે સહસા ગિરીરાજ;

૧. પ્રેમથી આકુળવ્યાકુળ, ૨ હૃદય,

ઉચ્ચ સ્વરે લેઇને તાનઃ
એ મારા પ્રિય દેશ મહાન !

પરમ પિતા સ્વાતંત્ર્ય વિધાતા;
નૃપાધિ રાજા, હે સુખદાતા !
મેળવી તુજથી બળ વિશ્વેશ,[3]
જુગ જુગ જીવો અમારો દેશ.
પામો સુખ, શાન્તિ સન્માન;
એ મારા પ્રિય દેશ મહાન !

—સીતારામ શર્મા.

---

૩ પ્રભુ.

૩૬. ગુજરાતનું ભાવી ગૌરવ

સુણ, ગરવી ગુજરાત, વાત કંઇ કહું હું કાનમાં;
સમજુ છે તું સુજાત, સમજશે સહજ સાનમાં.
વસ્તી વસુ[1] સુખ તને, વળી વેપાર વણજનું;
જ્ઞાન ધર્મ પણ સુખી, દુઃખ નહિ અધિક કરજનું.

નથી તેમ તું રહિત અન્ય મોટા સદ્‌ગુણથી—
પામો નામના હજી, વડિલ આર્યોના પુણ્યથી.
પણ ક્યાં બુદ્ધિ વિશાળ, કવિ-ઋષિ ધીર ગયા ક્યાં?
રણ ગજવે, રંગભૂમિ-સર્વ એ સ્થિર થયા ક્યાં?

પાડી દેહ પવિત્ર, ગયા ક્યાં રક્ષક એવા?
ક્યાં તે સ્વદેશ દાઝ? પ્રજા રાજાની સેવા?
મહત્ પુત્ર ક્યાં ગયા, માત તુજ ઊંચા કુળના?—
છોને નિકળ્યા બીજા ઘણાએ ઓછા મુલના.

ક્યાં પ્રાચીન ચાતુર્ય? અસલતા ક્યાં રે તારી?—
નૌતમ નરની નાર, જાણ્યું શું વંશ[2] વધારી?
પુત્ર જણ્યા બહુ પેર, જણ્યા પણ જોગવિયા નહિ;
સુખ સ્વપ્ને દીઠેલ જાગિ તેં ભોગવિયાં નહિ.

૧ પૈસાનું. ૨ સંતતિની સંખ્યા,

છયાસિ લાખ નિજ પ્રજા છતાં વંઝા રંડાણી—
આર્યપુત્રી અનુપમા, હિંદ સુંદરિ હિંદવાણી.
એહિ પનોતી, હાય ! દુર્દશા આખે દેશે;
જયાં જોઉં ત્યાં સ્વાર્થ, ભટકતો ભિન ભિન વેશે.

ન મળે શૌર્ય ઉમંગ, આર્ય અભિમાન કશું રે;
દેશદાઝ વણ પડી, પરાધિન પ્રજા પશુ રે.
ત્રણ સૈકા વહિ ગયા વશ પડી રહી બીજાને;
જતા આવતા સર્વ યવનની આણ તું માને.

હાય ! કેમ જીવાય, પરાધિન એ સ્થિતિમાં ?
છુટી પડે³ અવતાર, ગુલામી દેગીતીમાં.
માડી ! ઉઠ, કર જોડ, ક્ષમા માગી લે વ્હાલી;
કર્તવ્યે પડ બ્હાર, હિંદમાં સહુથી પ્હેલી.

રજપુત વીર જગાડ, રાજ્યકર્તા કર સાચા;
બ્રહ્મભાગ વિદ્વાન, જ્ઞાન જિજ્ઞાસુ ⁴જાચા.
દેશ દેશ વગડાવ, શંખ તુજ સ્વાધિનતાનો;
ગર્વ ઐક્યતા ભજવ, પરાજય કરિ ભિનતાનો.

પિટવ દાંડિ પરમાર્થ સ્વાર્થ અંધારી માડી;
સુધરે પુત્ર પરિવાર, પરસ્પર પ્રીતે ધાડી.
ઉતરે પનોતી હવાં, વખત આવે છે સારા;
તત્પર થા, ગુજરાત, હક્ક ભોગવવા તારા.

---

3 એળે જાય, ૪ જાચક–ભિક્ષુક,

ગઇ ગુજરી જા ભુલી, શોક તેના શા કરવા ?
મરતાં ગઇ તું બચી, વળી કાં સૂએ મરવા ?
તજ મિથ્યા કલ્પાંત, હામ હૈડે ધર માતા;
કર સજિવન નિજ વતન, શિર ઉપર છે સુખદાતા.

પૂર્વ જન્મનાં પાપ, નર્મદા જળ શુદ્ધ કરશે,
નવીન જન્મ શરીર થકી એ ખોળો ભરશે;
હું કયાં જોવા રહું, નવીન એ જન્મજ તારો ?
માતા દુઃખ મુઝવણે ગાળિ નાંખ્યો જન્મારો.

હશે; ન મુજ મન દુઃખ વિશેષે એહ વિષેનું;
અર્પિ દઉં સો જન્મ, એવડું મા તુજ લ્હેણું.
સો આપું લઇ એક, સહસ્ત્ર આપું એકે;
ગુર્જર દેશ ફરી જોઉં, દીપનો સત્ય વિવેકે.

પણ તે દિન હજિ દૂર, નથી મારા વારામાં—
મોડે વ્હેલે ભલે, જોગ પડતાં સારામાં.
નમન હાલ, ગુજરાત, માત ! આ સલામ છેલી;
સફળ થજો આશીષ, ભક્ત પુત્રે આપેલી.

--મલબારી.

---

૫ સેવા કર,

૩૭. હિંદનું ભવિષ્ય

માજી હવે ઉજળી થાશે રાત અંધારી આથમી રે લોલ,
વ્હાણુલાં વાશે થાશે પ્રભાત દુઃખડાં જાશે શમી રે લોલ.
માજી તારા ઘાયલ પુત સપુત સુતેલા જાગશે રે લોલ,
માજી થશે ઝાઝો ઝંપાપાત જાતસુખ ત્યાગશે રે લોલ.

જાગશે દાન દયાના વીર ધીર વીર જાગશે રે લોલ,
જાગશે સાવજ ચિત્તા વાઘ કેસરી ત્રાડશે રે લોલ.
વરસશે સ્વાતિના[1] વરસાદ આકાશથી આવશે રે લોલ,
માજી એ છીપે મોંઘે મૂલ મોતીડાં પાકશે રે લોલ.

જાગશે રામ વિનામાં રામ ગર્વગંજન[2] થશે રે લોલ,
જાગશે જાગશે જાદવચંદ્ર[3] અધમ ઉદ્ધારશે રે લોલ.
જાગશે કર્ણાર્જુન થઇ એક ધનુર્વેદ ધારશે રે લોલ,
જાગશે ભીમ અને ભડ ભીષ્મ લીધાં પણ પાળશે રે લોલ.

જાગશે મેવાડી ભડવીર પ્રતાપનાં પગ ધ્રગાં રે લોલ,
માજી એને યુગયુગનાં અપવાસ કરશે પારણાં[4] રે લોલ.
જાગશે શિવાજીનાં સેન ધરતી ધ્રૂજાવશે રે લોલ,
જીતશે કુડકપટનાં એલ કુડ ત્યાં ધૂળ થશે રે લોલ.

---

૧ નક્ષત્રનું નામ, ૨ ગર્વથી ગાજશે-ખોંખારશે, ૩ કૃષ્ણ,
૪ અપવાસ પછીનું ભોજન,

માજી તારી કુખનાં કીર્તિગાન ગૌરવ ગાજશે રે લોલ,
માજી તારા દૂધમલ પીશે દૂધ દૂધ દીપાવશે રે લોલ.
મંદ મૃદુ હિમાળના વાય ઉત્તરના વાયા જશે રે લોલ,
માજી જશે રોગ દોગ શોકના થોક શીતળતા શાંતિ થશે રે લોલ.

ઝરશે અમી ઝરણાં વરસાદ ભૂમિ ભિંજાવશે રે લોલ,
કયારકે કલ્પતરૂનો[5] પાક કણુના કણશી થશે રે લોલ.
માજી એવા મોં માંગ્યા વરસાદ કુંદનના[6] વરસશે રે લોલ,
આવતી સાગરિયાની છોળ રતનચોક[7] રેલી જશે રે લોલ.

માજી તારો ભાગ્ય-સવિતા ભર્ગ[8] સિંચતો ચડતો જશે રે લોલ,
પ્રભુના શરદપૂનમના ચંદ્ર સમો મધ્ય સ્થંભી જશે રે લોલ.
માજી તારૂં ભારત બનશે સ્વર્ગ નંદનવન ઝાંખા થશે રે લોલ,
માજી તારો જય જય જયકાર જગત ત્રણ ગાજશે રે લોલ.

—વિહારી.

---

૫ કલ્પવૃક્ષ-મનમાન્યો, ૬ સોનાના, ૭ રત્નોથી ભરેલો ચોક, ૮ પ્રકાશ.

૩૮. હિંદનો ઉષઃકાળ

ઉઠ તું, ઉઠ તું, હિંદ જો પૂર્વમાં;
બંગના ભંગનો રંગ લાગ્યો,
અરૂણ ઉદય થયો રંગ બદલી ગયો;
ઘોર અંધારનો તોર ભાગ્યો. ટેક.

પ્રાચી[1] પીળી થઇ, રાત તો વહી ગઇ,
ખિન્ન ચકોર ને ચંદ્ર ભાસે;
ઉડુ સંતાય છે, ઘૂડ ગભરાય છે,
પાણીનાં પોયણાં વિરહ[2] ત્રાસે. ઉઠ તું૦

હંસ જો જાગીયા, કામમાં લાગીયા,
જંગ જાપાનમાં જો મચાવે;
પેખ ઉદય ગિરિ, દષ્ટિ ઉંચી કરી,
સૂર્ય ધીમે, ધીમે આમ આવે. ઉઠ તું૦

—નાગેશ્વર જેઠારામ.

---

૧ પૂર્વદિશા, ૨ ચન્દ્રના વિયોગ વિચારથી.

૩૯. શકુનની ઘડીઓ*

ધર્મના વીર ! ઓ આર્યપુત ! ઉઠજો !
સુભટના શકુનની વાગી ઘડીઓ :
ઉત્તરાયન થયા, ઉત્તરે રવિ વળ્યા,
ભાનુના ભર્ગની વરસી ઝડીઓ. ૧

મૃત્યુને ખાળતા, શાન્તિને ઓધતા,
ભીષ્મ પોઢયા હતા યુદ્ધઘાટે :
મૃત્યુને પરહરી, શાન્તિબાથાં ભરી,
શૂર ! ત્યમ સંચરો યુદ્ધવાટે. ૨

સિંહના બાલથી ખેલતો—ગેલતો,
એ ભરતગોત્રનાં ગોત્રજો છો :
સિંહને શસ્ત્ર શાં ? વીરને મૃત્યુ શાં ?
મૃત્યુનાં અમૃતને ઓળખો છો. ૩

શાન્ત છો, દાન્ત છો, ધીર છો, વીર છો;
સુભટ છો સજ્જ નિઃશસ્ત્રતાથી :
ધર્મધ્વજ તમ ખડા; શસ્ત્ર સ્હામાં વડાં:
શ્રી હરિ સત્યના સમરસાથી. ૪

—ન્હાનાલાલ.

૪૦. ગુર્જરી સ્તવન

શીળી રાતમાં રે લોલ, રમીએ સહિયર સૌ સાથમાંરે લોલ.
રમત વાટમાં રે લોલ, ફરીએ સહિયર નીતિ સાથમાંરે લોલ.
શીળી રાતમાં રે લોલ, રમીએ સહિયર સૌ સાથમાંરે લોલ.

હર્ષે આંજી આંખડી રેલી મીઠા સૂર;
નૌતમ સ્નેહે ઉજળીએ[1] ઉત્તમ ગુર્જરી નૂર.

સખી ! વિશ્વની શી વાડી હિન્દ માવડી રે લોલ !
ભલી હિન્દની રસીક ભૂમિ ગુર્જરી રે લોલ !
રૂડી ગુર્જરીમાં પ્રૌઢ શોભા પાથરી રે લોલ !

સખી ! ગુર્જરી વિલાસવાડી આપણી રે લોલ !
શીળી રાતમાં રે—૦

હૃદયતણા પણ હૃદયથી નમીએ સૌ જગરાય;[2]
જન્મ દીધો આ ભૂમિમાં કુદરત જ્યાં છલકાય.

તીણું[3] ગાતી મીઠી નદિયો ત્યાં શી રમે રે લોલ !
પૂરાં ખીલી ઝુલી[4] ખેતરાં ધીરાં હસે રે લોલ !

---

૧ ઉજાળીએ—ચમકાવીએ, ૨ જગતનો રાજા—પ્રભુ, ૩ સૂરીલું,
૪ પાકના બોજથી ઝુલી,

વિવિધ રમ્ય નવલ વૃક્ષ ફળ ફૂલ છે રે લોલ !
સખી ! મધુરકણ્ઠી પંખીડાં પણ શાં વસે રે લોલ !
શીળી રાતમાં રે–૦

મનહર મોહક ભૂમિ આ આપણુ એનાં બાળ;
નિર્મળ નેહે[૫] શું નહીં ધરિયે એપર વ્હાલ ?

સખી ! માત માટે હૃદય શું ના બાળીએ રે લોલ !
સખી ! ગુર્જરીનું હીત શું ના ભાળીએ રે લોલ !
સખી ! સ્વાર્થ એને કાજ શું ના છાંડીએ[૬] રે લોલ !
સખી ! સમય આવે પ્રાણુને પણ પાડીએ રે લોલ !
શીળી રાતમાં રે–૦

—વસંતવિનોદી.

---

૫ સ્નેહે, ૬ જતો કરીએ.

૪૧. ગરવી ગુજરાત

ગરવી ગૂજરાત ! અહા, મુજ જન્મભૂમિ !
વીર માત મીઠી વિરલા નર કૈંકતણી !

મુજ જન્મભૂમિ ? નિત્ય એ પ્રિય શબ્દ ધ્વની,
મધુરા ભણકાર કરે મુજ ઉર ઘૂમી !

પ્રિય માત ! રીઝું તુજ પાય સદાય ચૂમી:—
મુજ જીવન સાર્થક હું રહું એજ ગણી;

શુભ હિન્દની વાડી ! તુમાં ભળી વેલ ઘણી,
મધુરાં ફુલડાં સુંઘતો રહું રે ઝઝુમી !

તુજ સુંદરતા નભમાં[1] બહુ વાદળિયો,
ચઢી આવી પસાર થતી બહુ વાર દીઠી;

પણ તુજ પ્રતાપ પ્રકાશ[2] અખંડ [3]વળ્યો,—
તુજ પુણ્ય પ્રભાવજ એ મુજ માત મીઠી !

શીત[4] એ નભ છાંય જામે, તુજ વાડી વિષે,
કંઇ ગાન કરૂં બની પક્ષીજ દિન [5]નિશે.

—ખબરદાર.

---

૧ સુંદરતારૂપી આકાશમાં, ૨ પ્રતાપરૂપી પ્રકાશ, ૩ વાદળીઓથી ઢંકાયો નહિ, ૪ શીળી, ૫ દિનરાત.

૪૨. ગુર્જર વીર

અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !
સોહે પ્રાચીન ઓજ[1] ખમીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

કેસરી હાક અમારી ભયાનક
ગજવે ગહ્વર[2] ગિર !
દુશ્મનના રણુરંગી સંગે
ખેલન કાજ અધિર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

વિંધ્યાચળ અમ બાહુ ફેલ્યો
હિન્દ ધ્રુજાવે ધીર !
આંખલડીમાં અગ્નિ સમાવ્યો
કેસરરંગ્યા ચીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

છાંટી આભ[3] જયોન્મત્ત[4] ધુધવે
ઘેરાં સાગર નીર !
તેને મસ્તક નર્તન[5] ખેલી
બાંધ્યાં બલ જંજીર[6] !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

---

૧ ઓજસ, ૨ ગુફા, ૩ ગગન—આકાશ, ૪ વિજયથી ભાન ભૂલેલા, ૫ નૃત્ય, ૬ સાંકળથી.

કાળે બાણુ કુટીલ બનાવ્યું
સૂર્યે[૭] ઝબોળ્યાં તીર !
વીજલ ઘોર ઘનેથા[૮] ઉતરી
ભેટે અમ સમશીર !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

મૃત્યુના મીજમાન સદાના
પ્રાણુ ઉદાર અમીર !
કાળ[૯] તણે કુમકુમ ચાંદલીએ
અમૃત યશની લકીર[૧૦] !
અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર !

—રમણલાલ દેસાઇ.

---

૭ સૂર્યના તેજમાં, ૮ મેઘમાળમાંથી, ૯ મોત-મૃત્યુ, ૧૦ રેખા.

૪૩. વંદન જય ગૂજરાત !

ભરતભૂમિની ગુણવંતી લઘુ પુણ્યવતી રસભૂમિ,
સત્યાગ્રહની કર્મભૂમિ તું, ઝઝૂમીએ જહીં ઘૂમી,
જયગાન ગજવતાં માત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૧.

રસકસવંતી ભરતભૂમિની શ્રેષ્ઠ [૧]સુભગરસપુત્રી,
ગિરિ, ગહ્વર, સરવર, નદી, ઝરણાં, પ્રકૃતિ-પ્રસાદી ધરતી,
ધન ધાન્ય ભરી રળિયાત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૨.

યદુકુળ-તિલક કૃષ્ણચંદ્રની રાજ્ય-ભૂમિ જયવંતી,
ઘોષ ગીતાના સદાય કરતી, કર્મયોગ ગુંજવતી,
જય ગૌરવવંતી માત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૩.

સિદ્ધરાજ, વન, ભીમદેવ સમ સમરવીરોની[૨] પ્રસૂતા,[૩]
વીર કેસરી સમ જય-ત્રાડે[૪] ધરણી જે ધ્રુજવતા—
કરી વિજય-ધ્વજ ફરકાટ;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત ! ૪.

૧ સુભાગી-ખુશનસીબ, ૨ રણસુભટો-જંગબહાદુરો, ૩ જનની-પેદા કરનાર, ૪ વિજયનાદ.

નૃસિંહ, મીરાં સરખાં રસિયાં[૫] સંતનની રસ–જનની,
ધર્મ–ધુરંધર દયાનંદ ને કલાપીની કુલ–ભૂમિ,—
વા'તી[૬] રસબંસી દિનરાત;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત! ૫.

પ્રેમ–શૌર્યનું રણશીંગ ફુંકતો નર્મદ જય ગજવે,
સત્યનિષ્ઠ કર્મવીર ગાંધી અવનવ ચેતન પ્રેરે,
જન ઘૂમે કીર્તિધ્વજ સાથ;
તુજને વંદન જય ગૂજરાત! ૬.

જાગૃત જો તુજ તનુજ થયાં ત્યાં આ નવચેતન ભરતી,
પ્રાચી દિશામાં વિવિધ રંગભરી ઉદય ઉષા ઝળહળતી,
જો! દિવ્ય હસંત પ્રભાત;
તુજને વંદન જય ગુજરાત! ૭.

ધેરી ધુરંધર દેશતણાની ધુત્રરમાળ ધમકશે,
સ્વતંત્રતા, રિદ્ધિ, સિદ્ધિ ને પ્રતાપ, ચેતન સરશે,
જોઇ સ્તબ્ધ થશે જગ માત!
તુજને વંદન જય ગૂજરાત! ૮.

—બચુભાઇ રાવત.

---

૫ પ્રભુરસિયાં, ૬ વાજતી.

૪૪. અનન્ય ભારત

માત હો ! સ્હાઉં તનમનથી:
માત હો ! સ્હાઉં[1] તનમનથી:
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !—
માત હો ! (ધ્રુવ)

જ્યાં પ્રભુમુખના રસબોલ પ્રથમ બોલાયા,
જ્યાં અગમનિગમના[2] ભેદ પ્રથમ ખોલાયા,
જ્યાં ધર્મકર્મના મોલ ખરા તોલાયા:
જે વસાઇ સુરજનથી[3] રે—
ભલી જે વસાઇ સુરજનથી:
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૧

જ્યાં જુગજુગના ઇતિહાસ ભણે સત છે જે,
જ્યાં સ્વર્ગ નરકના મર્મ પમાતા સ્હેજે,
જ્યાં અક્ષયપાત્ર અનેક ભરેલાં તેજે:
જે સવાઇ નન્દનથી રે—
ગણી જે સવાઇ નન્દનથી :

---

૧ સહાય કરૂં. ૨ વેદશાસ્ત્રના. ૩ દેવલોકથી.

નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૨

જ્યાં ઋષિઋષિનાં નક્ષત્ર અચળ ઝગહળતાં,
જ્યાં નવજીવનનાં અમી યુગેયુગ મળતાં,
જ્યાં વહ્યાં ભક્તિરસ નીર ગંગશું ભળતાં:
જે સજાઇ ઉરધનથી[૪] રે –
ભવ્ય જે સજાઇ ઉરધનથી !
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૩

જ્યાં સરસ્વતીના વાસ પુણ્યભર શોભે,
જ્યાં કવિતાદેવી સૂર ભરે નગ્મોભે,
જ્યાં લક્ષ્મીના ભંડાર જગતમન લોભે :
જે ગવાઇ વન્દનથી રે—
જગે જે ગવાઇ વન્દનથી :
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ; ૪

જુગજુગમાં જયટંકાર, માત ! તેં કીધા,
તુજ આત્મપ્રકાશ[૫] અનેક પ્રજાએ પીધા,
તુજ આશ્રમના આધાર અનાથે લીધા:

---

૪ હૃદયરૂપી ધનથી, ૫ આત્મજ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ,

તું તવાઇ નિજ તનથી રે—
સદા તું તવાઈ નિજ તનથી :
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૫

શું ત્રીશ ક્રોડ અમ જીભ ગાય ગુણ ત્હારા !
ઉર ઉરમાં વાગી ઘંટ કરે રણકારા,
અમ સદન સદન પડછંદ[૬] ભરે કંઇ ન્યારા !
દે વધાઈ દર્શનથી રે—
માત ! દે વધાઇ દર્શનથી !
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૬

અમ આતમ આતમ સન્દેશ લઈ તુજ ફરશું,
તુજ નવચેતનના ભેખ ધરી ઉર ભરશું,
મુખ ધરી પુણ્યભર નામ જીવશું મરશું !
તું જડાઇ જીવનથી[૭] રે—
માત ! તું જડાઈ જીવનથી !
નથી નથી તુજ જેવી, ભારત ! જગમાં અન્ય નથી !
માત હો ! ૭

—ખબરદાર.

---

૬ પ્રતિધ્વનિ, ૭ જીવનની સાથે.

૪૫. પ્રકાશનાં પગલાં

૧

પ્રભુની મોંઘી, ઓ માતા !
ઓ સુન્દરતાની કુંજ !
તુજ નિર્મળ તે સુખશાતા[1]
વ્હેશે ક્યારે નવગુંજ[2] ?
તુજ દૈવી પુણ્યપુરાણ પ્રભાનો[3] કરવો પુનરુદ્ધાર,—
ઓ ભારતમાત ! વિચાર !

૨

તુજ પ્રજા બધી આ ઉભી
વરવા[4] નવરંગ પ્રભાત;
સહુ મોહ ગયા તમ ડૂબી,
ને વીતી ગઇ છે રાત :
આવે પગલાં શુભ નવજીવનનાં, ઊઠ, જગતને કાજ—
ઓ ભારતમાતા ! ગાજ !

૩

દોરવ અમને સદ્ધર્મે,
દોરવ અમને સત્પંથ;
નિર્ભયતા ભર અમકર્મે,
ને શૌર્ય અખંડ અનંત:

૧ સુખ શાન્તિ દેનાર, ૨ નવું ગુંજન, ૩ પ્રકાશ, ૪ પર આશક થવા,

સાતે આકાશ પડે શિરપર પણ હઠિયે ના તલપૂર !—
ઓ ભારત ! બન બહાદૂર !

૪

અરધી દુનિયા રહે તાકી,
તુંજને કરવા સ્વાધીન[૫];
ખખડાવે શસ્ત્ર તુમાખી,
સમજી અમને બળહીન :
પણ અર્ધ જગતશું બાથ ભરી તુજ કાજે મરશું વીર—
ઓ ભારત ! ધરજે ધીર !

૫

જુગજુગની વીર્યસમૃદ્ધિ,
જુગજુગનું તેજસ સત્ત્વ;
તુજ ઉંડી આત્મનસિદ્ધિ,
જે પામી જગનું તત્ત્વ:
તે કરી સચેતન ફરી જગવશે જયધ્વુન તુજ સંતાન,—
ઓ ભારત ! થા બળવાન !

૬

જગ ભલે અસત્યે જીતે,
જગ ભલે અધર્મ[૬] તણાય;
તુજ અંતરતેજ સુરીતે,
તું જાળવ એ તમમાંય:

---

૫ પોતાને હસ્તક, ૬ અધર્મમાં,

છે તોલવું દેવાંગણુમાં[7] દાનવ–માનવને યુદ્ધ—
ઓ ભારત ! રહેજે શુદ્ધ !

૭

તુજ ઉન્નત તીર્થદ્વારે,
જગને કરવી મહેમાન;
રેલવવાં નવ–અવતારે,
જુગજૂનાં ઉરનાં ગાન :
સાગર સાગરની લહરીઓ શું ઉર ઉર ઉછળે આશ,—
ઓ ભારતમાત ! પ્રકાશ !

૮

ઓ માત ! અમે સહુ ત્હારા,
તુજ કીર્ત્તિ અમારૂં સર્વ;
રજની[8] ભરતા[9] જ્યમ તારા,
રાખે રજનીનો ગર્વ :
દે હાક ! અને ખૂણેખૂણેથી ધસશું હારોહાર !—
ઓ ભારતમાત ! પુકાર !

—ખબરદાર.

---

૭ દેવને દ્વાર—સત્ય અને ધર્મની કસોટીએ, ૮ રાત્રિ, ૯ ને ભરી નાંખતા.

૪૬. શૌર્યનાં સ્મરણ

સિંહતણાં સંતાન, તમે હો ! સિંહતણાં સંતાન !
દૂધ તમે જે ધાવ્યા તે તો હતું [1]અમીરસપાન :
અરે હો ! હતું શૌર્યરસપાન,—
ખરે હો ! કરે મગજ મસ્તાન;
ભલા હો ! ગાજો[2] સિંહ સમાન !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—(ધ્રુવ)

આર્યભૂમિના વીર ! તમે હો ! આર્યભૂમિના વીર !
નથી કાયરા કાયલજીવતા, હતા બધા રણધીર :
અરે હો ! હતા સુભટ રણધીર;
નસે હો ! નથી નમાલું નીર,
હવે હો ! મૂકો કોરે શીર !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણાં૦ ૧

ગડગડ ગાજે મેહ, ઉપર હો ! ગડગડ ગાજે મેહ,
હૃદય કેસરીનું ચીરાતાં ઉછળી પાડે દેહ,—
અરે હો ! આભ[3] ઉછાળે દેહ;
કરે હો ! કાણુજ બીજું એહ,
ભલા હો ! એ જ ટેકની [4]લેહ !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણાં૦ ૨

---

૧ અમૃતપાન, ૨ ગરજો, ૩ ગગનપર્યંત, ૪ તાલાવેલી–સાચો પ્રેમ,

નયન નયનમાં ઝાળ ભરે[5] હો ! વીર બની વિકરાળઃ
સિંહમૂછ પકડી શું જાશે ! એ નવ હોય શિયાળ !
અરે હો ! સિંહ ન હોય શિયાળ,
હરે હો ! પ્રાણ બની [6]રિપુકાળ;
ભલા હો ! ભરો ગરજતા ફાળ !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૩

પડે કારમી ચીસ, ઢળે હો ! ત્યાં કાયર દશશીશ;
વીર પડે તૂટી જ્યાં ત્યાં તો રહે ક્યિે ધડ શીશ ?
અરે હો ! ઉડે હજારો શીશ,
ડરે હો ! રણ ના કો [7]હરગીસ;
ભલા હો ! સાહ્ય કરે જગદીશ !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૪

છો ઘેટાં દશ લાખ, ભલે હો ! જો ઘેટાં દશ લાખ !
વાઘ એક વકર્યો પડશે ત્યાં કોણ બચી દે [8]શાખ ?—
અરે હો ! બચે ન દેવા શાખ,
મરે હો ! રોળાતાં થઇ ખાખ :
ધરો હો ! વીરતણો અભિલાખ !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણું૦ ૫

હું જ કેસરી એક, વને હો ! હું જ કેસરી એક :
એ અભિમાન અનેરૂં, વીરા ! સંકટ હણે અનેક,—

૫ અગ્નિ ભભૂકે ૬ દુશ્મનના પ્રાણના કાળ બની, ૭ હરગીજ-કદીયે, ૮ અસંખ્ય સંહારની સાક્ષી પૂરે.

અરે હો ! અરિને હણે અનેક,
મરે હો ! કે મારે એકેક[9] !
ભલા હો ! રાખો ભારત ટેક !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણાં૦ ૬

કરો જાન કુરબાન, બંધુ હો ! કરો જાન કુરબાન !
સ્વદેશનું કલ્યાણ પ્રથમ કે મૃત[10] કાયાનું ભાન ?
અરે હો ! ના કાયાનું ભાન,
ધરે હો ! જે ઉરમાં અભિમાન,
ભલા હો ! એ જ શૂરનું તાન !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણાં૦ ૭

જય શૂરા સામંત, ધસો હો ! જય શૂરા સામંત !
હિમતે મરદાં મદદ ખુદા દેઃ ચિંતા ન ધરો [11]ચંત !
અરે હો ! ચિંતા શાની ચંત ?
ખરે હો ! [12]તિમિરતણો છે અંત,
ધસો હો ! ગાતા ફાગ વસંત !
કરો વીર ! જયો જયોજી !—સિંહતણાં૦ ૮

—ખબરદાર.

---

૯ એક એકને, ૧૦ ક્ષણભંગુર, ૧૧ ચિત્તમાં, ૧૨ અંધકાર.

૪૭. રત્નહરણ*

કોણ દુષ્ટ આવ્યો અહિં, વીરા ! કાળજ દીધું કોરી ?
કોણ અમારૂં અણુમોલું તે રત્ન ગયો છે ચોરી ?

ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—(ધ્રુવ)

હસતું ઘર અમ રડતું કીધું, શૂન્ય બધું અહિં લાગે;
કોણ ફરી વસતું તે કરશે તેજ પનોતા પાગે ?

ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—કોણ૦ ૧

મંત્ર તંત્ર કંઇ કામ ન આવ્યાં, શસ્ત્ર પડયાં જ નકામાં;
છળબળથી હા કો પલકારે ગયો હરી એ શ્યામા :

ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—કોણ૦ ૨

વન વન ઢુંઢયાં પણ ન મળે કહિં, પડયાં વદન સહુ હેઠાં :
મધુર સખી ! રે આપણ વચ્ચે આ શાં જબરાં છેટાં !

ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—કોણ૦ ૩

કાળો કર દુર્ભાગ્યતણો ક્યાં છેક હજી છૂપાવે ?
કિયા શોકવનમાં પૂરીને રાક્ષસ બિચ ઝૂરાવે ?

ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—કોણ૦ ૪

નરવાનરનાં જૂથ મળે ક્યાં, ક્યાં હનુમાન અમારો ?
અંગદ સેવક કોણ બનીને દે સન્દેશો પ્યારો ?

ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—કોણ૦ ૫

કોણ પાજ બાંધી સાગર પર, નહિ કીધું તે કરશે ?
રત્ન અમારૂં મળશે પાછું, તોજ હૃદય અમ ઠરશે :

ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—કોણ૦ ૬

જ્યાં એ છે ત્યાં જનનું જીવન, નહિ ત્યાં મૃત્યુજ સારૂં :
એ વિણ રામ અદલ ક્યાં રહેશે ? આંખ વિના અન્ધારૂં ?

ગોરી સ્વતંત્રતા હો ?—કોણ૦ ૭

—ખબરદાર.

૪૮. વીર જાગો*

વીર જાગો જાગો રે.

હિન્દ રડત દુઃખથી હાય,
હૃદય તમ શું નવ ચીરાય;
માત રૂદન કયમ ખમાય,
સુજન જાગો જાગો રે.

કાન્ત વદન કરમ્યું હાય,
અબલ બનેલ ધ્રુજત પાય;
કમર કઠિન નવ રખાય,
શો સજેલ વાગો રે.

છિનભિન્ન શી જણાય,
અનુપમ માત હિન્દ હાય;
રાત દિન ક્ષીણ થાય,
તદપિ શું ન દાઝો રે.

રિબત માત કયમ રૂંધાય,
ભવ્ય મનન કરી સદાય;
અધમ દ્વેષ પકડી પાય,
હિન્દ ઐક્ય સાધો રે.

રમ્ય દિવ્ય લો ઉપાય,
યત્નમાં છો જીવ જાય;
હામ તો પ્રભુજી સ્હાય,
વીર જાગો જાગો રે.

—વસંતવિનોદી.

૪૯. જય ! હિન્દ બાલ આપણુ હો !*

અયે ! હિન્દ બાલ આપણુ હો !
જય ! જય ! હિન્દ બાલ આપણુ હો !
ક્યમ અનગન હૃદય ન નાચી રહે !
ક્યમ રગરગ રકત ન કૂદી વહે !
ક્યમ યોગ્ય ખુમારી ન શીર ચહે ?
બસ હિન્દ બાલ—૦—અયે—૦

ભલે મૂઢ કો હિન્દ નમાલી કહે,
ભલે અવગુણુ કો ભલી હિન્દ લહે,
પણુ દિવ્ય ભૂમિ આ એકજ છે,
તે હિન્દ બાલ—૦—અયે—૦

ભાઇ હિન્દ સમી રમ્ય બીજી કહી ?
મૃદુ વિશ્વ ખુશી હસી હીંચી અહીં,
સુરી સાત્વિક લહર શીત સીંચી રહી,
તે હિન્દ બાલ—૦—અયે—૦

સૌ ધર્મી આવો હળી મળીએ,
નૂરે-હિન્દ ઝળળવા પણ લઇએ,
કયમ મહિંમહિં કાપી લડી મરીએ,
સૌ હિન્દ બાલ—૦—અયે૦

કદી નિજ—હિતી કો લડવા પટવે,[1]
ચૂર નયન—શરે કરીએ શઠને,
ગિરિ નિશ્ચયથી વદી હર ડગલે,
સૌ હિન્દ બાલ—૦—અયે—૦

સૌ આવો આવો પણ લઇએ,
કયમ ભીરૂ બની પાછા પડીએ,
છો પ્રાણ પળે નહિ પીઠ ધરીએ,
જય ! હિન્દ બાલ—૦—અયે—૦

—વસંતવિનોદી.

---

૧ પટાવે-સમજાવે.

૫૭. અમ્હે તો ભરતભૂમિના બાળ

અમ્હે તો ભરત ભૂમિના બાળ,
અમોને કેવલ એ પર વ્હાલ,
નિરંતર કેવલ એ પર વ્હાલ.
અમ્હે તો૦

સ્વર્ગ સમી પરભૂમિ[1] સુન્દર ભલે રસમાં રમનાર;
અમ અન્તરમાં એને તેજે પગભર નહીં ચમકાર.
અમ્હે તો૦

રંક ભલે રહી માત અમ્હારી તદપિ તે અમ પ્રાણ;
હૈયાંગેલ[2] સલૂણાં દેતી શીખવી ઉન્નત ગાન.
અમ્હે તો૦

અવર ભૂમિની ભૂરકીમાં નહિ ભરત અમ્હે ભૂલનાર;
પરમાતાનાં લાડ લૂખેરાં તે શૂં દુઃખ દળનાર.
અમ્હે તો૦

અનેર[3] વ્રત કંઇ અમ્હે ઉજવીશું ઝગતા સુર ઝમકાર;
ઉષા સમી બસ ભરત હસાવી જગવીશું જયકાર.
અમ્હે તો૦

—વસંતવિનોદી.

---

૧ પારકી ભૂમિ, ૨ ગેલભર્યા-હૃદયસ્પર્શી, ૩ અનેરાં,

૫૧. સ્વદેશની દાઝ

છે શું કોઈ માનવી જીવનો અચેત[1] એવો,
જેને નથી જાગીઆ કદીએ મનમાં ભાવો.
જેણે કદી અંતરે એહવું કહ્યું નથી કે
આ મારી ખુદ—મારી આ માતૃભૂમિ છે ?

ભમી ભમી પરભોમ કિનારે પ્રવાસી જ્યારે
નિજ પગલાં નિજ ભોમ ભણી તે વળતી વાળે,
જરા કદી એ ઘેર જતાં એ અમુલખ અવસર
છે શું કોઇ એહવો દાઝયું[2] નવ જેનું અંતર ?

જો એવો કો હોય, જાવ ને નિરખો ત્હેને
કદીય એવા કાજ બિરદ[3] કવિનાં નહિ ગાજે,
હો મોટા ઇલકાબ, નામ હો મહાન એનું
પરિપૂરણ કામના, ભલે હો અઢળક નાણું.

એ ઇલકાબો છતાં, છતાં સત્તાને પૈસો
એ પામર નીચ જન્તુ જગત બધું [4]નિજમાં જોતો.
આ જીવતર માંહી તો સુકીર્ત્તિ સઘળી ખોશે
પડી મૃત્યુ મુખ, નામ નિશાન સમેતજ જાશે.

જે માટીનો હતો તેજ હીણી માટીમાં
વણ કીર્તિ, વણ શોક, ગવાયા વિના [5]ગીતોમાં.

—સ્વ. હરિલાલ ધ્રુવ.

---

૧ ચેતન રહિત, ૨ માતૃભૂમિના પ્રેમથી દાઝી ઉઠયું, ૩ બિરદાવલી, ૪ પોતામાં સમાઇ ગયેલું, ૫ કવિતામાં—કાવ્યમાં.

૫૨. સ્વદેશ પ્રીત

કપરૂં પણ પાજોરે, સ્વદેશ પ્રીતિ પાજોરે.
છે કોઇ એવા ઉગ્ર પ્રતાપી, કરે સંકલ્પ સવારે;
દિન ભરમાં[1] મુજ ભરતનું કરવું કલ્યાણ આટલું મારે—કપરૂં૦

છે કોઇ ટેકી નેકી એવા સુતા પહેલાં વિચારે;
આજ શું કીધું દેશસેવાનું કાર્ય અલૌકિક ભારે—કપરૂં૦

આપ મદદ વિણ કાંઇ ન સરશે, વિના સ્વબળ નહિ ફળશે;
એક મરણીઆ સોને ભારે, કાયર કોડ રઝળશે—કપરૂં૦

ધર્મ અર્થ મોક્ષ કામ: માટે પ્રથમ સુખાશ્રમ જોઇએ;
આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ નિવારણ શાંત સમાધિએ [2]સોહીએ.
—કપરૂં૦

મારી ભૂમિ મારી ભૂમિ-એમ અહંપદ[3] વચનો;
વદી વદી કૃતિ આચરતા શત[4] જો, સો[5] પરતંત્ર ભરત તો ?
—કપરૂં૦

---

૧ આખા દિવસમાં, ૨ જોઇએ, ૩ અહંભાવભર્યા,
૪ સો માણસ, ૫ શાનો હોય.

ભીમાર્જુન, પૃથુ, કૃષ્ણ, રામની ભૂમિ ભરત શું [6]વંધ્યા?
નહિ નહિ હરિ ધાયલ પણ સિંહણ કેસરીજનની[7] [8]અવંધા.
—કપરું૦

—સ્વ. હરિલાલ વ.

૫૩. જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !*

હર હર હર મહાદેવ પુકારો, અલ્લાહુ અકબર રહેમાન,
હિન્દુ મોસલીમ એક થઇને, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

આ ભૂમિ આપણી દેશ આપણો, એ પર જાન કરો કુરબાન,
ત્રીસ કોટિ ભારતનાં તનુજો જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

એક કુટુંબી ભાઇ આપણે, માતા ભારતનાં સંતાન,
હિંદુ, પારસી, મુસલમીન સૌ, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

મંદિર, ને મસ્જીદ બન્ને છે, ઇશ્વર કેરાં ઉંચાં ધામ,
ભાઇ ભાઇમાં ભેદ ન હોવે, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

પુનઃ આપણી ભારતમાતા જગમાં પામે ઉંચું સ્થાન,
વિશ્વ સકળની ધર્મ માત એ, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

---

૬ વાંઝણી, ૭ શૂરવીરોની, ૮ વંદન વિનાની—ભક્તિ વિનાની.

એક નેક ને એક ટેકથી, કરો એકતા કરૂં પાન,
રગ રગમાં સત્યાગ્રહ રેડી, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

ધમ ધમ ધમ ધમ ધરા ધ્રુજાવો, ફરકાવો ઉંચા નિશાન,
સ્વરાજ્યના ડંકા ગગડાવી, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

દૈવી–યુદ્ધના શાંત સૈનિકો, સ્થૂળ બળનું હરવા અભિમાન,
સ્વાર્પણ કેરાં શસ્ત્ર સજીને, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

તલવારો, બંદુક, ભાલાથી, ઉંચાં છે આત્માનાં સ્થાન,
શરીર પડે પણ એતો અમ્મર, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

વિજયમાળ લઇ સ્વર્ગ સુંદરી, તત્પર છે કરવા સન્માન,
માતૃવેદિમાં પ્રાણ અર્પીને, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

હર હર હર મહાદેવ પુકારો, અલ્લાહુ અકબર રહેમાન,
હિન્દુ મોસલ્લીમ એક થઇને, જય જય બોલો હિન્દુસ્તાન !

—ચંદુલાલ દેસાઇ.

૫૪. ટિળકનો દેહોત્સર્ગ*

તૂટયા વીણા તાર, ગીત થતાં બસૂરાં હવે;
નયણે નીતરે ધાર, હૈડું હિન્દ તણું દ્રવે :
પાર્ષદ[1]! આમ અકાળ, પ્રેર્યો શીદ તુજને પ્રભુએ ?
જતાં કેસરી બાળ, નન્દનવન ઉજ્જડ દીસે !
ભર વર્ષામાં ગ્રીષ્મ, તપવી તેં અમ તપ ઉણે;
ભરતખંડમાં ભીષ્મ, છાજ્યો ના અધુરાં પુણ્યે !
ઉલટયો ભરતી ઓટ, ડોલી નૌકા દેશની;
પડી ખોટમાં ખોટ, મુરાદ શી પરમેશની !
ખીલવ્યાં સ્વરાજ્યઅંગ, 'સ્વ–હક્ક' મંત્ર ફૂંકયા મહા;
દીઠા ન પાક પ્રસંગ, ને ટિળક દેવજ થયા !
ગાજે ઘન સમ વીર, ઘણાય નેતા નામના;
નિધિસમ તમ ગમ્ભીર, અમર સ્મરાશે નામના :
મેઘઘટા ઘનઘોર, છાઇ રહેશે સૃષ્ટિને;
ઉજ્જવલ તવ સ્મૃતિ દોર, ચેતન પાશે દ્રષ્ટિને:
તપાવશો તમ તેજ, સૂર્ય શશિનાં નૂર સહે,
નિજ આદર્શ વડેજ, અમ જીવન ઉજ્જવલ વહે.
પ્રફુલ્લ પુષ્પ સમાન, સુગન્ધ દઇને સંચર્યા;
જન્મ્યું જીવ્યું પ્રમાણ, યશ, શાશ્વત શાંતિ વર્યા !

—કેશવ હ. શેઠ.

---

1 ઈશ્વરનો દૂત.

૫૫. ભારતનાં યશોગાન

ગાઓ તે ભારતનાં યશ ગાન :
ધર્મ, સત્ય ને પ્રેમ પુણ્યભર, દિવ્ય ધરા રસ ખાણ;
એક ને અભેદ્ય એ રસ ખાણ :
ધન્ય, ધન્ય ભારતનાં સંતાન !
—ગાઓ.

પવિત્રતા, સૌન્દર્ય, જ્ઞાનનો અવિચળ જે ઉદ્યાન ;
ઇન્દ્રનો અવિચળ જે ઉદ્યાન :
રૂડાં તેનાં વીણવાં ફુલ–પાન !
—ગાઓ.

વીર, કવિ, કોવિદ, ઋષિ, મુનિ જ્યાં સંત, મહંત મહાન;
અમર જ્યાં સંત, મહંત મહાન:
સતત જ્યાં દયા, ક્ષમાનાં દાન !
—ગાઓ.

રક્ષિત [1]રત્નાકર, ગિરિવરથી, અવર ન એહ સમાન;
દેશ કો અવર ન એહ સમાન:
મનોહર કુદરતનાં જ્યાં સ્થાન !
—ગાઓ.

---

[1] સમુદ્ર,

રત્ન રમ્યાં જે જનની ગોદે, રામ, કૃષ્ણ, હનુમાન;
પૂજ્ય જે રામ, કૃષ્ણ, હનુમાન:
બુદ્ધ, શંકરનાં ગરવાં જ્ઞાન !
—ગાઓ.

રત્ન સમી રજ[૨] અંગ લગાવે, ભૂતનાથ [૩]ભગવાન;
ઓલિયા ભૂતનાથ ભગવાન :
અમારા આળોટે ત્યાં પ્રાણ !
—ગાઓ.

લક્ષ્મણ, અર્જુન, ભીષ્મ પિતામહ, બ્રહ્મચારી બળવાન;
પિતામહ બ્રહ્મચારી બળવાન :
ભોમ પરભોમે જેનાં માન !
—ગાઓ.

બ્રહ્મ તેજ ભર એજ ભૂમિ પર, તન, મન, ધન, કુરબાન;
અમારાં તન, મન, ધન કુરબાન :
જનનીના જય-હિતમાં મસ્તાન !
—ગાઓ.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૨ ભભૂતિ, ૩ શંકર ભોળાનાથ.

૫૬. જગાવો ભારતને કીરતાર!

જગાવો ભારતને કીરતાર !
રામ સમોવડ શાસક શોધું પયગમ્બર અવતાર,
મુગ્ધ બને જેના શાસનને જોઈ વિશ્વ-સંસારઃ
—જગાવો.

હે બળપ્રેરક અભિભદ્રવીર[1], યત્ન સ્વદેશોદ્ધાર;
ક્ષુધા, તૃષા ઉર તાપ ટળે ને પીગળે જીવનભાર !
—જગાવો.

ધનિક જાગે, કોવિદ જાગે જાગે ખેતીકાર;
જાગે જનની, બાલ, બાલિકાઃ સજે સ્નેહ કલ્યાણઃ
—જગાવો.

ભરતખંડના અમિત ભેદો ભેદી, સરજનહાર !
સમસ્ત હિન્દી કરે ઐક્યથી સ્વરાજ પદસંચારઃ
પ્રભો ! અમ સ્તુતિનો આ સાર.
—જગાવો.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

1 કૃષ્ણ.

૫૭. જય જય મા મ્હારી !

સ્વર્ગંગંગા સેંથો મા ત્હારો,
માનસસર શિરમણિ રૂપાળો,
ભાલ–ત્રિવલિ વિમલ હિમ–હારો,

જય જય મા મ્હારી !

ઝુલે જાહ્નવી સિન્ધુ કાને,
રેવા મહાનદી કટી સ્થાને,
કાવેરી તોડા ઠેકાણે,

જય જય મા મ્હારી !

રામેશ્વર એડીએ ચળકે,
પુરી દ્વારિકા કાશી ઝળકે,
મા તારી વાણીની ઠળકે,

જય જય મા મ્હારી !

સમશૂલ પંજાબ એક કર,
પરશુ અરવલ્લી બીજે કર,
તેગ લટકતી સહ્યાદ્રી કટી પર,

જય જય મા મ્હારી !

રામ સૌમ્ય તુજ દગ પલકારો,
બુદ્ધ ઉદધિઉરનો ધબકારો,
ગુરૂ ગોવિન્દ પ્રકોપ ફુંફાડો,
જય જય મા મ્હારી !

ભક્તિ–ગાન–ધ્રુનિ માને વ્હાલી,
એ સ્વરબ્રહ્મ વિષે લે તાળી,
અગણિત માની સન્ત–પ્રણાલી,
જય જય મા મ્હારી !

દિવ્ય ચક્ષુ જ્યારે મા ખોલે,
જ્ઞાન–સમાધિ–પ્રકાશજ ઢોળે,
વ્યાસ પતંજલી શંકર બોલે,
જય જય મા મ્હારી !

શું શું મા તુજ સ્તવું વખાણી,
યુગ યુગ રાજ રતનની ખાણી,
અશોક અકબર વિજયા રાણી,
જય જય મા મ્હારી !

—બળવંતરાય ક. ઠાકોર.

૫૮. મહજ્જનપૂજન

આવો અમારા દેશમાં પૂજન તમારું થાય છે,
સર્વસ્વ જેના સ્વાર્થનો રસ દેશમાં વહી જાય છે. આવો.

જેણે ફકીરી આદરી પરમાર્થ જેનો સ્વાર્થ છે,
તે સત્ય વાણી અભયવરદા[1] એકલો પૂજાય છે. આવો.

જેનું હૃદય ધડકી રહ્યું નિજ દેશના ધડકારમાં,
એ પુનિત સુંદર હૃદયવરનું પ્રેમ પૂજન થાય છે. આવો.

જેણે ગણ્યું આ જીવિત સરખું તુચ્છ પરદુઃખ આગળે,
પરમેશ દિવ્ય મનુષ્ય એકજ એજ અહિં પૂજાય છે. આવો.

જેને હજારો દુઃખ દેશની અર્થે પુષ્પ સમાન ને,
એ પુષ્પના ભરગુચ્છની મૃદુમાળમાં મ્હેંકાય છે. આવો.

તે વીર ધીર મહન્ત પ્રેમી આવજો અમ મંદિરે,
જ્યાં લોકરાજ પ્રતાપનું* છે આદર્યું પૂજન અમે. આવો.

કુંકુમ ભર્યે પગલે પધારી આંગણું પાવન કરી,
અમ ગરીબ જનના હૃદયને અભરે[2] ભરો અમીધારથી. આવો.

—મગનભાઇ પટેલ.

---

૧ અભયવર દેનાર, ૨ ટોચાટોચ.

* 'હિન્દના દાદાતણું', એમ પણ ગવાય છે.

૫૯. એ જોગીરાજ

---

(૧)

જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને,
પુરાતન ભારતને ચોક : અલબેલડી !
જનનીએ દીધ એવા એક જોગીરાજને:
જગવ્યા જેણે ચૌદ લોક : અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

કરણે સુણ્યા'તા સાચા એક જોગીરાજને,
મુખડે જેને બ્રહ્મ બોલ : અલબેલડી !
હ્રદયે પૂજ્યા'તા પૂજ્ય એક જોગીરાજને !
તપના ત્રિખંડ રવિ તોલ : અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જાણ્યા'તા જીવી જીવન એક જોગીરાજને,
ભર્યાં અમૃતે જેનાં ઉર : અલબેલડી !
નિરખ્યા—એ પરખ્યા મુજ દેશ જોગીરાજને;
નયણે જેને વીજ—નૂર[1] ; અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

---

૧ વિજળીનો ચમકાર,

(૨)

દીઠા સખી ! મીઠા એવા એક જોગીરાજને,
બુદ્ધ શા વિશુદ્ધ દયા—રેમ ! અલબેલડી !
જાણ્યા-મનમાન્યા તપસિદ્ધ જોગીરાજને;
જીવને ગુંથેલ કૃષ્ણ—પ્રેમ : અલબેલડી !

જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

રસના અખંડ રટે એક જોગીરાજને,
નીતિમાં રામના નિવાસ : અલબેલડી !
શ્વાસે વસાવ્યા રૂડા એક જોગીરાજને;
ઝીલ્યા જનકશા સંન્યાસ : અલબેલડી !

જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જીવને જડેલ સખી ! એક જોગીરાજ એ,
બ્રહ્મચર્યે ભીષ્મ ભડવીર : અલબેલડી !
મર્ત્યપુરીમાં[૨] અમર એક જોગીરાજ એ;
સત્યે હરિશ્ચન્દ્ર હીર : અલબેલડી !

જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

---

૨ પૃથ્વી પર,

(૩)

દેહે મઢેલ દેવ એક જોગીરાજ એ,
ચરિતે સુવર્ણ શા વિશુદ્ધ : અલબેલડી !
ધર્મે ધેનુશા[૩] નમ્ર એક જોગીરાજ એ;
શૌર્યે સિંહણુ પીધ દૂધ : અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

શાને પૂજીશું સખી ! જન્મ–જોગીરાજને?
ઘોળ્યાં કુંકુમ કનકથાળ અલબેલડી !
શાને વધાવશું એ વિશ્વજોગીરાજને ?
ગુંથી નભ–તારકની માળ : અલબેલડી !
જોયા જગત્ ઘૂમી એક જોગીરાજને.

જોગી, પરભોગી લૂખાં ભૂષણે નારાજ એ,
જોગીને વ્હાલો જીવનભોગ: અલબેલડી !
મુક્તિને પન્થ એવા એક ગાંધીરાજ એ;
સનાતન ભારતને ચોક : અલબેલડી !
જોયા બ્રહ્માંડ ઘૂમી એક જોગીરાજ એ.

—કેશવ હ. શેઠ.

---

૩ ગાય જેવા.

૬૭. ગાંધીનું ગુજરાત

ગાંધીનું ગુજરાત, ગણાયે,
ગાંધીનું ગુજરાત !
ગુર્જર દેશે વિરલ મૂર્તિ એ વિમલ સરલ સાક્ષાત,
દર્શનથી કંઇ ચેતન પ્રકટે જોતાં એની જમાત;
જેમાં સાચા સાધુઓ ભ્રાત:
ગાંધીનું ગુજરાત !

સાબરમતીના સુન્દર તટપર પ્રકટયું નૂતન પ્રભાત,
મોહન તુજ સત્યાગ્રહ બંસી સૂર સુણી સહુ જાત;
કરે મીઠી ઐકયની વાત:
ગાંધીનું ગુજરાત !

દેશભક્તિ તે રાજ્યભક્તિની સાચેસાચી વાત,
નિર્ભયતા ને સત્ય વચનની દિક્ષા દઇ રહે તાત;
બનાવ્યું નવું ગુજરાત:
ગાંધીનું ગુજરાત !

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

૬૧. એ કોણ ?

એ કોણ છે જે જાગ્યો ?
જેહેણે સહુને જગાડયાં ?
એ કોણ છે જે છૂટયો ?
જેહેણે સહુને છોડાવ્યાં ?

જે તરી શકે તે તારે,
જે જીવી શકે તે જીવાડે;
એ કોણ છે જે એવો ?
જેહેણે સહુને જીવાડયાં ?

જે હસી શકે તે હસાવે,
જે નમી શકે તે નમાવે;
એ કોણ છે જે એવો ?
જેહેણે સહુને નમાડયાં ?

જે સાધી શકે તે સધાવે,
જે જીતી શકે તે જીતાડે;
એ કોણ છે જે એવો ?
જેહેણે સહુને જીતાડયાં ?

એ કોણ છે જે જાગ્યો ?
જેણે સહુને જગાડયાં ?

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

૬૨. મનમોહન બલિહાર ગાંધીજી !

મનમોહન બલિહાર ગાંધીજી !
સૂર સૈન્ય[1] સરદાર ગાંધીજી !
નૂતન યુગ ઘડનાર ગાંધીજી !
દૈવી તેજ ચમકાર ગાંધીજી !

ગુર્જરી કુંજે ગાજે ગાંધી !
નંદનવન વન વાજે[2] ગાંધી !
રાજ બને વિણુ તાજે ગાંધી !
દિલ દિલ સર્વ નવાજે ગાંધી !

જગત માત્રનું નૂર ગાંધીજી !
જ્ઞાનામૃતનું પૂર ગાંધીજી !
ભારતબંસી સૂર ગાંધીજી !
દિલ દરિયે ભરપૂર ગાંધીજી !

---

૧ ટેકગણ, ૨ વેણુ વાય—મધુરી મોરલી બજાવે,

ગાય ગોપ ગોપાલક ગાંધી !
સત્યાગ્રહ સંચાલક ગાંધી !
હિંદજનોના તારક[3] ગાંધી !
જગત સર્વ ઉદ્ધારક ગાંધી !

ખાદી પ્રભુતા તોલ[4] ગાંધીજી !
આભૂષણ અણમોલ ગાંધીજી !
કુંજ કુંજ કલ્લોલ ગાંધીજી !
રાષ્ટ્ર ચેતના બોલ ગાંધીજી !

જ્ઞાન માર્ગમાં બ્રાહ્મણ ગાંધી !
રણ શુરવીર રણાંગણ ગાંધી !
વૈશ્ય કુળનું ભૂષણ ગાંધી !
શોભાવે સેવકગણ ગાંધી !

સાધુ જીવન સુહ્લાણુ ગાંધીજી !
સત્ય વચનની ખાણ ગાંધીજી !
રાષ્ટ્ર પ્રકાશે ભાણ ગાંધીજી !
ભારત જીવન પ્રાણ ગાંધીજી !

મનમોહન બલિહાર ગાંધીજી !

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

---

૩ તારનાર, ૪ તુલ્ય.

૬૩. સાબ્રમતી

મહદ્ ગુજરાતની ગંગા નદિ તું સાબ્રમતી !
પતિતપાવની ગંગા નદિ તું પૂણ્યવતી !—મહદ્.

ભારતનો ભાણુ[1] ઉગ્યો કાંઠે ત્હારે ભાગ્યવતી !
પ્રજાની પ્રેરણાની મહા નદિ તું સાબ્રમતી !—મહદ્.

રાષ્ટ્ર ચેતનાની બંસી સૂરે સુરવતી !
જગાડે ભારતીય સમાજને તું સાબ્રમતી !—મહદ્.

ફકીર ઉલમા ને સાધુ સર્વ જોગી જતી !
સહુ તુજ પાત કરે પૂણ્યભાવે સાબ્રમતી !—મહદ્.

મથુરાં મક્કાના યાત્રી સહુ માનવતી !
ભક્તિભે આવશે જરૂર જ્યાં તું સાબ્રમતી !—મહદ્.

નવો ઇતિહાસ ગાજે આરે ત્હારે આશાવતી !
પ્રભુ પયગામ[2] આપે જગતને તું સાબ્રમતી !—મહદ્.

ખંડે ખંડ પ્રજા સર્વ નમે ભાવવતી !
પૂકારે સર્વ શબ્દ એક ધન્ય સાબ્રમતી !—મહદ્.

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

---

૧ મહાત્મા ગાંધીજી અને ઉદયભાણુ, ૨ અહિંસાનો.

૬૪. ધન્ય ભૂમિ

ધન્ય ભૂમિ ગુજરાત માત તુજ ભાગ્યલેખ કંઇ ભવ્ય દિસે,
સહુ સાધુનો સાચો સાધુ[1] સાબ્રમતી જલ તીર વસે—ધન્ય ભૂમિ.

રસકસ ત્હારો ફરી બતાવા દેવલોક અહિં આવ્યો છે,
ધર્મ કર્મને સતેજ કરવા ભારતદેશ જગાવ્યો છે—ધન્ય ભૂમિ.

દિવ્ય તેજ એ દિવ્ય ફકીરી દેશ પ્રેમ પ્રકટાવે છે,
પયગમ્બરીએ પ્રભા અનેરી દીલ જ્યોત જગાવે છે—ધન્ય ભૂમિ.

ધન્ય ભાગ્ય એ કુંજ ગુર્જરી ધન્ય ભાગ્ય એ નંદનવન,
ધન્યભાગ્ય સૌરાષ્ટ્ર સુજનના જ્યાં પ્રકટે પ્રભુનાનાંજન -ધન્યભૂમિ.

મોહન ત્હારૂં નામ મીઠડું રગ રગ ચેતન લાવે છે,
સેવાના હે! સન્ત ગાંધીજી દર્શનથી મન ભાવે છે—ધન્ય ભૂમિ.

કાશી કે મથુરાંથી આજે રાજનગર[2] કંઇ એર દિસે,
સાબ્રમતી જલ લોટી લોટી[3] ગંગા યમુના આવી વસે—ધન્ય ભૂમિ.

---

૧ મહાત્મા ગાંધીજી. ૨ અમદાવાદ. ૩ ની એકેક લોટીમાં.

અભિનંદન એ રાજનગરને અભિનંદન એ સરિતા તીર,
પ્રજાવર્ગને છે અભિનંદન જ્યાં રમતા પયગમ્બર વીર—ધન્યભૂમિ.

—ગોકુળદાસ રાયચુરા.

---

૬૫. ગુર્જરી વિજય

જાગિયે દેશજન ! ઝીલિયે નવજીવન !
ચેતિયે ચતુરમન ! બ્રહ્મ ગાજે.

એક પ્રભુને શરણ અભયને [1]પરિશિલન,
સત્યને આચરણ શાંતિ રાજે.

જ્ઞાન સેવન સતત્ યજ્ઞ, તપ, દાન, વ્રત,
સર્વ કાળે સુખદ એજ આજે.

પ્રભુ મતિ જગગતિ, વીર ભારત કૃતિ,
ગુર્જરી સંસ્કૃતિ વિજય ગાજે.

ગુર્જર સુરાષ્ટ્ર જય ! અમર ચેતન હ્રદય!
સિદ્ધ સ્થિતિ સ્થલસમય યોગ રાચે !

---

૧ અભ્યાસ.

જન્મભૂમિ ગર્વબલ, બન્ધુભાવે સફલ,
લલિત પ્રગતિ સરલ વિશ્વ નાચે.
—લલિત.

૬૬. ક્યારે ? *

અમૂલા ધર્મ પૂર્વજના, ધરી દેખાડશો ક્યારે ?
પરાક્રમ વીર તનુજોનાં, કરી દેખાડશો ક્યારે ?

હતા પૂર્વે બહુ મોટા, થયા શાથી હવે છોટા ?
પડયા જે વીર્યના તોટા, ભરી દેખાડશો ક્યારે ?

કહો છો વીરપુત્રો છો, કહો છો સૌ સુપુત્રો છો;
બતાવી પાત્રતા પહેલી, તરી દેખાડશો ક્યારે ?

વડીલો યજ્ઞવેદીમાં, ધુનીને ધગધગાવીને;
જગત્ પાવન કરી દેતા, ફરી દેખાડશો ક્યારે ?

હતા દાનેશ્વરી પૂરા, કરણુ ને પાર્થ સમ શૂરા;
ચળકતા હિંદના હીરા, ફરી દેખાડશો ક્યારે ?

હમેશાં દેશહિત ચ્હાતા, હૃદયના નીરમાં ન્હાતા;
મહા બળવાન ગુણજ્ઞાતા, ફરી દેખાડશો ક્યારે !

સમરમાં કીર્તિ વરનારા, અમર નિજ નામ કરનારા;
અચળ ઉત્સાહ ધરનારા, ફરી દેખાડશો ક્યારે !

ધીરજ ને ધામ ધરનારા, વિજયની માળ વરનારા;
અરિનું હીર હરનારા, ફરી દેખાડશો ક્યારે !

પ્રતાપી રામ રણધીરા, ભરત જેવા અચળ વીરા;
ભક્ત હનુમંત સમ હીરા, ફરી દેખાડશો ક્યારે !

પ્રતાપી પાંડવો પ્રેમી, કુશળ શ્રીકૃષ્ણજી સ્વામી;
વિદુર ઉદ્ધવ સમા નેમી, ફરી દેખાડશો ક્યારે !

પ્રતાપી પ્રાણ દેનારા, પ્રજાનાં કષ્ટ હરનારા;
કસોટી તીવ્ર સહેનારા, ફરી દેખાડશો ક્યારે !

કર્યાં જે તેમણે કામો, ઉજાળ્યાં સ્વર્ગનાં ધામો;
તમે પણ એ સમાં નામો, ફરી દેખાડશો ક્યારે !

સ્વીકારી શુદ્ધ આ સેવા, પ્રભુ દઈ મોક્ષના મેવા;
દિવસ અતિ ઉજળા એવા, હરિ ! દેખાડશો ક્યારે !

—વસંત.

૧૭. ટેક નહિ મૂકું*

ભલે વજ્રો શિરે તૂટો !
હજારો તીર છો છૂટો !
પ્રબળ પાષાણુમાં કુટો !
છતાં મુજ ટેક નહિ મૂકું.

સળગતી આગમાં બાળો !
ઉછાળો ઝેરમય ઝાળો !
કરી લો ફૂંકેર છો કાળો !
છતાં પગ એક નહિ ચૂકું.

ભલે રહેંસો, દહો, કાપો,
ચહો તે રીત સંતાપો !
હજારો વેદનાં તાપો,
પ્રતિજ્ઞા પર નહિ ચૂકું.

ઉતારી ચર્મ તન ચીરો !
વહાવો લોહીની નીકો;
હજારો મોત છો વેઠું,
અધમ માર્ગે નહિ ઝૂકું.

—વસંત

૬૮. આત્મશ્રદ્ધા*

દિવાલો દુર્ગની ફાટે તમારા કેદખાનાની,
તુટે જંજીર લોખંડી તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

તમારા માર્ગમાં ઉભા પહાડો યે ખસી જાશે,
બિયાબાં[1] માર્ગ દઈ દેશે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

ઉતરવા સાત સાગર જો તમારા પત્થરો તરશે,
વિના નૌકા સફર થાશે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

જવું આકાશમાં ધ્યારો ન વાયુ-યાન પાસે છો,
વિના પાંખે ઉડી જાશો તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

થશે વિદ્યુત્ ને વાયુ તમારા દાસ અગ્નિ યે,
વરસશે મેહ માગ્યા જો તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

હજારો રોગની જવાળા દવાના બૂંદના વિના,
બુઝાશે શાંતિ સિંચાશે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

દિગંબર સાધુના ચરણે સિકંદર શાહ નામે છે,
ગળે સૌ ગર્વ ભૂપતિના તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

જીગરની બાળહઠથી તો વિઠોબા દુધ પીએ છે,
પ્રકટશે પત્થરે પ્રભુજી તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

---

૧ જંગલ,

પ્રભુ પ્રહ્લાદને માટે વસેલા લોહના થંભે,
સદા સાન્નિધ્યમાં[૨] રહેશે, તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

મદોન્મત્ત સિંહને વ્યાધો ઋષિના ચર્ણ ચાટે છે,
તજે હિંસારી હિંસાને તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

ઝરંતા ઝેર ભુજંગો ફણાને છત્ર શી ધરશે,
તજી દે ઝેર કાતીલો તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

ઉભી રહી હાથ બે જોડી વિજયદેવી ધરી વરમાળ,
તમારે કંઠ આરોપે તમારી આત્મશ્રદ્ધા તો.

—કલ્યાણજી.

---

૨ નિકટમાં.

૬૯. પંજાબ અને પરદેશી

૧

આંખ ઉઘાડો, ઉંઘ ઉડાડો, નિજ ભગ્ની જો નિરખો વ્હાલા!,
તન પર પરદેશી પહેર્યા તે ભાંડુ તણા શબની માળા;
પરદેશી પહેરી માતાના પુત્ર થઇ ક્યાં પ્રાણુ ચૂસો,
નમીએ માને વહતા માની છાતી પરે કેમ પગ મૂકો.
—આંખ.

૨

પરદેશી પહેરી પહેરીને દુષ્ટ દુઃશાસન સંગ મળી,
નિજ માત ચીર હરતા કરતાં ઝટ માટીમાં જાઓ મળી;
જે પરદેશી પશુ સત્તાએ નૂર હર્યું ઇસ્લામ તણું,
અત્યાચાર કરી અનહદ અપમાન કર્યું પંજાબ તણું.
—આ.ખ.

૩

જેને માતા ને બ્હેનોની ભર વસ્તીમાં લાજ લૂંટી,
પ્રાણ હર્યા નિષ્પાપ પ્રજાના જ્યાં સુધી બંદુક ફૂટી;
પેટે ચલાવી નાક ઘસાવી જેને દેશ સ્વમાન હર્યું,
જે વર્ણવતાં જીહ્વા લાજે એવું એવું પાપ કર્યું.
—આંખ

૪

વિણુ અપરાધે દીન જનોની કોમળ પીઠ ઉઘાડી કરી,
નિર્દય હાથે ચાબૂક ચાંપ્યા પથ્થર ઉર પણ જાય ગળી;
ભર ઉન્હાળે નવયુવકના ખુલ્લા મસ્તક પાય મૂકી,
સોળ સોળ માઇલની મજલ કરાવી એ તે કયમ જવાય ચૂકી.

—અ. ખ.

૫

ધર્મ ભૂમિની વૃદ્ધ માતા પર જે ખરવર થૂંક્યા ભૂંક્યા,
તેવાને પણ ઓથ દઇને સતી ભારતને શિર મૂક્યા;
જેણે જાહેર હિન્દુ મુસલમિન કેરી ઐક્ય ફજેતી કરી,
ભાંડુ ભાંડુમાં ભેદ પડાવા ભૂલવણીથી ભૂમિ ભરી.

—આંખ.

૬

મીઠું મીઠું કહી હિન્દજનોના બત્તાસા દીધા રણને,
અંતે બેઠી બમણી લાધી ટુકરો નાંખી આપણને;
એનાં કપડાં પહેરી હજુ કયાં એ સત્તાને દૂધ ધરો,
તોડો એ પરતંત્ર દશાને નહિંતર જીવવું ઝેર કરો.

—આંખ.

૭

કેમ ગળે ઉતરે છે હજુએ ઝેરી ગુલામીની ગોળી,
પય બદલે આપણને માગે ક્યાં પાયું ન વિષ ઘોળી?

પરદેશી કાપડના કેફે આપણુને રાખી સુતા,
પેટ ભરીને લોહી પીધું ને ઉપરથી માર્યા જુતા.
—આંખ.

૮

નાડ વિષે ધબકાર હજુ છે નવચેતન થઇને જાગો,
ભાગ્યબળે એક જોગી જડયો છે ઝાંખી કરી જડતા ત્યાગો.
—આંખ.

—હંસ.

૭૦. પંજાબના અત્યાચારો

પંજાબના ઇતિહાસને દઇ કાન સુણુજો હે વીરા,
એ દુઃખથી છાતી ચીરાશે ફાટશે વ્હાલી ધરા. પંજાબ.

ફાટી જશે પથ્થર અને વળી વૃક્ષ તુટશે મૂળથી,
રોશે જગતના માનવી પંજાબના દુઃખ સૂખથી. પંજાબ.

પંજાબના પ્રેમી પનોતા પૂત કેસરી રંગમાં,
બ્રીટીશની જીત માટે જાનોને કપાવી જંગમાં. પંજાબ.

રીફ્રુટને વળી લોનની વાતો દબાવી જોરથી,
લોકો દબાવ્યા બોલતા અધિકારીઓએ તોરથી. પંજાબ.

અવતાર માને લોક જેને હિંદીઓ પૂજા કરે,
જે માટ ગરદન હિંદીઓ સૌ પ્રેમથી આગળ ધરે. પંજાબ.

જેની ભૂમિ સેવા વિષે કીર્તિ ઉડી રહી આભમાં,
તે વીર ટિળક ગાંધીને બંધી કરી પંજાબમાં. પંજાબ.

× × ×

ખાટ[1] પાયાની નીચે પંજા દબાવ્યા જોરમાં,
કંઇ આઠને ખાટે ચઢાવ્યા જુલ્મ કીધો તોરમાં. પંજાબ.

× × ×

કર્મો કર્યા કાળાં કસાઇ દ્વેષને દિલમાં ધરી,
હાથમાં ખોસ્યા ખીલા ઢીલા[2] કર્યા ઉભા કરી. પંજાબ.

ચોપડી ચૂનો મુખે સાધુ તણે શિક્ષા કરી,
ઉભા કર્યા કંઈ [3]ધૂપમાં આ જુલ્મ જોશે શ્રીહરી. પંજાબ.

---

૧ ખાટલાના, ૨ નરમ, ૩ તાપમાં,

કર્મો થયાં કુડાં બહુ છાજે નહિ આ કાગને,
હદપાર કાઢયા માનીતા તે કીચલુ સત્યપાલને. પંજાબ.

હરકીશન દુનીચંદ જેવા બહુ રથી ને મહારથી,
તે ચૌધરી સમ કેસરી કેદી કીધા અધિકારથી. પંજાબ.

પેટે ચલાવ્યા લોકને દંડો ચલાવ્યો ત્યાં બહુ,
કહેતાં હ્રદય કંપે ઘણું જીવ્હા ગળે હું શું કહું. પંજાબ.

નાકે લીસોટા ખેંચવ્યા ભૂમિ પરે લોકો થકી,
અધિકારીઓના જુલ્મનો તો જવાબ લેશે એ[૪] નકી. પંજાબ.

માન મરજી વિણુ સલામો લોક પાસેથી લીધી,
મ.રી ઉપરથી ચાબખો ને બોલીની[૫] બંધી કીધી. પંજાબ.

હાથ પગ બાંધ્યા જનોના સ્થંભ કે કંઈ સાથમાં,
કુચા દીધા કંઇ લોકને અંગાર આપ્યા હાથમાં. પંજાબ.

× × ×

મસજીદના ઈમામનું અપમાન ખેંચી દાઢીને,
નિજ પુત્રનું આ દુઃખ કેવું કારમું છે માડીને. પંજાબ.

---

૪ શ્રીહરિ, ૫ સભાની,

ઇમામમાંથી કાંઇકને ઉભા કર્યા [૧]પેટીપરે,
બહુ દુર રાખી પેટી જેથી પાય વચ્ચેના ચીરે. પંજાબ.

નિઃશસ્ત્રને નિર્દોષપર ગોળી ચલાવી ડાયરે,
કતલ કર્યા હિન્દી હજારો હાય! ભારત હાયરે! પંજાબ.

જલીઆનવાળા બાગ આજે કાશી ને મક્કા થયું,
તે જુલ્મીઓના જુલ્મથી અંગ્રેજનું પાણી ગયું. પંજાબ.

જે માતના પુત્રે કરી સંકટ સમે સેવા ખરી,
તે હિંદમાતાના જીગરમાં ખંજરી અરે જુલ્મી છુરી. પંજાબ.

કહેતા હતા જુલ્મી ઘણા રાજ્યો મુગલ પેશ્વાતણા,
પંજાબના ઇતિહાસમાં શું જુલ્મની રાખી મણા. પંજાબ.

—વામન મુકાદમ.

---

૧ એ પેટી પર.

૭૧. રૂડો મારો રેંટીયો

રૂડો મારો રેંટીયો, એતો રણુજણુ રણુજણુ થાય. રૂડો મારો

એતો બત્રીશ લક્ષણો, એના ગુણ ગુરૂજન ગાય;
જગત હસ્ત કલાતણાં, રે જ્યાં દસ્ય અનેરાં થાય. રૂડો મારો.

પ્રથમ પ્રભૂ જગદીશ છે, બીજો પ્રભૂ ખેડુત;
ત્રીજો મારો રેંટીયોરે, જેને હાથ જગત [1]સુત. રૂડો મારો.

એને સુતર તાંતણે, બાંધ્યા રવી ને [2]સોમ;
એ વિભૂના વાદય મારે, ઉઠે નિત્ય અનાહત ઓમ. રૂડો મારો.

ઇશના કારીગીરીનું, એ પ્રથમ એંધાણ;
એ જીવન ધનવતરીરે[4] એને હાથ હજારોના પ્રાણ. રૂડો મારો.

—હંસ.

---

૧ સુતર, ૨ સૂર્ય–ચન્દ્ર, ૩, ગાવા બજાવાનું વાજીંત્ર, ૪ દેવલોકનો વેદ.

૭૨. રૂડો રંગીલો રેંટીયો

રૂડો રંગીલો મારો રેંટીયોરે બેન,
જાણે નાનીશી નાજુક મીલ જો;
ગાતી પ્રભુજીના પારણારે બેન,
કાંતુ પરોવી દીલ જો. રૂડો રંગીલો.

બાઇરે સુતારીએ[1] ઘડી દીધોરે બેન,
એનો એ મોટો ઉપકાર જો;
જુવાનીને એ જાળવેરે બેન,
વૃદ્ધાવસ્થાનો આધાર જો. રૂડો રંગીલો.

કાંતું ઝીણું ને ભરૂં કોકડારે બેન,
થાય સફળ નવરાશ જો;
દેવે દીધોરે દી કાઢણોરે[2] બેન,
આવે હૈયામાં હામ જો. રૂડો રંગીલો.

---

૧ સુતારે, ૨ દિવસ ખુટાડનાર,

રંકને આપે રોટલોરે બેન,
ઢાંકે ઉઘાડા અંગ જો;
શ્રીમંતને પરમાર્થ શીખવેરે બેન,
વળી વધારે ઉમંગ જો. રૂડો રંગીલો.

આંખને એ અતિ કેળવેરે બેન,
હાથ બને હોંશિયાર જો;
વિધવાને એ ધન વીરડોરે[3] બેન,
સધવાને સ્વર્ગ નીસાર[4] જો. રૂડો રંગીલો.

બુદ્ધિને બહુ ઝીણી કરેરે બેન,
શમ દમ શીખવનાર જો;
એવો મધુર સુર ઉચ્ચરેરે બેન,
જાણે જગપતિનો ઝણકાર[5] જો. રૂડો રંગીલો.

દેશ તણોરે એ દીવડોરે બેન,
ઘર તણો શણગાર જો;
સતયુગનું સંભારણુંરે બેન,
પુણ્ય પુરાણું હથીઆર જો. રૂડો રંગીલો.

---

૩ નદી કિનારે રેતમાં ખોદેલું પાણીનું ખાબોચીઉં, ૪ નિસરણી, ૫ પ્રભુનું સુરીલું તાન.

જેની દીવેટ દેવ દીવડેરે બેન,
એના કરી પટકુળ૬ જો;

પ્હેલાં પ્હેરાવું મારા દેવનેરે બેન,
વરસાવે આશીષ ફુલ જો. રૂડો રંગીલો.

ઇશ્વર અમારા રેંટીયારે બેન,
મંડાવજો ઘેરે ઘેર જો;

મોહન૭ મનથી નહિ મુકેરે બેન,
વાચા ઉઘાડાની મ્હેર૮ જો. રૂડો રંગીલો.

—હંસ.

---

૭૩. મ્હારો રેંટીયો*

ધીરો ધીરો ચાલેરે,
મીઠો મીઠો ગાજેરે,
રૂડો મ્હારો રેંટીયો હોજી.

---

૬ વાઘા, ૭ કૃષ્ણ અને મોહનદાસ ગાંધી, ૮ દયા.

એ રેંટીયામાં દેશોદયના નીકળે તાર,
એ તારે તારે ભાળું ભારતનો ઉદ્ધાર;
ધીરો ધીરો ચાલેરે.

ત્રાક રૂડી, પંખા રૂડા, ઉજ્જવળ એનો નાદ;
ઉજ્જવળ પુણી ઓપતી, ઉજ્જવળ મ્હારા હાથ;

દેશે મ્હારા દેશને,
ઉજ્જવળ ઉજ્જવળ સાથ;

દુઃખો સહુ હરતોરે,
નિર્ભયપણે ફરતોરે,
રૂડો મ્હારો રેંટીયો હોજી.

દયા ક્ષમા ને દીનતા, ત્રણુનો કાંત્યો તાર;
સુંદર રંગે શોભતો, દે સુખ તેહ અપાર;

મમ દુઃખીઆનો દિલાસોરે,
વિપત્તિનો વિસામોરે,
રૂડો મ્હારો રેંટીયો હોજી.

આ રેંટીયાથી, નિપજે સુંદર ખાદી રાજ;
આ રાજે રાજે, સ્વરાજ આવે છે પાસ;

ધીરો ધીરો ચાલેરે,
મીઠો મીઠો ગાજેરે,
રૂડો મ્હારો રેંટીયો હોજી.

—મનોહર.

૭૪. વહાલો રેંટીયો

સ્વતંત્રતાની સિદ્ધિરે, સ્વદેશ કેરી રિદ્ધરે;
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી.

જેના ગુંજનમાં રામ કેરાં નામ :
જીવન કેરી શક્તિરે, જન્મભૂમિની ભક્તિરે;
એતો એકજ રેંટીયો હોજી.

શ્રદ્ધા ને એકાગ્રતા સંયમશક્તિ વિશેષ;
ધૈર્ય, ચિવટ ને શાન્તિના, આપે જે ગુણ બેશ.
જડને ચેતન કરતોરે :
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની૦

પરદેશી પરતંત્રતા, તોડે પળની માંહ્ય;
દે આર્થિક સ્વતંત્રતા, શાણી સુખની છાંય.
નિર્ધનીઆંનો બેલીરે :
એનો એકજ રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની૦

સુતર કેરે તાંતણે, સહજે મળે સ્વરાજ;
જેના બળથી હિંદનાં, સુધરે સઘળાં કાજ.

રૂપાળો રઢીઆળોરે:
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની૦

સુદર્શન ચક્કર સમું, સર્વ શક્તિનું પુર;
જેમાં ગૂઢ રીતે ભર્યું, સો સુરજનું નૂર.

એવો પ્રૌઢ પ્રતાપીરે:
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની૦

ઓજન કેરા શિયળની, રક્ષાનો કરનાર;
યોદ્ધાને અવકાશમાં, છે શાન્તિ દેનાર.

એવો અમાપ ગુણિયલરે:
એતો એકજ રેંટીયો હોજી.

સ્વતંત્રતાની સિદ્ધિરે, સ્વદેશ કેરી રિદ્ધિરે;
વહાલો મારો રેંટીયો હોજી.

—સીતારામ શર્મા.

૭૫. આરતી

જય જય માતૃભૂમિ, મા જય જય માતૃભૂમિ;
ગુણ તારા નિત્ય ગાઇ, નમીએ ચરણ ચૂમિ.
જય જય માતૃભૂમિ.

તુજ કિરીટ[1] સ્વરૂપ, નંદનવન રાજે—મા નંદન૦
ભાલ પ્રદેશે તારા, શીખ પ્રજા છાજે.
જય જય માતૃભૂમિ.

ક્ષત્રિય વીરનો વાસ, ઉભરે ઉર ક્ષેત્રે[2]—મા ઉભરે૦
સદૈવ તારે કાજે, પડતા રણક્ષેત્રે.
જય જય માતૃભૂમિ.

તુજ કેશાવલિ રૂપ, હીમગિરિ શોભે—મા હીમગિરિ૦
વિશ્વે અતિ વખણાઇ, જગનાં મન લોભે.
જય જય માતૃભૂમિ.

બંગ અને ગુજરાત, બેલડીએ તપતાં—મા બેલડીએ૦
સાહિત્યે, વિજ્ઞાને, સહુ પહેલાં ધપતાં.
જય જય માતૃભૂમિ.

સિંધ, કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, સત્વ રૂપ તારાં—મા સત્વ૦
ઉદ્યોગે, વ્યાપારે, સૌન્દર્યે સારાં.
જય જય માતૃભૂમિ.

---

૧ તાજ, ૨ રાજપૂતાના,

મહારાષ્ટ્ર, મદ્રાસ, દૃઢ[3] ઉદયગામી[4]—મા દૃઢ૦
સબળ, શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિયુત, સ્થંભ જોડ જામી.
જય જય માતૃભૂમિ૦

હૈયે હાર સ્વરૂપ, ગંગા ને યમુના—મા ગંગા૦
કટી[5] આભૂષણ જેવા, આબુ, વિંધ્ય ભલા.
જય જય માતૃભૂમિ.

અમાપ આર્ણવ નીર[6] તુજ ચરણો ધોતા—મા તુજ૦
શુભ શિરછત્ર સ્વરૂપે, ગિરિરાજ સ્હોતા.
જય જય માતૃભૂમિ.

સુજલાં સુફલાં માત! સુધર્મની ધાત્રી[7]—મા સુધર્મ૦
હતી એ તું એની એ છે જગને ખાત્રી.
જય જય માતૃભૂમિ.

અહી પ્રતિજ્ઞા આજ, તુજ મુક્તિ માટે—મા તુજ૦
સ્વરાજ્ય મંત્રો જપશું, સહુ શિરને સાટે.
જય જય માતૃભૂમિ.

—સીતારામ શર્મા.

---

૩ જોડ, ૪ ઉદય પંથે ગમન કરનાર, ૫ કેડના, ૬ હિન્દી મહાસાગરનાં ૭ ધાત્રી મા.

परिशिष्ट क

૧. ભારતદેશ+

જગમાં સ્વર્ગ અમારો દેશ.
ભારતનું શુભ નામજ લેતાં,
ઉપજે પ્રેમ વિશેષ. જગમાં.

નિર્મળ નીર વહે ગંગાનું,
પીતાં જાય ક્લેશ;
દાતા કર્ણ સમાન થયા,
ગુણ ગાય સદાય સુરેશ. જગમાં.

હિમગઢ ઉપર રક્ષા કરવા,
નિશદિન વસે મહેશ;
દક્ષિણ દિશમાં સ્વર્ગ ભૂમીનું,
રક્ષણ કરે રમેશ. જગમાં.

+ જુઓ પૃષ્ઠ ૩૩.

જગ દુઃખ હરવા જગન્નાથપુરીમાં,
વસતા શ્રી જગદેશ;
પશ્ચિમમાં મનમોહન મૂર્તિ,
નંદ કુંવર ઋષિ કેશ. જગમાં.

જગસુખ માટે પરબ્રહ્મ પ્રગટયા,
જયાં શ્રી અવધેશ;
ૐકાર વર્ણવે શું મહિમા,
પાર ન પામે શેષ. જગમાં.

—ૐકારનાથ.

---

૨. ભારત છે સ્વદેશ

અમારો આ ભારત છે સ્વદેશ.
ત્રિવેણી સંગમ તુર્યા નર્મદ,
ચેતન પૂર્ણ પ્રદેશ. અમારો.

પ્રણવ સ્વરૂપ પ્રેમાર્ણવ જ્યોતિ,
બહુ દિશ છે વરૂણેશ;
હીમાચળ તુર્યા દિશ મધ્યે,
જનની શાન્ત નિર્દેશ. અમારો.

અખંડ અવિચળ અદ્વૈત જ્યોતિ,
નિશાપતિ ને દિનેશ;
માતૃ ઉછંગે તેત્રીશ કોટી,
દેવ રમે હર હમેશ અમારો.

જ્ઞાનાંજનમય નિજરૂપ દર્શન,
ભેદ ન જ્યાં લવલેશ;
હિંદુ મુસલમીન યવન પારૂષિ,
પય પીતા અસુરેશ. અમારો.

રત્ન સમું નિજ હદ રવિકુલ છે,
મણીસમ શશી વંશેશ;
ચિંતામણીસમ બ્રાહ્મણ નિવસીત,
ધન્ય જનુની મમ દેશ. અમારો.

જનની પરાધીન મેહેલે વસીયા,
મેહેરૂ ધર્મ વિશેષ;
અર્થ હસ અરૂ કામ લાલાજી,
મોક્ષ ગાંધી જ્ઞાનેશ. અમારો.

બ્રહ્મીભૂત ટીલક અંતરીક્ષે,
દેતા અમી ઉપદેશ;
ઉત્તિષ્ટત જાગ્રત જન સેવો,
હૃદય ઉન્નતિ શેષ. અમારો.

સર્વે દિશથી સ્વતંત્ર રહેવા,
સ્વમાતૃ સેવક વેષ;
સ્વમાન જાણી સહનશીલતા,
અહિંસામય ઉદ્દેશ. અમારો.

અન્યનતા એ અસહકારને,
જાણો દઢ હૃદગેશ;
પૂર્ણ વિનાયક નિજ સામ્રાજ્યે,
સ્વરાજ્ય એ અવશેષ. અમારો.

—પૂર્ણાનંદ.

૩. મેરા વતન વોહી હય+

બહતી જહાંપે ગંગા યમુનાકી સ્વચ્છ ધારા,
ઋષિયોંને જિસકે તટપર ઇશ્વરકા થા વિચારા;
પૈદા હુએ જહાંપર શંકર સે બ્રહ્મચારી,
વિદ્યા કે બલકે જિસકે માને હૈ સૃષ્ટિ સારી;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

સિયારામજી હો ભક્તિ તુલસીકા હો દૈવી ગાના,
હુએ મુરલી યહીં પર જીન કૃષ્ણ યશ બખાના;
ભારતકી ગોદ ખેલે બડે શૂરવીર ભાઇ,
રણભૂમિમેં જિન્હોંને થી વીરતા દિખાઇ;
મેરા વતન વોહી હય મેરા વતન વોહી હય.

હૈ સત્ય યહ સંદેશા કુછ દુઃખ નહિ રહેંગે,
સબ ભારતીય મિલકર પ્રસન્ન હો કહેંગે;
ભારત વતન હમારા ભારત વતન હમારા,
મેરા વતન વોહી હૈ મેરા વતન વોહી હૈ.

+ જુઓ પૃષ્ઠ ૫૭.

૪. ખાકે હિન્દ+

[૧]

અય હિન્દભૂમિ તારો મહિમા દિગન્ત ગાજે,
રેલી અમોનિધિ કૈં કુદરત તને નવાજે;
તુજ ભાલપટ સનાતન સૌન્દર્ય તેજ રાજે,
જોડી જગે નીરખતાં તારી જડે ન આજે;
પ્રતિ પ્રાતઃ બાલભાનુ તુજ આરતિ ઉતારે,
હિમાદ્રિ કેશ તારા કિરણો થકી સમારે.

[૨]

સંસ્કૃતિ—પૂર અહિંથી ફેલ્યાં દિશાએ ચારે,
ચીન અંબને કિનારે ચેતન અજબ પ્રસારે;
આલમ બધી છવાઇ અજ્ઞાન અંધકારે,
આ ભૂમિ દીપ રહાઈ, દોરે ભૂલ્યાંને દ્વારે;
ઓસે ન સંસ્કૃતિની જોતાં જડે નિશાની,
ત્યારેય હિન્દઆંગણુ રેલી ઉષા યુવાની.

[૩]

પુરાણુ દેવભૂમિ બુદ્ધ ગૌતમે યશાળી,
તજી દેશ સરમદે નિજ અહીં દેહને પ્રજાળી;

+ જુઓ પૃષ્ઠ ૬૪.

પોષી પ્રભાત્વ પ્રીતે કૈં અક્ષરે ઉજાળી,
સિંચી રુધિરે રાણે સુરવાડી આ રસાળી;
આ ભૂમિની સમાધે શરીર સૌ સૂતા છે,
ખંડેર અસ્થિ જેનાં અમ અણુમૂલી મતા છે.

[૪]

ખંડેર જીર્ણ એ કૈં શરકીર્તિ હજી કહે છે,
જેનાં અમારી રગ રગ ઉન્હાં રુધિર વહે છે;
દેવો ચઢી વિમાને હજી એ ધ્વનિ શ્રવે છે,
એ કીર્તિ ઘોષ હજીયે અમ કાનમાં રવે છે;
કાશ્મિર શું ન રાખે કંઈ સ્વર્ગરંગ હજીયે ?
વહતી શું ન પ્રતાપી પુનિત ગંગ હજીયે ?

[૫]

માધુર્ય ને મૃદુતા એનાંએ ફૂલ ફળોમાં,
કરતા કલા કલાપી આજે યે જંગલોમાં;
ઘન વીજના કડાકા એના એ વાદળોમાં,
પણ વ્યાપી રહી શિથિલતા અમ દિલની ચળવળોમાં;
એની એ સંસ્કૃતિ કૈં દેતી પ્રકાશ અમને,
વ્હાલું વતન રહ્યું નહિ, વ્હાલો વિનાશ અમને.

[૬]

વરસોથી વામ વિધિઃ પલટી સ્થિતિ અમારી,
પૂછી પટે ભૂંસાઇ જે જે સ્મૃતિ અમારી;

પૂરી થઇ હજી જરી નહિ ઘન નિન્દ જે અમારી,
શામ રામ કૃષ્ન વિનાની ભૂમિ હિન્દ જે અમારી;

જેનાં પૂજી ખજાના ઉલટા વહી રહ્યા છે,
કમભાગ્ય વારસો કૈં ગાફેલ સૂઇ રહ્યા છે.

[૭]

વિભુ ! દેશપ્રેમજ્યોતિ, હદ થઇ, હવે જગાવો,
ભૂલ્યા બધિર કાનોમાં મંત્ર કંઇ સુણાવો;

ચેતનવિહીન ખોખાંઃ ચેતન અજબ સ્ફુરાવો,
આ ભસ્મરાશિમાંથી ચીણગારી કંઇ ઉડાવો;

વ્હાલું વતન સમાએ, નયનોમાં તાર થઇને,
શિરમાં ખુમારી થઇને, દિલમાં કરાર થઇને.

[૮]

ફૂલબાગ શોખીનોને ફૂલથી લગન મુબારક !
રંગે રસિક જનને રસનાં ઝીલન મુબારક !

બુલબુલને ગુલ મુબારક ! ગુલને ચમન મુબારક !
બેડી વિનાના અમને વ્હાલું વતન મુબારક !

નન્દનવને આ ખીલશે અમ ઉરપ્રફુલ્લ કળીશું !
જે જનની અંક ઝુલ્યા તે અંકમાં ઢળીશું !

[૯]

ભોજન ભૂખ્યાંને: અમને વ્હાલાં છે નૂર વતનનાં,
નયનોની રોશની એ, સુખ સત્ય એ જીવનનાં;
જળહળ ઝગે છે જ્યોતિ રગરગ એ પ્રેમઅગનનાં
વ્હાલા કુસુમસમ છે કાંટા યે આ ચમનના;

છે ચર્ણધૂલિ જેની અમ ભસ્મ–લેપ તનને,
મરીને અરે ! ચહીશું પ્યારા વતન–કફનને.

---

૫. જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !*

જય સ્વદેશ !
જય સ્વરાજ્ય !
જય પ્રભુ ! પ્રજા સમાજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

ઉર્જ્વલ પરમાત્મ રાજ્ય:
સર્વ હિત ભર્યું સામ્રાજ્ય:

---

* જુઓ પૃષ્ઠ ૧૫૮.

સ્વેચ્છાનું સ્વસ્થ રાજ્ય !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

અંતરે એકજ અવાજઃ
એક આદેશ એક સાધ્યઃ

જન્મ દેશ ઉચિત તાજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

દેશ દાઝઃ દેશ કાજઃ
દેશ બંધુતાની લાજઃ

પ્રેરો પ્રભુ દેશ આજ !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !

જય પ્રભુ ! પ્રજા ! સમાજ :
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય :

—લલિત.

6. The Poet and Liberty*

The Poet—" Thy Birthplace—
where, young Liberty ?"
Liberty—" In graves, 'mid heroes' ashes."
The Poet— " Thy Dwelling—where,
sweet Liberty ?"
Liberty—" In hearts, where free
blood dashes."
The Poet—" Thy best hope—where,
dear Liberty ?"
Liberty—" In fast upwinging time."
The Poet—' Thy first strength—
where, proud Liberty ?"
Liberty—" In thine oppressors' crime."
The Poet—" Thy safety-where, stray
Liberty ?"
Liberty—" In lands where discords
cease."

---

* જુઓ પૃ૪ ૯૩.

The Poet—"Thy glory—where,
bright Liberty?"
Liberty—"In Universal peace."

—Ernest Jones.

---

7. The Nation's Task

For Centuries the Nation's
millions slept;
At last they wake, they see,
they cry;—
"Freedom must be saved or Orient's
ancient Nations die."

From cities and hamlets and
hoary hermitages,
From fiery Mussulmans and
mild men of the Aryan Race,
Comes Freedom's cry with new
devotion to India's cause.

It is the cry of Comrades who
forget the feuds of yesterday
And stand together for Faith
and Fatherland.

This cry is the message of
India's long exile;
This cry is the speech of her
sorrows, her nights of pain.
Not ours only, the cry hath come
from the great God-heart;
I hear it in birds and flowers
and trees,
In the Sindhu immortal and
the surge of the Sea;
I read it in the Star that gazes
with golden eye,
And sing it at the Master's feet:—
" Freedom must be saved or
Orient's ancient Nations die."

Freedom's Flag they bore and
lifted high,—

Socrates and Jesus and St.
Joan of Arc,
And Mahomed the Praised,
and Mazzini, Mansur,
And many more–God's Rebels—
in East and West.
With bleeding hearts they bore it
on the world's rough road,
Silent in the midst of lies,
Calm in the midst of tumult,
strong under every strain,
And worshipping the Beautiful
in bitter struggle and pain.

"Tis the Banner of the Immortals!
It calls us through the din and
the dark of to-day;
It calls us to prove our manhood
in the strength of the Pure
and the Meek!
It calls us to a new consecration,
To make life an oblation,
To seek not greatness but the
Service of the Nation,

To adore Allah the Merciful
midst struggle and strife;
So may the people enter into
Freedom and Life.

—T. L. Vasvani.

8. Teach us how to Die

Every wrong that in them smarts,
God, we enter our last fight;
Thou dost see our cause is right;
Make us march now in Thy sight

On to victory.

Let us not Thy wrath deserve
In the sacred cause we serve,
Let us not from danger swerve,

Teach us how to die.

Death for some is in reserve
Before our flag can fly
All the agony of years,
All the horrors, all the fears,
Martyrs' blood, survivers' tears;

Now we offer Thee.

As an endless holocaust
For the freedom we have lost,
God restore it, tho" the cost
Greater still must be,
Let Thy grace attend our host,

Give us victory.

See, we open our own hearts,
Every wrong that in them smarts,
Every secret pain that starts,

We, too, offer Thee.

Every dearest hope's decease,
Every fear that rocks our peace,
Every cross with pain's increase,

Burthened tho" we be;
Sacrifice that shall not cease
Till our land be free.

Thou holdest freedom in Thy hand;
Thou canst liberate our land;
Hear us; yield our one demand–
Ireland's liberty.

We ask not her chains to rive
And the sacred deed survive,
That we may rejoice alive
In her victory.

We but ask that she shall thrive,
And rest our fate with Thee.
We know not what must befall
Marching at our country's call;
Make us strong who must yield all
That she may not die.

Those who will survive the fight,
Still attend them with Thy Light,
Then our hope in darkest night,

Then our guardian be—
And hold our dear land in Thy sight
Erect, firm and free.

—Terence MacSwinney.

परिशिष्ट ख

વર્ષવાર અનુક્રમણિકા

[બાકીનાં ગીતોની તારીખ મળી શકી નથી.]

શુદ્ધિપત્ર

પાનું	કડી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩	૪	ધૌત	ધૌત
૧૯	—	૩૧ બેસી, ૩૩ આનંદ,	૩૬ બેસી, ૩૭ આનંદ,
૩૫	૮	બદરગ	બદરંગ
૩૫	૯	સસાર	સંસાર
૩૯	૮	સહન હ	સહન હૈ
૪૨	—	૯ ખડ તું,	૯ ખડકવું
૪૪	૧	માતમ હ;	માતમ હૈ;
૪૬	૩	ધ્યાન મે’	ધ્યાન મેં
૪૬	૧૦	મેહમાન	મેહમાં
૫૩	—	—	૧૬ જેલમ,
૫૩	૩	રામ દે૧૬	રામ દે૧૯
૫૭	—	૬ છેડો,	૬ છેડો,
૫૮	—	નુર	નુહ
૫૯	૨	ગુલસિતાં	ગુલિસતાં
૬૨	૨	મરે	મેરે
૬૬	૧	ઉઠ અ	ઉઠ ઐ
૬૮	૯	રહા હ	રહા હૈ
૧૦૦	૧૩	સાગરતીથ	સાગરતીર્થ
૧૦૫	૧૦	દિશદિશમં	દિશદિશમાં
૧૦૬	૧૨	એ	ઓ

૧૦૬	૧૨		નથી રૂધિર[૩] રેલવવાં કોનાં,
૧૦૬	૧૩	કરવા	કરવાં
૧૧૧	૧૨	શુ	શું
૧૨૦	૭	સ્વૅસ્વ	સર્વસ્વ
૧૩૦		૧૪. જનની સેવન	૧૫. જનની સેવન
૧૩૬	૧૧	કુતુક	કુતુક[૩]
૧૩૯	૭	રહેવું	રહેવું
૧૪૧	—	૧ અંગાશ,	૧ અંગારા,
૧૫૧	૧	જીવતા	જીતવા
૧૫૧	૯	પરસિદ્ધ, નિજ	પરસિદ્ધ, રહ્યો નિજ,
૧૫૨	૧૬	અખડિત	અખંડિત
૧૮૩	છેલ્લી	તથી	નથી
૧૯૧	૧	હનુ ાન	હનુમાન
૧૯૭	૩	ભરતનું	ભારતનું
૧૯૯	૩	ઉંચા	ઉંચાં
૨૦૯	૧૨	અંલબેલડી	અલબેલડી
૨૨૨	૨	પરદશી	પરદેશી
૨૨૭	૧૦	ઇતિહાસમા	ઇતિહાસમાં
૨૨૮		ધનવતરી	ધનવંતરી
૨૨૯	૯	કોકડા	કોકડાં
૨૩૦	૨	ઉઘાડા	ઉઘાડાં
૨૩૪	૫	પ્રોઢ	પ્રૌઢ

અમારાં પુસ્તકો